

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

กรม / วัฒนธรรม

ม.เทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

B52 ก-ป 2514

maare

คณะกรรมการโครงการตำราสังคมศาสตร์
ปรัชญา

๑๕๑๔

310019147

ปรัชญา

๒๕ สิงหาคม ๒๕๑๔

111356091

กรม / นคร

B52

ด-ป

25/4

ปก นันทะ เจริญพันธ์
รูปถ่าย ชิน คล้ายปาน
รูปเล่ม อวบ สาณะเสน

บริษัทสำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด ๕๕๕ ถนนไมตรีจิต พระนคร

โทร. ๒๑๐๑๑๑, ๒๑๐๑๑๒, ๒๑๘๒๔๑

เป็นผู้แทนจำหน่าย

กรม / ราชบัณฑิต

ชุมนุมบทความทางวิชาการ

ถวาย

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์
ในโอกาสที่พระชนม์ครบ ๘๐ พรรษา บริบูรณ์

๒๕ สิงหาคม ๒๕๑๔

โครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
กรุงเทพฯ ๒๕๑๔

รายนามคณะกรรมการบริหารโครงการตำรา ฯ

นายป๋วย อึ๊งภากรณ์	ประธาน
นายกมล สมวิเชียร	กรรมการ
น.ส. กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายเกษม ศิริสัมพันธ์	กรรมการ
นายนิพนธ์ กัณธเสวี	กรรมการ
น.ส. นีออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายประชุม โฉมฉาย	กรรมการ
นายพันธุ์ม คิษยมณฑล	กรรมการ
นายพัทธา สายหู	กรรมการ
นายไพจิตร เอื้อทวีกุล	กรรมการ
นายวีรยุทธ วิเชียรโชติ	กรรมการ
นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์	กรรมการ
นายสังเวียน อินทรวิชัย	กรรมการ
นายเสน่ห์ จามริก	กรรมการ
นายอรุณ ธรรมโน	กรรมการ

คณะอนุกรรมการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้

นายกมล สมวิเชียร
นายเกษม ศิริสัมพันธ์

นายไพจิตร เอื้อทวีกุล
นายวีรยุทธ วิเชียรโชติ

นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์
นายสุชิน ตันติกุล

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
แผนกอิสระวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
คณะวิจัยการศึกษาและจิตวิทยา

วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร

บริษัท กิจิตสยาม จำกัด

ผู้ช่วยดำเนินการ

ด้วยในวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๑๔ นี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ จะมีพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษาบริบูรณ์ คณะกรรมการโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย จึงมีมติเป็นเอกฉันท์ว่า ควรจะจัดพิมพ์ชุมนุมบทความทางวิชาการที่อยู่ในขอบข่ายอันพระองค์ท่านทรงสนพระทัย โดยขอให้นักวิชาการในสาขาเหล่านั้นช่วยกันสละเวลาและความรู้ เขียนออกเผยแผ่แก่มหาชน คณะบทความเหล่านั้นขึ้นมูลกลายเป็นผลิบรรณาการ ในฐานะที่ทรงเป็นหลักในวิชาสาขาต่างๆ มาเป็นเวลานาน ทั้งที่ได้ประทานวิทยากรโดยตรงและโดยอ้อม ในฐานะผู้สอน ผู้เขียน ผู้ให้กำลังใจ และในฐานะผู้บริหารสถาบันการศึกษาและสมาคมทางวิชาการต่างๆ ยิ่งโครงการตำราขึ้นด้วยแล้ว บังเกิดมีขึ้นได้ก็เพราะได้รับพระบารมีมาแต่ต้น ในฐานะที่ทรงเป็นนายกของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

ความจริง หนังสือชนิดที่รวมบทความในแขนงวิชาต่างๆ ซึ่งจัดพิมพ์ขึ้นเนื่องในโอกาสฉลองชนอายุของนักวิชาการคนสำคัญ โดยกำหนดขอบเขตของเรื่องไว้ในแขนงวิชาที่ท่านผู้นั้นสนใจ นั้น ในต่างประเทศก็มีตีพิมพ์ขึ้นเนื่องๆ ส่วนที่ในประเทศไทย หนังสือประเภทนี้ที่จัดพิมพ์ขึ้นครั้งแรก ก็ดูเหมือนจะเมื่อคราวพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ มีพระชนมายุครบ ๖ รอบนักษัตร เมื่อแปดปีที่ล่วงมานี้เอง แต่คราวนั้น ท่านพระยามานวราชเสวี ผู้รวบรวม ชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายพระเกียรติ ประราชวาทานจัดทำหนังสือเล่มนั้น “เป็นไปอย่างเร่งรัดและภายในระยะเวลาอันสั้น” อย่างไรก็ตาม หนังสือเล่มดังกล่าวก็ได้ให้ประโยชน์แก่นักวิชาการอยู่มิใช่น้อย โดยเฉพาะผู้ที่ต้องการจะทำราบพระประวัติ และบรรณานุกรมบทพระนิพนธ์ ยังอาจหาหนังสือเล่มนี้อ่านได้ ด้วยองค์การคำของคุรุสถานามาตีพิมพ์จำหน่ายในราคาที่ย่อมเยาอยู่แล้วในบัดนี้

หลังจากที่ ชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายพระเกียรติ ได้ตีพิมพ์ขึ้นแล้วหนึ่งปี ก็มีหนังสือทำนองนี้เกิดขึ้นอีก คือ สารวิทยา ซึ่งสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย เป็นผู้จัดพิมพ์ เพื่อเป็นที่ระลึกวันเกิดพระยาอนุมานราชธนครบร้อยศตวรรษ หนังสือเล่มนี้เกิดขึ้นได้ก็เพราะความสนับสนุนของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์นั่นเอง ทั้งยังทรงพระนิพนธ์คำนำประทานอีกด้วย แม้ สารวิทยา มีเนื้อหาแต่ในทางวิชาการโดยเฉพาะ แต่ก็จะเจาะจงผู้เขียนให้อยู่ในวงศษยานุศิษย์ของท่านพระยาอนุมานราชธนเท่านั้น และแต่ละเรื่องเป็นการปูพื้นฐานทางวิชาการด้านต่างๆ ที่ท่านสนใจ คล้ายเรื่องสังคมศาสตร์กับประเทศ

ไทย ที่นักวิชาการอเมริกันและไทยร่วมทำกันขึ้นไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ แต่นั้นให้คนอเมริกันเขียนปัญหาทางวิชาการในแต่ละสาขาวิชา แล้วให้คนไทยเขียนถึงปัญหาทางวิชาการในบ้านเมืองของตน โดยตีพิมพ์เป็นภาษาไทยและอังกฤษควบคู่กันไป ส่วนสารวิทยา ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นทัศนะของนักวิชาการไทยแต่ฝ่ายเดียว และตีพิมพ์เป็นภาษาไทยเท่านั้น (มีเรื่องของนักวิชาการอเมริกัน ซึ่งเป็นศิษย์ของท่าน ที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษพ่วงท้ายอยู่เรื่องเดียว)

โดยที่คณะกรรมการโครงการตำราฯ ได้รับบทเรียนจากการจัดพิมพ์ชุมนุมบทความทางวิชาการที่เป็นภาษาไทยมาเช่นนี้แล้ว จึงเห็นว่าหนังสือที่จะจัดพิมพ์ถวายคราวนี้ ควรที่จะถือการเสียแต่เงิน ๆ และควรจะมีตัวแทนจากสถาบันทางวิชาการต่าง ๆ มาร่วมแสดงความคิดเห็นและความอ่านและให้ความร่วมมืออย่างกว้างขวาง ดังนั้น คณะกรรมการจึงเริ่มวางแผนงานแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ โดยขอให้ผู้แทนจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ในฐานะที่ทรงเป็นอธิการบดีอยู่ในขณะนั้น) จากสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย (ในฐานะที่ทรงเป็นนายกอยู่ในขณะนั้น) และจากสยามสมาคม (ในฐานะที่ทรงเป็นนายก) มาร่วมหารือ กับได้ปรึกษานายกสมาคมบัณฑิตแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นต่างหากออกไปด้วย ในที่สุดตกลงกันได้ว่า โครงการตำราฯ จะเป็นผู้ดำเนินการในด้านการรวบรวมบทความทางวิชาการต่าง ๆ โดยมีผู้แทนจากสถาบันนั้น ๆ ให้ความร่วมมือ ถ้าไม่ในทางทุนทรัพย์ ก็ในทางทัศนะ และได้มีมติให้ตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นเพื่อการนี้ โดยที่ต้องรายงานให้คณะกรรมการโครงการตำราฯ ทราบความเคลื่อนไหวด้วยทุก ๆ เดือนที่มีประชุมกรรมการ

เกณฑ์สำหรับเลือกนักวิชาการเพื่อเขียนบทความต่าง ๆ นั้น ขอให้ประธานในแต่ละสาขาวิชา ซึ่งอยู่ในโครงการตำราฯ ไปเสาะหาชื่อและคุณสมบัติมาเสนอคณะกรรมการ ซึ่งขอให้นำไปพิจารณาโดยรอบคอบแล้วให้ลงคะแนนว่าควรเชิญผู้ใดเขียน จากดวงไว้ให้มีสาขาวิชาละสามสี่คน ทั้งนี้โดยไม่คำนึงถึงวุฒิอย่างอื่นแต่ประการใด ใครที่ได้คะแนนสูง ย่อมได้รับเชิญให้เป็นผู้เขียนอยู่เอง ส่วนอัตราค่าสมนาคุณผู้เขียน คณะอนุกรรมการได้ไปทำรายงานเสนอมาจนเป็นที่ตกลงกันได้ ในคณะอนุกรรมการ โดยได้ขอความช่วยเหลือจากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์เพื่อการนี้เป็นพิเศษ

เมื่อดำเนินงานขึ้นต้นมาได้ถึงเพียงนี้แล้ว จึงได้ออกจดหมายเชิญไปยังนักวิชาการนั้น ๆ แต่เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ เพื่อถามความสมัครใจ ดังความตอนหนึ่งว่า

ในโอกาสที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์วรพินิต จะมีพระชนมายุครบ ๘๐ ในเดือนสิงหาคม ๒๕๑๔ คณะกรรมการบริหารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เห็นสมควรที่จะรวบรวมบทความทางวิชาการขึ้น เฉพาะสาขาวิชาที่พระองค์ท่านสนพระทัย

อันได้แก่วิชานิติศาสตร์ การต่างประเทศ รัฐศาสตร์ วารสารศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ภาษา
ศาสตร์ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ปรัชญา วัฒนธรรม การศึกษา ทั้งนี้เพื่อเป็นการเฉลิม
พระเกียรติ และเป็นการบำรุงวิชาในด้านต่าง ๆ จึงใคร่เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชานั้น ๆ
จัดทำบทความขึ้นแล้วนำมาตีพิมพ์รวมเป็นเล่ม กับจะคัดเลือกบทความบางชิ้นออกแสดง
ปาฐกถาด้วย เข้าใจว่าต้องได้ต้นฉบับตีพิมพ์ในราวต้นศกหน้า

บทความที่ประสงค์จะรวบรวมนี้ คณะกรรมการบริหารโครงการตำราฯ จะขอให้เป็น
บทความวิชาการ แสดงถึงข้อคิดและทฤษฎีในสาขาวิชาแต่ละสาขา ซึ่งเป็นของใหม่ เพื่อ
แสดงให้เห็นว่าในภาวะปัจจุบันนี้ แต่ละสาขาวิชาได้ก้าวหน้ามาเป็นลักษณะใด (โดยไม่จำเป็น
ที่จะลำดับประวัติวิวัฒนาการของแต่ละวิชา)

ผู้ที่ได้รับจดหมายเช่นนั้น มักให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ด้วยต่างก็ต้องการสนอง
พระคุณพระองค์ท่าน แม้จะไม่ได้เคยเป็นศิษย์หา แต่ก็เคยได้รับวิทยาการมาจากท่านกัน ไม่
โดยทางตรงก็ทางอ้อม ถึงบางท่านจะรับเขียนให้ไม่ได้ ก็มีแก้ไขแนะนำให้ติดต่อผู้อื่นต่อไป
แต่กว่าจะนัดท่านเหล่านั้นมาพร้อมกันได้ เพื่อจะอธิบายรายละเอียดด้วยวาจา ก็ตกเป็นต้นเดือน
มิถุนายน กรรมการโครงการตำราฯ บางคนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้ทรงคุณวุฒิ
ต่าง ๆ ที่ละสาขาวิชา เป็นเวลาสามวัน จึงเข้าใจกันได้ดี โดยตกลงกันว่า ในแต่ละสาขาวิชาที่
รับกันว่าจะเขียน ขอให้ผู้หนึ่งรับหน้าที่ติดต่อประสานงาน โดยที่คนอื่น ๆ ในสาขานั้นจะส่ง
เค้าโครงที่จะเขียนไปยังบุคคลผู้นั้นก่อน และในสาขานั้น ๆ จะได้นัดพบปะหารือ ได้เถียงกัน
ถึงหัวข้อเค้าโครงนั้น ๆ ก่อนนำไปเขียน ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลในทางวิชาการอย่างเต็มที่ โดย
เข้าใจว่าจะส่งเค้าโครงได้ภายในกันยายน และส่งข้อเขียนที่บริบูรณ์ได้ภายในสิ้นปี ๒๕๑๓
เพื่อจะได้มีเวลาจัดพิมพ์โดยไม่ต้องรีบเร่งจนเกินไปนัก เพราะนักวิชาการมักชอบแก้เนื้อหา
แม้เมื่อเรียงพิมพ์แล้ว ถ้ามีเวลา ค่อย ๆ จัดพิมพ์ ก็จะได้หนังสือดี หนังสืองาม กับมีเวลาทำ
สารบัญกันเรื่องอีกด้วย แม้ข้อเขียนจะส่งล่าช้าจนต้น พ.ศ. ๒๕๑๔ ก็ยังมีเวลาเพียงพอ

กำหนดการที่วางไว้เช่นนี้ หาเป็นไปไม่ได้ดังคาดไม่ เพราะนักวิชาการเมืองไทยมักมีงาน
ทำกันจนล้นมือ แม้การส่งเค้าโครงที่จะเขียน ก็เป็นไปไม่ได้โดยยาก การนัดพบกันในแต่ละสาขา
วิชาก็เช่นกัน ถึงกระนั้น ก็มีบางสาขาที่มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างมีประโยชน์
ยิ่ง และผู้เขียนบางท่านก็ส่งเค้าโครงและบทความได้ในเวลาเนิ่น ๆ ทั้งยังเป็นข้อเขียนที่
ประณีตและมีความคิดความอ่านอย่างสุขุมอีกด้วย จะอย่างไรก็ตาม คณะอนุกรรมการต้องทำ
งานหนักในด้านการทวงต้นฉบับ ปราบกฏว่ามีจดหมายออกทุกต้นเดือน ตั้งแต่กันยายน ๒๕๑๓
จนถึงมิถุนายน ๒๕๑๔ ทั้งนี้ โดยไม่เน้นการโทรศัพท์และการพบปะเป็นส่วนตัว ที่ต้องทำเช่นนั้น
ก็ใช้ว่านักวิชาการนั้น ๆ จะทอดทิ้ง หากความจำเป็นบังคับ งานด่วน งานเร่ง มีมา ก็ต้องทำ

ให้ไปก่อน ข้อเขียนทางวิชาการที่จะให้เป็นข้อคิดในทางทฤษฎีที่แปลก ใหม่ และลึกซึ้ง ย่อม
ต้องหาเวลาว่าง ที่ปลอดโปร่งพอสมควร ซึ่งนักวิชาการที่มีความสามารถหาได้ยากอย่างยิ่ง และ
แล้วบางท่านก็จำเป็นต้องบอกเลิก ด้วยไม่อาจหาเวลาเขียนให้ได้ นี่เป็นข้อที่น่าเสียดายมาก
แต่ทางเราก็เห็นใจ เมื่อแรก กรรมการในโครงการตำราฯ บางนายไม่ยอมรับเขียน เพราะเกรง
ข้อครหาว่าเลือกกันเองให้มาเขียน แต่เมื่อขาดตัวผู้เขียนลง กรรมการบางท่านก็มีแก้ไขเขียนให้
แม้เวลาจะน้อยลงแล้ว แต่บางท่านก็ยังคงเขียนให้ไม่ได้อยู่นั่นเอง เพราะกรรมการเองก็หาผิด
ไปจากนักวิชาการอื่นๆ นักไม่ ในข้อที่ว่ามีงานประจำอันทับถมมาอยู่เนื่องๆ ทั้งบางกรณี
ยังมีเหตุสุดวิสัยส่วนตัวมาแทรกอีกด้วย ด้วยเหตุฉะนั้น บางสาขาวิชาจึงมีคนเขียนน้อยมาก
จะอย่างไรก็ตาม ทุกเรื่องที่ส่งมา คณะกรรมการรับตีพิมพ์ทั้งสิ้น ส่วนบทไหนจะดี เลว
เพียงใด ก็ต้องขอละไว้ในดุลวิญญัยของท่านผู้อ่าน

โดยที่เรารวบรวมเรื่องต่างๆ ทางวิชาการเหล่านี้ไม่ได้พร้อม จนถึงต้นเดือนกรกฎาคม
แล้ว ก็ยังขาดอยู่อีกประมาณหนึ่งในสามของบทความทั้งหมด ย่อมเป็นการยากที่จะตีพิมพ์
ให้แล้วเสร็จทันได้ มิใช่ต้องเอ่ยว่าจะได้หนังสือที่ประณีตงดงาม เกษะบุญเจ้าของและผู้จัดการ
บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช ให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี นอกจากจะช่วยเร่งทำงานให้
โดยพิถีพิถันอย่างอื่นแล้ว ยังกรุณาคิดเงินในอัตราพิเศษ ทั้งยังให้เราชำระได้ภายหลังจากที่
หาเงินจากแหล่งอื่นมาได้แล้วด้วย นอกไปจากนี้ มูลนิธิไทยวัฒนา ต. สุวรรณ ยังบริจาค
สมทบทุนเพื่อการนี้เป็นต่างหากออกไป นับได้ว่างานชิ้นสุดท้ายนี้ ได้รับความเอื้ออาทรจาก
นายบุญธรรม นางบุญพริ้ง และนายวีระ ต. สุวรรณ โดยแท้ บุญคุณทำนองนี้ คณะ
กรรมการโครงการตำราฯ เคยได้รับมาแล้วจากท่านทั้งสามนี้ แต่คราวนี้นับเป็นกรณีพิเศษ
ออกไปอีก จึงขอจารึกไว้ในที่นี้ด้วย

คณะกรรมการฯ ขอขอบคุณท่านผู้เขียนทุกท่าน ที่ได้ร่วมมือสละเวลาอันมีค่าของ
แต่ละท่านเขียนเรื่องขึ้น ผู้รวบรวมและจัดพิมพ์หนังสือ มีชื่ออยู่ในบัญชีคณะอนุกรรมการ
จัดพิมพ์ในเล่มแล้ว ซึ่งสมควรแก่การยกย่อง แต่ผมใคร่จะระบุว่า ผู้ที่เหน็ดเหนื่อยและใช้สติ
ปัญญาและเวลามากกว่าใครๆ คือผู้ที่ได้รับคำเนิมนการนี้มาตลอดแต่ต้น ซึ่งได้ร่วมอยู่ในคณะ
อนุกรรมการนั่นเอง ในนามของคณะกรรมการฯ ผมจึงขอขอบคุณไว้เป็นพิเศษด้วย

อนึ่ง โดยที่เรื่องต่างๆ ซึ่งรวมพิมพ์ไว้นี้ มีมากด้วยกัน จึงขอเป็น ๒ เล่ม เพื่อไม่
ให้หนาเทอะทะเกินไป และแต่ละสาขาวิชาก็มีเนื้อหาอันควรแก่การศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัย
ด้วย จึงให้แยกพิมพ์เป็นเล่มย่อยๆ ออกไปในแต่ละสาขาวิชาอีกด้วย แต่บางวิชามีเรื่องน้อย
ก็ให้รวมสองสาขาวิชาอยู่ในเล่มย่อยฉบับเดียวกัน ฉะนั้น เล่มหน้าในเล่มใหญ่จึงขึ้นที่เลข ๑
ทุกครั้ง ที่ขึ้นภาควิชาใหม่ แต่ก็ได้ทำไปกันไว้ให้อย่างชัดเจนแล้ว เชื่อว่าการกระทำเช่นนี้ คง
ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ท่านผู้อ่าน

เรื่องพุทธธรรม ของ พระศรีวิสุทธิโมลี นั้น ได้กำหนดรวมไว้ในสาขาวิชาปรัชญา หากพระคุณเจ้าเขียนยาวและลุ่มลึก จนเป็นสาขาวิชาต่างหากได้ จึงเห็นควรแยกมาตีพิมพ์ไว้เป็นเอกเทศ โดยให้นำเรื่องอื่นทั้งหมด เท่ากับหนังสือนี้เริ่มที่พระพุทธศาสนา ย่อมเป็นสิริมงคลแก่พุทธศาสนิกชนคนอ่านโดยทั่วหน้ากัน และที่เดิม กะกันว่า จะเลือกผู้ใดผู้หนึ่งไว้แสดงบรรยายเป็นพิเศษนั้น โดยที่ได้รับเรื่องต่าง ๆ ล่ามามาก ย่อมไม่อาจหาผู้รู้มาตัดสินได้ในเวลาอันจำกัด ว่าควรเลือกเรื่องใด ของท่านผู้ใด ให้เป็นปาฐกถาพิเศษ ในโอกาสอันเป็นมงคลเช่นนี้ คณะกรรมการจึงตกลงอาราธนาพระศรีวิสุทธิโมลี ให้แสดงธรรมกถา เนื่องในวันประสูติ โดยขอให้ท่านย่อความจากข้อเขียนของท่านนั่นเอง วิธีดังกล่าว เท่ากับว่ารักษาประเพณีโบราณที่มีการสดับพระธรรมเทศนาในมงคลสมัยพิเศษเช่นนี้ และเป็นการประยุกต์มาในรูปของสังคมปัจจุบัน เพราะธรรมกถานี้เป็นบทความทางวิชาการอันเหมาะแก่กาลสมัยยิ่งนัก

คณะกรรมการฯ เชื่อว่า เมื่อพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครานุรักษ์ฯ ได้ทรงสดับธรรมกถาปาฐิต ที่เป็นคำบรรยายทางวิชาการอย่างศกสมัยและประสมัยเช่นนี้ ก็เห็นที่จะทรงพอพระทัย ทั้งยังเพิ่มพระศรัทธาพระปสาทะในพระรัตนตรัย และเป็นการเพิ่มพูนพระปัญญาบารมี ซึ่งทรงมีอยู่แล้วเป็นอันมาก ให้เต็มเปี่ยมขึ้นโดยลำดับ พร้อมกันนี้ คณะกรรมการฯ ก็หวังว่าบทความต่าง ๆ ทางวิชาการเหล่านี้ เมื่อทรงอ่านไปแล้ว คงจะทรงบังเกิดพระอติคารมณฺ์ ชื่นชมโสมนัส ด้วยพระกุศลจรรยาที่ทรงบำเพ็ญมาเป็นวิทยาทานนั้น อย่างน้อยก็มีส่วนช่วยอำนวยผลให้บังเกิดหนังสือเล่มนี้ ซึ่งคณะกรรมการโครงการตำราฯ ขอประทานอนุญาตขนานนามว่า วรรณไวทยากร ตามพระนามเมื่อก่อนทรงกรม เพราะเชื่อว่านามนี้เป็นสิริมงคลแก่หนังสือนี้ และเชื่อว่าหนังสือนี้เป็นบ่อเกิดแห่งวิทยาการ สมดังพระนามซึ่งพระองค์ท่านได้รับพระราชทานมา แต่สมเด็จพระปียมหาราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันมหาประเสริฐแก่วงวิชาการของไทย

๙๖ ๙๖๖๖

ประธานกรรมการ
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

เนื่องในการฉลองพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ดร. ป่วย อิงภากรณ์ คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ขอให้ข้าพเจ้าเขียนบทนำเกี่ยวแก่พระเกียรติศักดิ์ และ พระเกียรติคุณของเสด็จในกรม ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะสนองความประสงค์ เพราะรู้จักพระองค์ท่านแต่จำความได้ เคยรับราชการใกล้ชิดกับพระองค์ท่านมาเป็นเวลานาน ข้าพเจ้าขอโอกาสถวายพระพร ขอให้ทรงมีความสุขปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บ

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ พระนามเดิม หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ประสูติวันที่ ๒๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๓๔ ที่ตำบลบ้านตะนาว อำเภอสำราญราษฎร์ จังหวัดพระนคร เป็นโอรสของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในรัชกาลที่ ๔ และหม่อมหลวงท่วนศรี วรวรรณ ในสกุลมนตรีกุล แสดงว่าได้ทรงทำความดีมาแล้วแต่ก่อน จึงมีบุญมาแต่ประสูติ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์โปรดปรานแต่ต้นมา และเป็นที่รักใคร่ของคนในวังนั้น ได้ทรงรับการอบรมเป็นอย่างดี ประกอบด้วยพระปรีชาสามารถ มีสติปัญญาดี มีความขยันหมั่นเพียร ที่สำคัญก็คือ เป็นคนมีโชค ศึกษาเล่าเรียนและทำการงานอะไร ก็มักจะได้ตามพระประสงค์ ได้ทรงบำเพ็ญคุณประโยชน์ ได้ทรงรับราชการ รับผิดชอบชาติด้วยความสามารถเป็นเวลานาน ได้ทรงมีส่วนช่วยเหลือในทางวิชาการในประเทศไทยอย่างกว้างขวาง มีพระประวัติย่อดังต่อไปนี้

การศึกษาในประเทศไทย

พ.ศ. ๒๔๔๓ ทรงศึกษาในโรงเรียนสวนกุหลาบเป็นเวลา ๑ ปี สอบไล่ได้ชั้น ๑ พ.ศ. ๒๔๔๔ ทรงศึกษาที่โรงเรียนราชวิทยาลัย ที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยา ที่จังหวัดธนบุรี เป็นเวลา

ประมาณ ๓ ปี สอบไล่ได้ชั้น ๕ เมื่อโรงเรียนราชวิทยาลัยหยุดสอนไปคราวหนึ่ง เพราะครูตายสองคน ทรงย้ายไปศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบ เมื่อโรงเรียนราชวิทยาลัยเปิดสอนที่สายเสาวลิกรมย์ ที่ตำบลสะพานยศเส พระนคร ได้เสด็จกลับมาเรียนที่โรงเรียนราชวิทยาลัยอีกครั้งหนึ่ง สอบไล่ได้ชั้นมัธยมพิเศษ เป็นที่ ๑ ได้ชัยชนะอย่างงดงาม ทำชื่อเสียงให้โรงเรียน ได้รับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ เมื่อพระชนมพรรษาได้ ๑๔ ปีเศษ นับได้ว่าเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของโรงเรียนราชวิทยาลัย ที่ทรงศึกษาได้ดีได้เร็ว เพราะครูฝรั่งรักใคร่โดยที่เห็นว่าเป็นคนมีสติปัญญาดี และขยัน จึงช่วยสอนให้เป็นพิเศษ เพื่อจะได้ชิงทุนเล่าเรียนหลวง เอาชื่อให้โรงเรียน เป็นที่รักใคร่นับถือของนักเรียนราชวิทยาลัยตลอดมา

เมื่อโรงเรียนราชวิทยาลัย ย้ายไปตั้งใหม่ที่จังหวัดนนทบุรี ทำให้หมู่โตเพื่อจะรับนักเรียนให้มีจำนวนมากขึ้น ค่าใช้จ่ายที่รัฐบาลจะต้องช่วยเหลือเป็นจำนวนมาก เมื่อเศรษฐกิจตกต่ำ รัฐบาลได้ยุบเลิกโรงเรียนอีกครั้งหนึ่ง นักเรียนเก่าได้จัดตั้งเป็นสมาคมขึ้น เพื่อปรึกษาหารือที่จะหาโอกาสตั้งโรงเรียนราชวิทยาลัยอีกครั้งหนึ่ง เสด็จในกรมเป็นคณบดีในสมาคมนี้ เป็นกรรมการ ต่อมาเป็นประธานกรรมการ ได้ใช้ความพยายามถึง ๓๖ ปี จึงได้ตั้งโรงเรียน ราชวิทยาลัย ขึ้นได้ที่ตำบลสามพราน จังหวัดนครปฐม

การศึกษาในต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้เสด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ โดยทุนเล่าเรียนหลวงที่โรงเรียนประจำชื่อ Marlborough College ทาง Modern Side ก็สอบไล่ได้ในเวลาเร็ว ครูที่โรงเรียนเห็นว่า เป็นผู้ที่มีสติปัญญาดี ชั้นที่ ๑ และมีความขยันหมั่นเพียรดี ทั้งพระชนมพรรษายังน้อยอยู่ จึงขออนุญาตต่อผู้ปกครองผู้ดูแลนักเรียนไทยที่ลอนดอน ให้เรียนทาง Classical Side อีกทางหนึ่ง เพื่อจะได้มีรากฐานการศึกษาที่ดี ผู้ดูแลนักเรียนก็อนุญาต จึงได้เรียนในโรงเรียนนี้ถึง ๕ ปี นับว่าเป็นโชคอย่างหนึ่งที่ได้มีโอกาสเรียนภาษาและความรู้ทั่วไปดีมาก ทรงได้รับรางวัลถึง ๑๗ อย่าง

พ.ศ. ๒๔๕๓ เสด็จเข้าทรงศึกษาในมหาวิทยาลัย Oxford ใน Balliol College เป็นเวลา ๔ ปี ทรงได้รับปริญญา B.A. เกียรตินิยมชั้นโท ทางประวัติศาสตร์ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้เสด็จไปทรงศึกษาต่อที่ Ecole Libre des Sciences Politiques ที่กรุงปารีส ในประเทศฝรั่งเศส ทรงศึกษาวิชาการทูตเป็นเวลา ๒ ปี สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรวิชาการทูต รางวัลที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้รับปริญญา M.A. แห่งมหาวิทยาลัย Oxford ต่อมาได้รับคุณูปถัมภ์กิตติมศักดิ์อักษรศาสตราจารย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คุณูปถัมภ์กิตติมศักดิ์ (การทูต) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คุณูปถัมภ์กิตติมศักดิ์กฎหมาย มหาวิทยาลัยแฟร์เลดิกินสัน โคลัมเบีย นิวยอร์ก

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๙—๒๕๐๐ สมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติ ในสมัยประชุมครั้งที่ ๑๑ (General Assembly Plenary Meeting Eleventh Session 1956—1957) ได้ออกเสียงลงคะแนนเป็นเอกฉันท์ ซึ่งไม่เคยมี เติญเสด็จในกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ แห่งประเทศไทย ขอให้ทรงรับตำแหน่งเป็นประธานสมัชชา มีหน้าที่ในทางสร้างสันติต่อชาวโลกเป็นสำคัญ และมีกิจการอย่างอื่น นับว่าเป็นเกียรติอันสูงยอดเยี่ยม สำหรับส่วนพระองค์ รัฐบาลไทย ประเทศไทย คนไทย และโรงเรียนทุกโรงเรียนที่ได้เคยทรงศึกษา เมื่อได้ทราบว่าในเวลาที่จะทรงปฏิบัติหน้าที่ที่สหประชาชาติ ได้ทรงแก้ปัญหาขัดข้องสำคัญถึง ๒ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เมื่อประเทศรัสเซีย ยกกองทัพเข้าไปในฮังการี คราวหนึ่ง ครั้งที่ ๒ เมื่อประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส และอิสราเอล ยกทัพเข้าตีประเทศอียิปต์ อีกคราวหนึ่ง ถึงกับทำให้มีสงครามเกิดขึ้น ทำให้คนไทยมากจิตใจเป็นอย่างไร เมื่อหมทวาระของหน้าที่ในสหประชาชาติ เสด็จในกรมฯ ได้ทรงแสดงความขบใจสมาชิกทั้งหลาย ที่ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในที่ประชุมใหญ่ สมาชิกทุกคนได้ยืนขึ้นถวายพระพร โดยการตบมืออย่างพร้อมเพรียงโดยไม่มีการนัดหมายมาแต่ก่อน แล้วจึงเสด็จจากที่ประชุม ต่อมามหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ได้เชิญเสด็จให้มารับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางกฎหมายแพ่ง ได้เสด็จมาทรงรับเกียรติอันสูงนี้ในห้องประชุมใหญ่ต่อหน้าผู้ที่มีเกียรติทั้งหลายเป็นจำนวนมาก เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๕๘ มีผู้อ่านเกียรติคุณความดีเป็นภาษาละติน มีคำแปลเป็นภาษาอังกฤษดังต่อไปนี้

English Abstract of Latin Oration delivered by the Public Orator in a Convocation held on 1 March 1958.

Major General H.R.H. Prince Wan Waithayakorn Krommun Naradhip Bongsprabandh M.A. Balliol College.

Not long ago I was congratulating Marlborough College on having nurtured within a single decade three sons of such eminence as the Archbishop of Canterbury, the Lord High Chancellor of that time, and the Lord Chief Justice. Congratulations are now due again : for here is a younger son of the same school to add to the three—one whose name commands respect not only among his own people but throughout the world. This country was the first to see him serving as envoy of his own; France and the League of Nations were next; and later our American allies; to whose country he went as Ambassador and also as Thailand's Delegate to the United Nations. You know how big a part he has played internationally and with what acclaim he presided two years ago over a session of the United Nations General Assembly. You know, too, how distinguished a place he occupies at home in virtue of his birth, his rank, and his honours : and how remarkably popular has been his appointment these last six years as Minister for Foreign Affairs. He agrees, if I am not mistaken, with Cicero, who once wrote : There is nothing more glorious nor of wider import than the solidarity of mankind—a partnership, as it were, and sharing interests, and true effection of man for man throughout the world. Certainly no one has worked harder to restrain warlike passions ; to make individuals think of the common good ; and to ensure that with one mind and one voice we can all quote Ovid's words:

In U.N.O. is our one salvation.

I present to you for admission to the honorary degree of D.C.L. His Royal Highness Prince Wan Waithayakorn.

ใน พ.ศ. ๒๔๖๒ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ เสด็จในกรมเป็นเลขานุการตรี อยู่ที่สถานทูตไทยที่กรุงปารีส ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นเลขานุการคณะทูตไทยในที่ประชุมสันติภาพทางกรุงเทพ ฯ ก็ได้ส่งคณะทูตไทยออกไปสมทบ มี มองซิเออร์ ประเด็นเก ชาวฝรั่งเศส ซึ่งรับราชการเป็นที่ปรึกษากฎหมายในกระทรวงยุติธรรมไปด้วย มองซิเออร์ ประเด็นเก บอกข้าพเจ้าว่า คณะทูตไทยจะเอาไปใช้ให้วังเต็น และให้เขียนหนังสือราชการเป็นภาษาฝรั่งเศส เมื่อคณะทูตไทยที่ไปจากกรุงเทพ ฯ ถึงกรุงปารีส ก็มีข่าวว่าประเทศไทยจะมีผู้แทนในที่ประชุมสันติภาพคนเดียว ประเทศเล็กๆอื่นมีถึง ๒ คน คณะทูตไทยรู้สึกว่าจะเสียเกียรติ เพราะไทยส่งทหารไปช่วย มองซิเออร์ ประเด็นเก เมื่อกลับมาบอกข้าพเจ้าว่า หลงทางเข้าไม่ถึงหาทางไม่พบ ส่วนหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ได้ทรงวังเต็นเข้าหาคนสำคัญ เห็นทางจะขอให้ไทยมีผู้แทน ๒ คน และจัดการได้สำเร็จ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร เป็นผู้สามารถเขียนหนังสือราชการภาษาฝรั่งเศสดีกว่าเขาซึ่งเป็นคนฝรั่งเศส เป็นคนที่มีปัญญาดี มีความคิดดี เขียนหนังสือกลมเกลี้ยง ต่อไปจะเป็นเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เป็นใหญ่ในราชการ เพราะเป็นผู้ที่สามารถแก้ปัญหาขัดข้องที่สำคัญ ๆ ได้อย่างดี

เสด็จในกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้เสด็จกลับเข้ามารับราชการที่กระทรวงต่างประเทศ ได้ทรงเลื่อนชั้นเป็นเลขานุการเอก ประจำกองบัญชาการ เป็นที่รักใคร่ของคนทั่วไป ทำงานได้ดีแคล่วคล่องว่องไว รู้ภาษาอังกฤษดีมาก เลยโปรดเกล้าฯ ให้แปลเทศน์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าเป็นภาษาอังกฤษ ก็ทรงได้ดี สมเด็จพระกระยาเทววงศ์ ฯ เสนาบดีโปรดปรานมาก ได้เลื่อนชั้น เงินเดือน และเหรียญตรา ได้รับพระราชทานตรา ประถมมารดณัฎฐไทยเร็วมาก เร็วกว่าเจ้านายในวังนั้น เสด็จในกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเป็นภราทรแห่งชาติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมวงศ์ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก มหาวิรมงกุฎ เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา และเข็มราชการแผ่นดิน และได้ทรงรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศเป็นจำนวนมาก เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ ทรงเป็นเสนาบดีสืบต่อเนื่องมา และมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เสด็จในกรมหมื่นนราธิป ฯ เป็นปลัดทูลฉลอง เมื่อพระชนมพรรษาได้ ๓๓ พรรษา ได้รับราชการเต็มสติปัญญาและความสามารถ ในพุทธศักราช ๒๔๖๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเสด็จในกรมหมื่นนราธิป-

พงศ์ประพันธ์ ดำรงตำแหน่งอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน เฮก และบรัสเซลส์ เมื่อพระ
ชนมพรรษาได้ ๓๕ พรรษา ได้ทรงทำหน้าที่นี้เป็นอย่างดี ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ เมื่อครบกำหนด
การเป็นอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน เฮก และบรัสเซลส์ ๔ ปีแล้ว ก็ได้เสด็จกลับ
ประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้ทรงรับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์ในคณะอักษรศาสตร์ แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ทรงรักษาการณแทนคณะบดี คณะนิติศาสตร์
ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ประเทศไทยดำรงที่ที่จะขอแก้ไขสนธิสัญญากับนานาชาติ จึงได้สืบหาคนที่
ศึกษามีความรู้ ความชำนาญ และสามารถในเรื่องสนธิสัญญากับนานาชาติ และรู้การต่าง
ประเทศดี เพื่อเตรียมการ ได้ประชุมกันหลายครั้งหลายหน ในที่สุดตกลงให้เชิญเสด็จ
ในกรมหมื่นนราธิป มาดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาฝ่ายไทยในกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อทรง
รับตำแหน่งนี้แล้วจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เสด็จในกรมหมื่นนราธิป เป็นที่ปรึกษา
ฝ่ายไทยในกระทรวงการต่างประเทศ ทรงแสดงความสามารถแก้ปัญหาข้อขัดข้องได้ดี และ
สามารถทรงงานอย่างอื่นได้ จึงได้ขอให้ทรงเป็นที่ปรึกษาสำนักงานนายกอีกตำแหน่งหนึ่ง ใน
สมัยที่พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี ได้รับคำขอร้องให้ทรงราชการมากมาย
ได้ทรงงานสำคัญให้สำเร็จเสร็จสิ้นไปได้ ทรงเหน็ดเหนื่อยเป็นอันมาก ใน พ.ศ. ๒๔๘๐ ได้มี
การแก้ไขสนธิสัญญากับนานาชาติ เสด็จในกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นกำลังสำคัญใน
งานเรื่องนี้ เมื่อได้แก้ไขสนธิสัญญานานาชาติสำเร็จเสร็จสิ้นแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ เดือน
กันยายน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระองค์เจ้า มีคำนำหน้าพระนามตาม
จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ในเดือน ธันวาคม
๒๔๘๔ สงครามเอเชียบูรพาได้เกิดขึ้น เสด็จในกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้ทรงงานที่
สำคัญ เหน็ดเหนื่อยเป็นอันมาก ในเดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
สถาปนาพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ขึ้นเป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ

ใน พ.ศ. ๒๔๘๘ ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรได้ตั้งให้เป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ
ฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้ทรงงานในสภาผู้แทนเป็นอย่างดี ทรงมีความรู้เรื่องกฎหมายรัฐธรรมนูญดี
ต่อมาที่ประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญได้ตั้งให้เสด็จในกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นประธาน
กรรมการร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๙๐

ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งเอกอัคร
ราชทูตประจำสหรัฐอเมริกา และผู้แทนฝ่ายไทยในองค์การสหประชาชาติ ที่กรุงนิวยอร์ก ก็
ได้ทรงทำราชการในหน้าที่นี้เป็นอย่างดี ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้
สถาปนาพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระ
นามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ เสด็จในกรมหมื่นนราธิปฯ ได้ทรงรับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานยศทหารให้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นพลตรี

ใน พ.ศ. ๒๕๐๒ เสด็จในกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงรับตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี ได้ทรงราชการเต็มสติปัญญา และความสามารถ ต่อมาได้ทรงรับตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกตำแหน่งหนึ่ง เพราะเหตุว่า ทรงคุ้นเคยกับนิสิตนักศึกษาทั้งหลาย โดยที่เป็นศาสตราจารย์ ทรงสอนมาเป็นเวลานาน เมื่อทรงลาออกจากตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีเพราะพระชนม์มาก ท่านนายกรัฐมนตรีอนุญาโตให้ออก แต่ขอให้ดำรงเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ต่อไปอีกวาระหนึ่ง ได้ทรงรับตำแหน่งนี้จนถึงเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๔

ในทางสังคม ได้เคยทรงเป็นนายกสมาคมนักเรียนเก่าอังกฤษ และสมาคมนักเรียนเก่าโรงเรียนราชวิทยาลัย เคยเป็นนายกสโมสรโรตารีกรุงเทพ และเคยเป็นผู้ว่าการภาคโรตารี ๓๓๐ ซึ่งมีเขตกว้างขวาง รวมประเทศไทย ประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์ และกูดชิงห์ กว้างขวางในระหว่างคนไทยและต่างประเทศ คนโดยมากในโลกนี้รู้จักพระองค์ท่าน เพราะได้ทำชื่อเสียงไว้ที่สหประชาชาติ

ตามพระประวัตินี้ แสดงให้เห็นว่า เสด็จในกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้ทรงศึกษาดีเด่นในโรงเรียนราชวิทยาลัย ถึงได้ทุนเล่าเรียนหลวงเป็นรายวัน ทรงศึกษาดีเด่นที่โรงเรียนประจำ ชื่อ Marlborough ที่ประเทศอังกฤษ ถึงได้รางวัล ทรงศึกษาดีเด่นที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และที่โรงเรียนการทูตที่กรุงปารีส ทรงศึกษาดี ได้รางวัลที่ ๑ เมื่อทรงรับราชการเป็นข้าราชการพลเรือน ก็ทรงราชการได้ดีเด่น ได้บำเหน็จความชอบ ได้เงินเดือนเลื่อนขั้นตั้งแต่ผู้น้อยขึ้นมาเป็นชั้น ๆ ทรงรับตำแหน่งปลัดกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อพระชนมพรรษาได้ ๓๓ พรรษา เป็นราชทูตไทยที่กรุงลอนดอน เมื่อพระชนมพรรษาได้ ๓๕ พรรษา เมื่อทรงรับราชการเป็นข้าราชการการเมืองก็เป็นรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ และทรงเป็นรองนายกรัฐมนตรี เมื่อทรงราชการในสหประชาชาติ ในฐานะที่เป็นผู้แทนประเทศไทย ก็ได้รับเกียรติอย่างสูงถึงเป็นประธานสมัชชาใหญ่ในองค์การสหประชาชาติ ในสมัยประชุมครั้งที่ ๑๑ ซึ่งเป็นเกียรติแก่พระองค์ท่าน เป็นเกียรติแก่รัฐบาล ประเทศไทย และคนไทย

พระยามานวราชเสวี

ปรัชญา

1. จริยศาสตร์.

2. ปรัชญา

ทัศนะหนึ่งเกี่ยวกับปรัชญา—มนุษย์—โลก	๑
เหตุเริ่มต้นของปรัชญา	๕
มนุษย์—ประวัติศาสตร์	๑๐
โลก—มนุษย์	๑๕
ความเป็นอิสระของคนที่ถืออย่างปราชญ์... ..	๑๕
➤ จริยศาสตร์	๒๓
๑. จริยศาสตร์ คืออะไร	๒๓
คำในตัวเองและคำนอกตัว... ..	๒๔
ความหมายของคำในจริยศาสตร์	๒๔
ปรนัยและอรรถนัยในจริยศาสตร์	๒๖
ปัญหาสำคัญในจริยศาสตร์	๒๘
๒. มนุษย์ควรดำรงชีวิตอย่างไร	๒๘
จริยศาสตร์และเมตาฟิสิกส์	๒๘
โซเฟิสต์	๓๐
โสกราตีส (๔๖๙—๓๙๙ ก่อนคริสต์ศักราช)	๓๑
ชีวิตของโสกราตีส... ..	๓๓
สำนักที่สืบจากโสกราตีส	๓๔
เอพิคิวรัส (๓๔๑—๒๗๐ ก่อนคริสต์ศักราช)	๓๕
สำนักสโตอิก (Stoic)	๓๖
๓. อะไรคือเกณฑ์การตัดสินความดี	๓๘
หลักจริยศาสตร์ของก้านท์ (๑๗๒๔—๑๘๐๔)	๓๘
สถานะของค่าทางศีลธรรม	๓๘
ผลของการกระทำ	๓๙
เจตนา	๓๙
แรงจูงใจ	๔๑
หลักการสองประเภท	๔๒
หลักตัดสินการกระทำ	๔๓
➤ สรุปหลักจริยศาสตร์ของก้านท์อย่างย่อ ๆ	๔๔
หลักจริยศาสตร์ของมิลล์ (๑๘๐๖—๑๘๗๓)	๔๔

หลักแห่งความสุข (The Greatest Happiness Principle)	๔๕
ความรู้ดีและศีลธรรม	๔๕
ขนบธรรมเนียมและศีลธรรม	๔๖
เจตนาและแรงจูงใจ	๔๖
อดีตและอนาคต	๔๗
กฎหมายและศีลธรรม	๔๗
สุขวาทกับการปฏิรูปสังคม	๔๘
เปรียบเทียบหลักของก้านกับมิลล์	๔๘
หนังสืออุเทศ	๔๘
ปัญหาเกี่ยวกับ “ตัวตน” ในปรัชญาของเพลโต	๕๑
ความคิดของโสกราตีสเกี่ยวกับ “ตัวตน”	๕๑
ทฤษฎีของเพลโตเกี่ยวกับ “ตัวตน”	๕๓

ทัศนะหนึ่งเกี่ยวกับ ปรัชญา — มนุษย์ — โลก

ปรัชญาคืออะไร มีค่าแค่ไหน เป็นปัญหาอยู่ บางคนหวังที่จะได้รับความรู้พิเศษพิสดาร บางคนพิจารณาเห็นเป็นเรื่องของความคิดที่ไร้สาระ บางคนคิดว่าเป็นผลความพยายามที่มีคุณค่าของคนที่จะลดผิดธรรมดา หรือมิฉะนั้นก็ดูแคลนว่าเป็นการฟิโนจที่เพ้อฝันและไร้ความจำเป็น บางคนเห็นปรัชญาเป็นเรื่องที่พัวพันกับมนุษย์ทุกคน ด้วยเหตุนี้โดยหลักการแล้วจึงควรเป็นสิ่งที่ง่ายและเข้าใจได้ บางคนก็เห็นว่าเป็นเรื่องยากยิ่งและไร้ความหวังที่จะได้ประโยชน์จากการไปเกี่ยวข้องด้วย

สำหรับผู้ที่ยึดมั่นเคยชินกับวิทยาศาสตร์ยิ่งซ้ำร้าย เพราะปรัชญามีได้ยังผลอันใดซึ่งถือใช้เป็นกฎเกณฑ์ได้ทั่วไป มิใช่สิ่งที่เมื่อรู้แล้วก็ได้เป็นสมบัติ ขณะที่วิทยาศาสตร์ให้ความรู้ที่แน่นอนและใช้ได้ทั่วไป ปรัชญาไม่เคยได้รับความสำเร็จเช่นนั้นทั้งที่พยายามมาเป็นพัน ๆ ปี ในปรัชญานั้น ไม่มีความรู้อันใดที่เป็นขั้นสุดท้ายและเป็นที่ยอมรับโดยเอกฉันท์

ผิดกับวิทยาศาสตร์ ความคิดทางปรัชญามีได้มีลักษณะหนึ่งซึ่งแสดงถึงขบวนการความก้าวหน้า จริงอยู่ เรามาไกลกว่าฮิปโปคราติสแพทย์ชาวกรีกผู้นั้นมาก แต่เรามีอาจกล่าวได้ว่า เรามาไกลกว่าปลาโต เพียงในด้านความรู้วิทยาศาสตร์ทางวัตถุเท่านั้นที่เรามาไกลกว่า ในด้านปรัชญาเราอาจดำหลังกว่าปลาโตเสียอีก

ความสำเร็จในทางปรัชญาผิดแปลกไปจากความสำเร็จในทางวิทยาศาสตร์ตรงที่ว่า จำต้องสละความหวังที่จะให้เป็นที่ยอมรับรองเป็นเอกลักษณ์ของบุคคลทั่วไป ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากธรรมชาติของปรัชญาเอง “ความจริง” หรือ “ความแน่นอน” ทางปรัชญา มิใช่ “ความจริง” ในทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งคล่องจองเหมือนกันหมดสำหรับทุกคนซึ่งมีสติปัญญา ความเข้าใจ แต่เป็นการ “ตระหนัก” ส่วนตัวของแต่ละบุคคลที่หยั่งลึกและกระทบกระเทือน “แก่น” ของความเป็นมนุษย์ของบุคคลผู้นั้น ความรู้ทางปรัชญาเป็นความรู้เกี่ยวกับ “การดำรงอยู่” “การอยู่” “การเป็น” ของมนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ (มิใช่ในฐานะเป็นเพียงสัตว์โลก) เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับความจริงซึ่งเมื่อฉายแสงไปที่ใดก็กระเจ่างสว่างลึกซึ้งกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ใด ๆ

ในเรื่องที่เกี่ยวกับปรัชญานั้น เกือบทุกคนอยู่ในฐานะที่จะมีส่วนร่วมให้ความคิดเห็นได้ เป็นที่ทราบได้ว่าในวิทยาศาสตร์นั้น บัจจุบันจะนำไปสู่ความเข้าใจคือการศึกษาเรียน อบรม และมีกรรมวิธีต่าง ๆ แต่ในปรัชญา อาจกล่าวได้ทีเดียวว่าแทบทุกคนสามารถ

“ร่วมพูด” ด้วย ได้โดยไม่ต้องศึกษาพิเศษเป็นการเฉพาะเจาะจง ความเป็นมนุษย์เอง โชค
ชะตาของตัวเอง ประสบการณ์ของตัวเอง เป็นปัจจัยที่พอเพียง

ควรจะต้องเป็นที่ยอมรับทั่วๆ ไปว่า พื้นฐานของปรัชญาเป็นเรื่องสำหรับบุคคลธรรมดาสามัญจะเข้าใจ ส่วนวิถีทางซึ่งก่อนข้างจะเกิดขึ้นอย่างยากของปรัชญาซึ่งศาสตราจารย์และ “ผู้เชี่ยวชาญ” ทางปรัชญาเลือกเดินนั้น จะมีความหมายก็ต่อเมื่อเป็นหนทางซึ่งผลที่สุดจะมารวมกับทางเดินของ “ความเป็นมนุษย์”

ความคิดทางปรัชญาทั้งหลายจะต้องเกี่ยวกับพื้นฐานและการดำรงอยู่ของ “ชีวิต” แต่ละคนจะต้องดำเนินการคิดด้วยตัวเอง คนอื่นจะคิดแทนให้ไม่ได้

คำถามของเด็กเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ผู้ใดก็ตาม อาจมีความ
คิดเห็นทางปรัชญาได้ บ่อยครั้งที่เด็กที่เราได้ยินจากปากเด็กซึ่งเมื่อพิจารณาในสาระแล้ว
ตรงเป้าหมายอันลึกซึ้งของปรัชญา

“ พ่อครับ คนเรามาจากไหน ตายแล้วไปไหน ? ”

เด็กคนนี้ก็ถึงปัญหาเบื้องต้นของชีวิต ถึงการดำรงอยู่ และการจากไปซึ่งพัวพัน
กับปัญหาอันยิ่งใหญ่ทางศาสนา

“ลูกพยายามคิดว่าลูกเป็นคนอื่น แต่ก็พบว่าตัวเองอยู่ร่ำไป”

เด็กกนกนั้กำลังถึงต้นเหตุของความแน่นอนทั้งหลาย ถึงความตระหนักในการเป็น และดำรงอยู่ ถึงความตระหนักในตัวเอง เขาสงสัยแปลกใจในปริศนาของความเป็น “ตัว ของฉัน”

เด็กอีกคนหนึ่งก้าวบันไดขึ้นบ้าน ทันใดก็ถิด้ขึ้นมาได้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไม่เหมือนเดิม ผ่านพ้นไป เหมือนกับไม่เคยเกิดขึ้น

“แต่จะต้องมีอะไรบางอย่างที่มั่นคงแน่นอน อย่างที่ลูกกำลังก้าวขึ้นบันไดนี้ ลูก
อยากจะมีศดถรรษาไว้”

ความสนใจ ความตระหนักและไหวพริบที่มองเห็นถึงการผันแปรไม่แน่นอน
ทั้งหลายแลในโลก และพยายามหาทางออกอย่างเด็ก

ใครก็ตามที่สนใจ จะรวบรวมเรื่องเล่าและคำพูดที่แสดงถึงปรัชญาของเด็กได้มากมาย ข้อโต้แย้งที่ว่าเด็กอาจได้ยินมาก่อนจากบิดามารดา หรือผู้อื่นนั้น มีอาจถือเป็นข้อโต้แย้งได้จริงจังกสำหรับผู้ที่มีความใคร่ครวญ และความสัจย์ต่อตัวเอง

ข้อโต้แย้งที่ว่า อันที่จริงเด็กยังคิดอย่างปราชญ์ไม่ได้ ที่พูดออกมาเป็นเพียงการบังเอิญเท่านั้น ข้อโต้แย้งนี้มองข้ามข้อเท็จจริงประการหนึ่ง กล่าวคือบ่อยครั้งที่เด็กมีความเป็นอัจฉริยะ ซึ่งได้สูญเสียไปเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ รวากับว่าในปีที่ผ่านมาผ่านไปซึ่งเป็นปีแห่งการจ้องจ้ำอยู่กับความเลขนิตต่อระเบียบ และความคิดเห็นของสังคม ความคลุมเครือ

และการยอมรับเอาโดยไม่ได้อาสาได้เข้ามาแทนที่ในขณะที่ต้องสูญเสียความสามารถที่จะมองโลกและชีวิตด้วยสายตาบริสุทธิ์ของเด็ก เด็กยังอยู่ในภาวะชีวิตที่กำลังก้าวไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว จึงรู้สึก เห็น และถามในสิ่งซึ่งไม่เข้าตนเองก็คลายความสนใจ หรือตนเองเดินก้าวผ่านไป ปล่อยให้สิ่งซึ่งเผยแก่ตนเพียงชั่วครู่หนึ่งให้หลุดไป ดังนั้น จึงมักแปลกใจที่ผู้ใหญ่มาชักใช้ไล่เลียงตนเองในภายหลังถึงสิ่งที่ตนได้เคยพูดหรือได้ถามไว้

ความคิดทางปรัชญาแสดงออกกับเด็กฉันใด ก็อาจแสดงออกกับผู้เป็นโรคจิตฉันนั้นคล้ายกับสิ่งที่ปิดคลุมม่านตาถูกกระชากออก เผยให้เห็นความจริงที่ลึกซึ้ง แต่เป็นการเผยที่กระทบกระเทือนจิตใจอย่างรุนแรง และแสดงออกตามประสบการณ์ทางจิตใจขณะนั้น โดยที่ภาษาที่ใช้พูดขาดความสัมพันธ์กับโลกที่เป็นจริง และไม่ถึงระดับที่จะทำให้สิ่งที่ตนต้องการเผยนั้นตรงตามเป้าหมายเป็นที่เข้าใจของผู้ฟัง แม้แต่ที่ผู้สติปัญญาบางครั้งก็มีประสบการณ์ที่อธิบายได้ยาก แต่ที่มีความหมายลึกซึ้งโดยเฉพาะขณะที่กำลังตื่นจากหลับ แต่พอตื่นเต็มที่ ประสบการณ์นั้นก็หายไปโดยสิ้นเชิง เหลือแต่ความรู้สึก และนี่เป็นความหมายที่แท้จริงของประโยคที่ว่า “เด็กและคนบ้าพูดความจริง”

จะอย่างไรก็ตาม ระบบความคิดทางปรัชญาที่มีคุณค่าสูงส่ง มิได้อยู่ที่นี้ (เด็กและคนบ้า) แต่อยู่ที่บุคคลเพียงจำนวนน้อยในระยาระยอปีพันปีที่ได้พิสูจน์ให้เห็นและเป็นที่ยอมรับว่าเป็น “นักคิด” เป็น “ปราชญ์” ที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งมีความอิสระ เป็นตัวของตัวเอง ไม่ยอมให้ความคิดของตนส่วนมากและหลักปฏิบัติความนิยมของสังคมใดสังคมหนึ่ง ในยุคใดยุคหนึ่ง เข้ามามีอิทธิพล โอนอ่อน หรือเคลือบคลุมความแข็งแกร่งและความบริสุทธิ์ในความคิดของตน

เนื่องจากปรัชญาเข้าถึงมนุษย์เป็นส่วนรวมได้ดังกล่าว ปรัชญาจึงเป็นของกลางที่อาจหยิบยกมาใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย เช่นในแบบของสุภาษิตที่เป็นมรดกตกทอดมา ในการมลายทางปรัชญาจึงเป็นที่นิยมกันแพร่หลาย และถ้อยคำสั่งสอนของผู้เป็นศาสดาทั้งหลาย

ปรัชญารวมอยู่กับชีวิตประจำวัน แยกไม่ออก ปัญหามีเพียงว่า ปรัชญาอยู่ในจิตสำนึกหรือไม่ ปรัชญานั้นดีหรือเลว กระจางชัดหรือสับสนยุ่งเหยิง ใครที่ไม่ยอมรับปรัชญาคนนั้นก็มิมีปรัชญาอยู่ในตัว โดยที่ตนไม่ได้ตระหนัก

ด้วยเหตุฉะนี้ ถ้าถามต่อไปก็คืออะไรเล่าคือปรัชญา

คำภาษากรีกฟีโลโซฟอส (Philosophos) ได้รับการสร้างขึ้นมามีความหมายตรงข้ามกับโซฟอส (Sophos) คำแรกหมายถึงผู้ที่รักความรู้ซึ่งต่างกับคำที่สองซึ่งหมายถึงผู้รู้หรือผู้ที่ป็นเจ้าของความรู้ ความหมายและความแตกต่างของคำทั้งสองยังดำรงอยู่จนทุกวันนี้

“ร่วมพูด” ด้วย ได้โดยไม่ต้องศึกษาพิเศษเป็นการเฉพาะเจาะจง ความเป็นมนุษย์เอง โชค
ชะตาของตัวเอง ประสบการณ์ของตัวเอง เป็นปัจจัยที่พอเพียง

★ ควรจะต้องเป็นที่ยอมรับทั่วๆ ไปว่า พื้นฐานของปรัชญาเป็นเรื่องสำหรับบุคคล
ธรรมดาสามัญจะเข้าใจ ส่วนวิถีทางซึ่งค่อนข้างจะก่อกวนยุ่งยากของปรัชญาซึ่งศาสตรา-
จารย์และ “ผู้เชี่ยวชาญ” ทางปรัชญาเลือกเดินนั้น จะมีความหมายก็ต่อเมื่อเป็นหนทางซึ่ง
ผลที่สุดจะมารวมกับทางเดินของ “ความเป็นมนุษย์”

★ ความคิดทางปรัชญาทั้งหลายจะต้องเกี่ยวกับพื้นฐานและการดำรงอยู่ของ “ชีวิต”
แต่แต่ละคนจะต้องดำเนินการคิดด้วยตัวเอง คนอื่นจะคิดแทนให้ไม่ได้

★ คำถามของเด็กเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ผู้ใดก็ตาม อาจมีความ
คิดเห็นทางปรัชญาได้ บ่อยครั้งที่เด็กที่เราได้ยินจากปากเด็กซึ่งเมื่อพิจารณาในสาระแล้ว
ตรงเป้าหมายอันลึกซึ้งของปรัชญา

★ “พ่อครับ คนเรามาจากไหน ตายแล้วไปไหน ?”

★ เด็กคนนี้คิดถึงปัญหาเบื้องต้นของชีวิต ถึงการดำรงอยู่ และการจากไปซึ่งพัวพัน
กับปัญหาอันยิ่งใหญ่ทางศาสนา

★ “ลูกพยายามคิดว่าลูกเป็นคนอื่น แต่ก็พบว่าตัวเองอยู่ร่ำไป”

★ เด็กคนนี้คำนึงถึงต้นเหตุของความแน่นอนทั้งหลาย ถึงความตระหนักในการเป็น
และดำรงอยู่ ถึงความตระหนักในตัวเอง เขาสงสัยแปลกใจในปริศนาของความเป็น “ตัว
ของฉัน”

★ เด็กอีกคนหนึ่งก้าวบันไดขึ้นบ้าน ทันใดก็คิดขึ้นมาได้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยน-
แปลงไม่เหมือนเดิม ผ่านพ้นไป เหมือนกับไม่เคยเกิดขึ้น

★ “แต่จะต้องมีอะไรบางอย่างที่มั่นคงแน่นอน อย่างที่ลูกกำลังก้าวขึ้นบันไดนี้ ลูก
อยากจะมีชีวิตอีกราย”

★ ความสนใจ ความตระหนักและไหวหวั่นที่มองเห็นถึงการผันแปรไม่แน่นอน
ทั้งหลายเหล่านี้ในโลก และพยายามหาทางออกอย่างเด็ก

★ ใครก็ตามที่สนใจ จะรวบรวมเรื่องเล่าและคำพูดที่แสดงถึงปรัชญาของเด็กได้มาก
มาย ข้อโต้แย้งที่ว่าเด็กอาจได้ยินมาก่อนจากบิดามารดา หรือผู้อื่นนั้น มีอาจถือเป็นข้อโต้
แย้งได้จริงจึงสำหรับผู้ที่มีความโกรธรวน และความสับสนต่อตัวเอง

★ ข้อโต้แย้งที่ว่า อันที่จริงเด็กยังคิดอย่างปราชญ์ไม่ได้ ที่พูดออกมาเป็นเพียงการ
บังเอิญเท่านั้น ข้อโต้แย้งนี้มองข้ามข้อเท็จจริงประการหนึ่ง กล่าวคือบ่อยครั้งที่เด็กมีความ
เป็นอัจฉริยะ ซึ่งได้สูญเสียไปเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ราวกับว่าในปีที่ผ่านพ้นไปซึ่งเป็นปี
แห่งการจ้องจ้องอยู่กับความเคยชินต่อระเบียบ และความคิดเห็นของสังคม ความคลุมเครือ

และการยอมรับเอาโดยไม่ได้อาถามได้เข้ามาแทนที่ในขณะที่ต้องสูญเสียความสามารถที่จะมองโลกและชีวิตด้วยสายตาวิริทธิ์ของเด็ก เด็กยังอยู่ในภาวะชีวิตที่กำลังก้าวไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว จึงรู้สึก เห็น และถามในสิ่งซึ่งไม่เข้าใจตนเองก็กลายเป็นความสนใจ หรือตนเองเดินก้าวผ่านไป ปลดปล่อยให้สิ่งซึ่งเผยแก่ตนเพียงชั่วครู่หนึ่งให้หลุดไป ดังนั้น จึงมักแปลกใจที่ผู้ใหญ่มาชักใช้ไล่เลียงตนเองในภายหลังถึงสิ่งที่ตนได้เคยพูดหรือได้ถามไว้

ความคิดทางปรัชญาแสดงออกกับเด็กฉับใจ ก็อาจแสดงออกกับผู้เป็นโรคจิตคนนั้น คล้ายกับสิ่งที่ปิดคลุมมานานตาถูกกระชากออก เผยให้เห็นความจริงที่ลึกซึ้ง แต่เป็นการเผยที่กระทบกระเทือนจิตใจอย่างรุนแรง และแสดงออกตามประสบการณ์ทางจิตใจขณะนั้น โดยที่ภาษาที่ใช้พูดขาดความสัมพันธ์กับโลกที่เป็นจริง และไม่ถึงระดับที่จะทำให้สิ่งที่ตนต้องการเผยนั้นตรงตามเป้าหมายเป็นที่เข้าใจของผู้ฟัง แม้แต่ที่ผู้มีสติบริบูรณ์บางครั้งก็มีประสบการณ์ที่อธิบายได้ยาก แต่ที่มีความหมายลึกซึ้งโดยเฉพาะขณะที่กำลังตื่นจากหลับ แต่พอตื่นเต็มที่ ประสบการณ์นั้นก็หายไปโดยสิ้นเชิง เหลือแต่ความรู้สึก และนี่เป็นความหมายที่แท้จริงของประโยคที่ว่า “เด็กและคนบ้าพูดความจริง”

จะอย่างไรก็ตาม ระบบความคิดทางปรัชญาที่มีคุณค่าสูงส่ง มิได้อยู่ที่นี้ (เด็กและคนบ้า) แต่อยู่ที่บุคคลเพียงจำนวนน้อยในระยรร้อยปีพันปีที่ได้พิสูจน์ให้เห็นและเป็นที่ยอมรับว่าเป็น “นักคิด” เป็น “ปราชญ์” ที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งมีความอิสระ เป็นตัวของตัวเอง ไม่ยอมให้ความคิดของตนส่วนมากและหลักปฏิบัติความนิยมของสังคมใดสังคมหนึ่ง ในยุคใดยุคหนึ่ง เข้ามามีอิทธิพล โอนอ่อน หรือเคลือบคลุมความแข็งแกร่งและความบริสุทธิ์ในความคิดของตน

เนื่องจากปรัชญาเข้าถึงมนุษย์เป็นส่วนรวมได้ดังกล่าว ปรัชญาจึงเป็นของกลางที่อาจหยิบยกมาใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย เช่นในแบบของสุภาษิตที่เป็นมรดกตกทอดมา ในกรรมกายทางปรัชญาจึงเป็นที่นิยมกันแพร่หลาย และถ้อยคำสั่งสอนของผู้เป็นศาสดาทั้งหลาย

ปรัชญารวมอยู่กับชีวิตประจำวัน แยกไม่ออก ปัญหาที่เพียงว่า ปรัชญาอยู่ในจิต ตำนึกหรือไม่ ปรัชญานั้นดีหรือเลว กระจางชัดหรือสับสนยุ่งเหยิง ใครที่ไม่ยอมรับปรัชญา คนนั้นก็มิมีปรัชญาอยู่ในตัว โดยที่ตนไม่ได้ตระหนัก

ด้วยเหตุฉะนั้น คำถามต่อไปก็คืออะไรเล่าคือปรัชญา

คำภาษากรีกฟีโลโซฟอส (Philosophos) ได้รับการสร้างขึ้นมามีความหมายตรงข้ามกับโซฟอส (Sophos) คำแรกหมายถึงผู้ที่รักความรู้ซึ่งต่างกับคำที่สองซึ่งหมายถึงผู้รู้หรือผู้ที่เป็นเจ้าของความรู้ ความหมายและความแตกต่างของคำทั้งสองยังดำรงอยู่จนทุกวันนี้

มิใช่การเป็นเจ้าของหรือการได้มาซึ่งความจริง แต่การแสวงหาความจริงต่างหากที่เป็นสาระสำคัญของปรัชญา ถึงแม้ว่าในบางกรณีปรัชญาอาจจะแปรสภาพเป็นสิทธิที่ขี้นั่นในตัวเองมากเกินไป กล่าวคือ เป็นความรู้ที่ถือว่าสมบูรณ์ขั้นสุดท้าย ไม่มีการเปลี่ยนแปลง จึงยึดถือในถ้อยคำและภาษามากก็ตามที่ ปรัชญาหมายถึง “กำลังอยู่บนทาง” คำถามในปรัชญามีความสำคัญกว่าคำตอบ และทุก ๆ คำตอบจะนำไปสู่คำถามใหม่ต่อไปอีก

ไม่มีคำนิยามใดของปรัชญาที่บริบูรณ์ ซึ่งอาจอ้างได้ว่าถูกต้องแท้จริง และคำนิยามอื่นที่เขียนไปนั้นผิด

ในยุคก่อน ๆ นั้น คิดกันว่า ปรัชญาคือความรู้เกี่ยวกับเรื่องของพระเจ้าและมนุษย์ ความรู้เกี่ยวกับการดำรงอยู่ “การกำลังเป็น” ต่อมาคือการเรียนรู้ที่จะตาย ความคิดพยายามให้ได้มาซึ่งความสุขขั้นสุดท้าย คือการใกล้ชิดหรือละม้ายคล้ายคลึงกับความเป็นพระเจ้า และในที่สุด ก็ขอดความรู้ของความรู้ทั้งหลาย ขอดศีลปะของศีลปะทั้งหลาย เป็น “ศาสตร์” ที่กว้างขวาง ไม่เฉพาะเจาะจงในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น

ในปัจจุบันปรัชญาอาจมีคำนิยามในลักษณะเช่นนี้

การมองดูความเป็นจริงที่ต้นตอ

การเข้าใจความเป็นจริงด้วยวิถีทางที่ล้นพิจารณาใคร่ครวญเกี่ยวกับชีวิตตัวตนเอง

การแจ้งติดต่อ (Communication) จากมนุษย์ถึงมนุษย์ด้วยความจริง

การรักษา “เหตุผล” ให้ต้นตัวอยู่เสมอ และให้พ้นจากสิ่งแปลกปลอม

ปรัชญาคือการรวมจิต คือสมาธิที่ทำให้มนุษย์เป็นตัวเองโดยที่มีส่วนร่วมในความ
เป็นจริง

งานของปรัชญาไม่มีที่สิ้นสุด และซ้ำตัวเองเสมือนมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติเป็นปัจจุบันกาลอยู่ตลอดเวลา และปรากฏเป็นผลงานของนักปรัชญาที่ยิ่งใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบใดก็ตาม ต่างแสดงออกถึงจิตและความคิดที่ต้นตัวตราบเท่าที่มนุษย์ยังคงเป็นมนุษย์

แห่งจะมาในยุคปัจจุบันที่ปรัชญาได้รับการโจมตีอย่างรุนแรง และไม่เป็นที่ยอมรับอย่างสิ้นเชิง เพราะเห็นว่าฟุ้งเฟ้อ ขันตรา และไร้ความจำเป็น

วิถีความคิดของคริสต์ศาสนาประณามปรัชญาที่เป็นตัวของตัวเอง เพราะคิดเหินห่างจากพระเจ้า ทำให้จิตเสื่อมด้วยสิ่งไร้สาระ

วิถีความคิดทางการเมืองที่ถืออำนาจเป็นใหญ่ กล่าวหาว่านักปรัชญาเพียงแต่มองโลกผิดแปลกต่าง ๆ กัน แต่จุดสำคัญคือการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามที่อำนาจทางการเมืองนั้นประสงค์

สำหรับความคิดทั้งสองวิธีนี้ ประชัญานับว่าเป็นอันตราย เพราะทำลายความเป็นระเบียบ ส่งเสริมความคิดที่อิสระ ซึ่งย่อมรวมถึงการปฏิเสธและการลุกขึ้นยืนหยัด ประชัญาลดอกลง นำมนุษย์จากหน้าที่ที่แท้จริงของตน

ชีวิตในชาติหน้าซึ่งสว่างไสวด้วยการเผยองค์พระผู้เป็นเจ้า หรือชีวิตในชาตินี้ที่ได้ปราศจากพระเจ้า แต่ทว่าเรียกร้องทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทั้งสองนี้ ประชัญาดูต้องการทำลาย

นอกจากนั้น การคัดค้านปรัชญาซึ่งมาจากสามัญสำนึกของมนุษยชนตามที่เรียกร้อง “ความเป็นประโยชน์” เป็นพื้นฐานการวัด ปรัชญาต้องประสบความล้มเหลวที่จะพิสูจน์ว่ามีประโยชน์ เพราะประโยชน์จริงจึงเป็นเรื่องเป็นราวที่ยึดถือได้มั่นคงแน่นอนนั้น ปรัชญาไม่อาจหยิบยื่นให้ได้ Thales นักปรัชญากรีกสมัยเริ่มต้น ได้รับการหัวเราะเยาะที่ตกลงไปในบ่อน้ำขณะที่กำลังพินิจพิจารณาดวงดาวในท้องฟ้า เหตุใดจึงมองหาสิ่งที่ไกลแสนไกลในโลกอื่น ในเมื่อยังแสนจะเกอะเจินในเรื่องที่อยู่ใกล้เคียงในโลกนี้

ปรัชญาไม่อาจพิสูจน์ให้เห็นถึงความมีประโยชน์ของตนเอง ปรัชญาเป็นเรื่องของมนุษย์ที่อยู่เหนือคำถามเกี่ยวกับความเป็นประโยชน์ หรือความเป็นโทษในโลกนี้

เหตุเริ่มต้นของปรัชญา

ประวัติปรัชญาในฐานะที่เป็นระบบความคิดนั้นมีจุดเริ่มต้นหลายพันปีมาแล้ว แต่จุดเริ่มต้นมิใช่เหตุเริ่มต้น จุดเริ่มต้นเป็นประวัติศาสตร์และสมมติฐานมากมายหลายประการสำหรับคนรุ่นหลัง เพราะเป็นผลงานของความคิด แต่เหตุเริ่มต้นเป็นพลังแรกเริ่มที่ผลักดันมาสู่ปรัชญา

เหตุเริ่มต้นนี้มีหลายประการด้วยกัน จากความประหลาดใจทำให้เกิดคำถาม และผลก็คือความรู้ จากความสงสัยแคลงใจในสิ่งที่รู้แล้วทำให้เกิดการตรวจสอบอย่างละเอียดลออ และผลก็คือความกระฉ่างแจ่มแน่นอน จากความสะเทือนใจของมนุษย์และจากจิตสำนึกในความโดดเด่นของมนุษย์ทำให้เกิดคำถามเกี่ยวกับตัวเอง

ประการแรก

ปลาโตกล่าวไว้ว่า เหตุเริ่มต้นของปรัชญาคือความประหลาดใจ ดวงตาของเราทำให้เราเห็นดวงอาทิตย์และท้องฟ้าที่เต็มไปด้วยดวงดาว การเห็นทำให้เกิดแรงปรารถนาที่จะค้นคว้าเกี่ยวกับจักรวาล จากจุดนี้ปรัชญาก็เริ่มเติบโต

ความแปลกใจ การถามตัวเองนำไปสู่ความรู้ ในความแปลกใจว่า ทำไม เหตุใดฉันจึงตระหนักในความไม่รู้ของตัวเอง หลังจากนั้นฉันพยายามที่จะรู้ แต่ทว่าเพียงเพื่อต้องการรู้เท่านั้น มิใช่เพื่อนำไปใช้ประโยชน์อันใดทั่ว ๆ ไปก็หาไม่

การคิดคำนึงทางปรัชญาเปรียบเสมือนการเดินหรือการพ้นจากพันธะของความต้อง
การและความจำเป็นของชีวิต การหลุดพ้นดังกล่าว เกิดจากการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ทั้งฟ้า
และโลก และถามว่า “สิ่งเหล่านั้นคืออะไร ทำไมถึงเป็นอย่างนั้น เกิดขึ้นได้อย่างไร” คำ
ถามซึ่งคำตอบไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างใดโดยเฉพาะ แต่ทว่าเพื่อให้ใจตัวเองสงบ

ประการที่สอง

เมื่อเราหายแปลกใจ หายประหลาดใจ โดยการได้ทราบ ได้มีความรู้เกี่ยวกับการ
“ดำรงอยู่” หรือ “เป็นอยู่” ของสิ่งนั้นแล้ว ขึ้นต่อไปเราก็เริ่มสงสัยและแคลงใจ จริงอยู่เรา
เพิ่มความรู้ขึ้นมากมาย แต่เมื่อตรวจสอบอย่างพิถีพิถันที่เราเห็นว่าไม่มีอะไรที่แน่นอน
การรับรู้ของเราขึ้นอยู่กับประสาททั้ง ๕ ซึ่งอาจหลอกเราได้ อย่างไรก็ตาม ไม่จำเป็นต้อง
ตรงตามความเป็นจริงในตัวของมันเองซึ่งอยู่นอกตัวเราและไม่ขึ้นอยู่กับตัวเรา ความคิด
ของเราก็เช่นกัน ขึ้นอยู่กับสติปัญญาของมนุษย์ซึ่งมีขอบเขตจำกัดและเต็มไปด้วยข้อขัด
แย้งซึ่งกันและกัน ทุกแห่งหนมีการยืนยันอย่างหนึ่งที่คัดค้านการยืนยันอีกอย่างหนึ่ง เมื่อ
เรายิ่งพิถีพิถันที่เรายิ่งเพิ่มความสงสัย และเมื่อพยายามคิดให้ถึงขั้นสุดท้าย ก็จะทำให้
เกิดความรู้สึกโกรธที่ประทุ และไม่อยากยอมรับโดยสิ้นเชิง หรือมีละอายก็มาถึงคำถามที่ว่า
“ความแน่นอนอยู่ที่ไหนเล่า ที่จะทำให้ความสงสัยแคลงใจสลายตัวไป และที่จะสามารถขึ้น
หยัดต่อการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งหลายเหล่านี้ได้”

การสงสัยแคลงใจอย่างมีระเบียบแบบแผน เป็นบ่อเกิดของการตรวจสอบอย่าง
วิเคราะห์ของความรู้ทุกชนิด ด้วยเหตุฉะนั้น ถ้าไม่มีการสงสัยอย่างลึกซึ้งจริงจังแล้ว ก็มิอาจ
มีปรัชญา หรือความคิดทางปรัชญาที่แท้จริงได้ แต่ปัญหาที่สำคัญก็คือ เมื่อสงสัยแคลงใจ
แล้ว เราจะสามารถหาพื้นฐานของความแน่นอนได้อย่างไร และที่ไหน

ประการที่สาม

ในขณะที่เราอุทิศตัวเพื่อความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ในโลก โดยใช้หลักความสงสัย
เป็นทางนำไปสู่ความแน่นอนนั้น เราไม่ได้คิดถึงตัวเราเองถึงจุดหมายปลายทาง ถึงความสุข
เราจะลิ้มตัวเองและมีความพึงพอใจที่จะให้ความรู้นั้น ๆ สมบูรณ์

แต่สภาพการณ์จะเปลี่ยนแปลงไป ถ้าเราวิเคราะห์ตัวเราเองทุกชั่วขณะ เราทุกคน
จะอยู่ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งซึ่งผันแปรไปไม่คงที่อยู่ตลอดเวลา ตัวเราเองอาจมี
ส่วนช่วยให้สถานการณ์นั้นผันแปร แต่สถานการณ์บางอย่างนั้นสารถจะไม่เคยเปลี่ยนแปลง
ถึงแม้ว่าที่ปรากฏอยู่ภายนอกอาจจะดูแตกต่างออกไป และอิทธิพลมหาศาลของสถาน-
การณ์นั้น ๆ อาจปรากฏคลุมเครือไม่ประจักษ์ชัด

ฉันจะต้องตาย ฉันจะต้องมีความทุกข์ ฉันจะต้องต่อสู้ ฉันจะต้องเผชิญกับความ
บังเอิญ ฉันยังจะต้องพัวพันอยู่กับการทำบาปไม่มากนักน้อย จะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ เหล่า
นี้เป็นสถานการณ์พื้นฐานของชีวิต หมายถึงสถานการณ์ที่เราทั้งไม่อาจหลีกเลี่ยง และทั้งไม่
อาจเปลี่ยนแปลงให้เป็นอื่นได้ การมีจิตสำนึกในสถานการณ์พื้นฐานนี้เป็นต้นเหตุที่ลึกซึ้ง
ของปรัชญายิ่งไปกว่าความแปลกใจและความสงสัยเสียอีก ในชีวิตธรรมดาประจำวันเรา
พยายามบ่อยครั้งที่จะไม่นึกถึงมันโดยหลับตาเสีย และดำรงชีวิตอยู่ต่อไป เสมือนกับว่าไม่
มีสถานการณ์เช่นนั้น เราลืมว่าเราต้องตาย เราลืมว่าเราอยู่ในฐานะที่จะทำผิดและทำบาป
และจะต้องเผชิญกับความบังเอิญ เราวิ่งอยู่กับสถานการณ์อื่นๆ ซึ่งเราอาจมีอำนาจ
หันเหเปลี่ยนแปลงให้เป็นผลดีต่อตัวเราเอง และซึ่งเราอาจมีปฏิริยาโต้ตอบได้ โดยการวางแผน
และโดยการกระทำต่างๆ เพราะได้รับการกระตุ้นจากความสำเร็จ จากผลประโยชน์
ของการมีชีวิตอยู่ แต่ในกรณีสถานการณ์พื้นฐานนี้ เราอาจมีปฏิริยาโต้ตอบได้สองทาง
ด้วยกัน คือแสวงทำคุณกรรมเรื่อยเรื่อยไม่สังเกตเห็น หรือมิฉะนั้น ถ้าเราเอาจริงเอาจัง
ก็คือความหมดอาลัยตายอยากและการเปลี่ยนแนวความคิดและวิถีชีวิตใหม่ การเปลี่ยน
จิตสำนึกที่เกี่ยวกับชีวิต และการ “ดำรงอยู่”

เมื่ออยู่ในภาวะที่สุขสบาย เราก็ยินดีปรีดาเฉลิมฉลองอย่างเต็มที่ มีความไวเนื้อ
เชื่อใจโดยปราศจากการไตร่ตรอง ไม่รู้จักสิ่งอื่นใดนอกจากปัจจุบัน ในความทุกข์ ความ
หมดอำนาจ ความอยู่ในฐานะที่ไม่อาจจะทำอะไรได้ เราก็ต้องอยู่ในห้วงของความหมดหวัง
แต่ถ้าเราผ่านพ้นมาได้และยังมีชีวิตอยู่ ไม่ช้าเราปล่อยให้ตัวเราเองลืมนั่น และค่อยกลับไป
หาชีวิตที่สนุกต่อไป

แต่มนุษย์ดูฉลาดขึ้นจากประสบการณ์ดังกล่าว การได้รับการคุกคามบังคับให้มนุษย์
พยายามแสวงหาสิ่งยึดมั่น และคิดไปว่าเขาชนะธรรมชาติและประชาคมของมนุษย์
เองจะเป็นสิ่งประกันชีวิตและการดำรงอยู่

มนุษย์ต้องการเอาชนะธรรมชาติ และด้วยความรู้และเทคนิคของมนุษย์ ธรรมชาติ
ควรเป็นประโยชน์และเป็นที่พักพิงอาศัยที่แน่นอนได้ของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม มนุษย์ยังไม่
สามารถเอาชนะหรือควบคุมธรรมชาติได้อย่างที่ใจนึก ธรรมชาติยังอยู่ในฐานะที่จะคุกคาม
และทำลาย มนุษย์ยังไม่สามารถจัดความลำบากยากแค้น ความเจ็บป่วย ความชรา
และความตาย ธรรมชาติที่มนุษย์สามารถควบคุมให้ยังความมั่นคงเป็นที่เชื่อถือได้เป็นเพียง
ส่วนน้อยภายในธรรมชาติซึ่งหาขอบเขตมิได้ และซึ่งอยู่นอกเหนือความเอาชนะของมนุษย์
และอยู่ในฐานะที่จะคุกคามมนุษย์ได้ทุกเมื่อ

*นอกจากนั้น มนุษย์ยังรวมกันเป็นประชาคม โดยพยายามที่จะลดระดับและปริมาณการต่อสู้ซึ่งไม่มีวันสิ้นสุดให้ลดน้อยลง และในที่สุดให้หมดสิ้นไป หวังว่าโดยการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มนุษย์จะได้มาซึ่งความมั่นคงปลอดภัย

ผลสำเร็จของความพยายามดังกล่าวก็มีขอบเขตจำกัด เพราะในรัฐใดที่พลเมืองทุกคนขึ้นหัตถ์ปฏิบัติต่อเพื่อนพลเมืองคนอื่นเสมอเหมือนกัน และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแท้จริงแล้วจึงจะเกิดความยุติธรรมและเสรีภาพเป็นส่วนรวมในรัฐนั้น เมื่อใดที่ธรรมเกิดขึ้น และพลเมืองทุกคนขึ้นหัตถ์ต่อสู้เป็นกันๆ เดียว เมื่อนั้นสังคมจึงจะให้ความมั่นคงปลอดภัยที่แน่นอนได้ แต่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น จะมีเพียงมนุษย์เป็นส่วนน้อยที่ขึ้นหัตถ์ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์อื่น ๆ อย่างแท้จริง และจนถึงที่สุด ไม่มีรัฐใด ศาสนจักรใด หรือสังคมใด ที่ให้การปกป้องอย่างเต็มที่และอย่างสมบูรณ์ การปกป้องเช่นนั้นเป็นเพียงการหลงผิดทั้งดงาม เกิดขึ้นในระยะเวลาที่บ้านเมืองหรือสังคมนั้นมีความราบรื่น แต่เป็นเพียงความฝันซึ่งไม่อาจเป็นจริงเป็นจังขึ้นมาได้

ทางด้านหนึ่งนั้นมีความไม่อาจยึดมั่นเชื่อถือ ความไม่แน่นอนของโลก แต่อีกด้านหนึ่งก็ยังมีสิ่งที่ทรงคุณค่าควรแก่การเชื่อถือ สิ่งที่ทำให้เกิดความไว้วางใจ พื้นฐานที่ยังความสำคัญแก่ชีวิตและการดำรงอยู่ บ้านเกิดเมืองนอนและภูมิประเทศ บิดามารดาและบรรพบุรุษ ญาติพี่น้องและมิตร กรอบครัว นอกจากนี้ยังมีมรดกที่ตกทอดมา ภาษา ศาสนา งานที่สำคัญทางวรรณคดี ปรัชญา และศิลปะต่าง ๆ

ถึงแม้ในสิ่งเหล่านี้ ก็เชื่อว่าจะมีความปลอดภัย มั่นคง แน่นนอน และก่อให้เกิดความยึดมั่นเชื่อถือได้เต็มที่ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏต่อเรา ประจักษ์แก่เรา และตกทอดมาถึงเรา ต่างเป็นผลงานของมนุษย์เองทั้งสิ้น และต่างก็มีปัญหาในตัวเอง ทุกยุคทุกกาลสมัย มนุษย์ก็จะต้องพยายามหาอยู่ต่อไปว่าจะไร้ก็ความแน่นอน อะไรที่คงอยู่และไม่สลาย และอะไรก็สิ่งที่เชื่อถือได้ แต่ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกชี้ให้เห็นแต่สิ่งตรงข้าม ชี้ให้เห็นว่าไม่มีอะไรที่พอดีพองาม ไม่มีอะไรที่เป็นการเพียงพอ

สถานการณ์พื้นฐาน อันได้แก่ ความตาย ความบังเอิญ บาปและความผิด และความไม่แน่นอนทั้งหลายในโลก ชี้ให้เห็นถึงความผิดพลาดและล้มเหลว ฉะนั้นทำอย่างไรดีท่ามกลางความผิดพลาดและล้มเหลวดังกล่าว ในการวินิจฉัยเคราะห์ที่ไม่หลุดลงตัวเองแล้ว ฉะนั้นย่อมไม่อาจเห็นเป็นอย่างอื่น

สิ่งที่สำคัญสำหรับมนุษย์ก็คือ เรามีความรู้สึกได้รับการกระทบกระเทือนอย่างไรแก่ไหนที่ต้องเผชิญกับความผิดพลาดล้มเหลว ประสบการณ์นี้ยังคงมีความหมายคลุมเครือไม่ประจักษ์แจ้ง หรือว่าเราสามารถมองเห็น เข้าใจ และซาบซ่านในความหมายของประสบการณ์อย่างกระจ่างแจ้ง และพิจารณาเห็นเป็นขอบเขตจำกัดการดำรงอยู่ของเรา หรือว่า

ภายหลังประสบการณ์เราสามารถค้นพบการแก้ปัญหาที่ขัดแย้งและด้วยเหตุนี้จึงพบความสงบทางจิตใจ หรือว่าเป็นประสบการณ์ที่ยังความกระทบกระเทือนใจก็จริงอยู่ แต่ที่ว่าจำต้องรับเอาโดยไม่ปริปากในความเจ็บ เพราะเพียงแต่ตระหนักว่ากำลังเผชิญอยู่กับสิ่งที่ไม้อาจอธิบายได้ มนุษย์มีปฏิกิริยาอย่างไรต่อสถานการณ์พื้นฐานนี้ ก็จะเป็นแนวความคิดแก่ตัวเราเองว่า มนุษย์นั้นเกิดมาเพื่ออะไร

กล่าวโดยสรุปแล้ว ประสบการณ์ในสถานการณ์พื้นฐานอาจทำให้มนุษย์มองเห็นความไม่มีอะไร ความไร้สาระ และความว่างเปล่า หรือมีฉะนั้นก็อาจทำให้เกิดความรู้สึกว่า ถึงแม้สิ่งทั้งหลายเหล่านี้เกี่ยวกับโลกจะไม่เที่ยงแท้แน่นอน ก็น่าจะมีอะไรที่อยู่เหนือโลกออกไป อีกนัยหนึ่ง มนุษย์แสวงหาความช่วยเหลือ ความปลอดภัย ความหลุดพ้น และความแน่นอน และศาสนาที่ยิ่งใหญ่ทั้งหลายต่างก็ได้เสนอสิ่งที่มนุษย์แสวงหา ตลอดจนแนะแนวที่มนุษย์จะได้มาซึ่งสิ่งนั้น โดยประกันในความจริงและความเป็นจริงของความหลุดพ้น หรือความปลอดภัยแน่นอนดังกล่าว การประกันเช่นนี้ปรัชญาอาจกล่าวหาหยาบคายให้ ถึงกระนั้นก็ตาม ความคิดทางปรัชญาทั้งหลายก็นับว่าเป็นความพยายามที่จะเอาชนะโลก อยู่เหนือโลก จุดประสงค์ก็อาจจะคล้ายคลึงและใกล้เคียงกับศาสนา เมื่อคำนึงถึงภาวะของปรัชญายุคปัจจุบัน ซึ่งนับว่าเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงกว้างขวางลึกซึ้งที่สุดยุคหนึ่งในประวัติศาสตร์ของโลก ต้นเหตุ ๓ ประการที่ทำให้เกิดปรัชญา ความแปลกประหลาดใจ ความสงสัยแคลงใจ และความตระหนักหรือการมีจิตสำนึกในสถานการณ์พื้นฐานเหล่านี้ ถึงแม้ว่าจะยังใช้ได้อยู่ แต่ก็อาจไม่เพียงพอเสียแล้ว เพราะความ “ยังใช้ได้” ทั้ง ๓ ข้อ^๕ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือการติดต่อให้เข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์ (Communication)

ในสมัยก่อน ความผูกพันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์นับเป็นสิ่งธรรมดาในประชาคมที่สมาชิกไว้น้ำใจเชื่อใจกันหน้าเข้าหากัน ในสถาบันต่าง ๆ และในกลุ่มชนที่มีความคิดเห็นคล้ายคลึงกัน ถึงกระนั้นก็ยังมิใช่ผู้ที่มีความคิดโดดเดี่ยวอยู่เสมอในปัจจุบัน ข้อสังเกตที่ยังความตระหนักมากที่สุด ก็คือ มนุษย์มีจำนวนมากขึ้นทุกทีที่ไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน เผชิญกันแล้วก็แยกย้ายหันหลังให้กัน ถึงจะร่วมกันแต่ก็ด้วยความเฉยเมย ความสัจย์ ความภักดี ความเป็นสมาชิกประชาคมที่ดี มิใช่เป็นสิ่งธรรมดาสามัญเสียแล้ว

อาจเป็นไปได้ ที่ในความโดดเดี่ยวนั้นมีความจริงประการหนึ่งซึ่งมีความหมายลึกซึ้งสำหรับฉัน ที่ทำให้ฉันรู้สึกว่ามี ความพอเพียง และความลำบากอันเกิดจากการขาดการติดต่อ หรือประโยชน์ของการที่มีการติดต่ออย่างฉันนั้นในตัวของมันเองแล้ว ก็มีได้เกี่ยวข้องกับกระทบกระเทือนฉันในทางปรัชญา ถ้าฉันเชื่อมั่นในความจริงและความโดดเดี่ยว

อย่างสมบูรณ์ แต่ทว่าฉันเป็นฉันทุกวันนี้ก็เพราะได้เกี่ยวข้องกับผู้อื่น ถ้าฟังตัวคนเดียวฉันจะไม่เป็นอะไรเลย

การติดต่อมิใช่เพียงจากความคิดถึงความคิด จากจิตถึงจิต แต่ทว่าจากชีวิตถึงชีวิต มีคุณลักษณะและเหตุผลเป็นเพียงสื่อ สื่อมิใช่เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ แต่เพื่อนมนุษย์จะได้ใกล้ความเป็นมนุษย์เข้าไปอีก ฉันเชื่อมั่นในความ “เป็น” ของตัวฉันเอง ก็ในการติดต่อ และในการติดต่อเองที่ความจริงทั้งหลายสามารถปรากฏให้ประจักษ์ ในการติดต่อ ฉันเป็นตัวฉันเอง ในการติดต่อฉันมิได้เพียงมีชีวิตอยู่ แต่ทำหน้าที่ของชีวิตอย่างสมบูรณ์

ฉะนั้น เหตุเริ่มต้นของปรัชญาจึงอยู่ที่ความแปลกใจ ความสงสัยประสบการณ์ของภาวะพื้นฐาน และท้ายที่สุด อยู่ที่ความปรารถนาเพื่อให้มีการติดต่อที่แท้จริง เป็นที่ประจักษ์ตั้งแต่เริ่มแรกแล้วว่า ปรัชญาทั้งหลายผลกัตันตัวเองให้เป็นที่น่าปรากฏ ให้พูดแสดงตัวเอง ให้ได้รับการได้ยิน และแก่นของปรัชญาที่อยู่ใต้ได้แจ้งแสดงไข

มนุษย์ - ประวัติศาสตร์

ได้มีการถกกันว่าวิจัยมนุษย์ในด้านต่างๆ ในฐานะที่เป็นร่างกายด้วยสรีรศาสตร์ ในฐานะที่เป็นจิตด้วยจิตศาสตร์ และในฐานะที่อยู่รวมเป็นประชาคมด้วยสังคมศาสตร์ ส่วนในทางประวัติศาสตร์ เรารู้จักมนุษย์ดีขึ้นด้วยการตรวจสอบและวิเคราะห์เรื่องราวที่จารึกสืบต่อกันมา ด้วยการพยายามเข้าใจความหมายของความคิด และการกระทำต่างๆ ของมนุษย์ ด้วยการอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยคำนึงถึงสาเหตุ จุดประสงค์ สถานการณ์ และความเป็นจริง จริงอยู่ วิธีการค้นคว้าทั้งหลายเหล่านี้ทำให้เรารู้มากขึ้น แต่ก็ยังเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ที่จะเรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับมนุษย์อย่างละเอียดลออและโดยสมบูรณ์นั้น ดูออกจะเป็นไปไม่ได้โดยยาก หรือมิฉะนั้นก็เป็นไปไม่ได้เลย ถึงแม้ความก้าวหน้าในปัจจุบันจะรุคไปไกลเพียงไร

เมื่อกล่าวถึงมนุษย์ก็จำต้องกล่าวถึงโลกด้วย “มนุษย์และโลก” คำเชื่อม “และ” นี้มีความสำคัญต่อมนุษย์ แต่ไม่มีความจำเป็นต่อโลก เพราะเราคิดแยกโลกธรรมชาติให้ดำรงอยู่ตามลำพังโดยไม่ต้องมีความสัมพันธ์กับชีวิตนั้นได้ แต่ไม่อาจนึกภาพมนุษย์ได้โดยปราศจากโลก เรามีชีวิตอยู่ตั้งแต่ลมหายใจแรกจนถึงลมหายใจสุดท้ายพัวพันอยู่กับโลก เรา มาสู่โลก มิใช่โลกมาสู่เรา และเราจากโลกไปในขณะที่โลกยังดำรงอยู่ต่อไปโดยไม่แยแสกับเรา

★ โลกซึ่งเราอยู่ในและอยู่กับนี้ มิใช่จะเป็นโลกแห่งประวัติศาสตร์ และมนุษย์ก็มิใช่จะเป็นมนุษย์ในแง่ของประวัติศาสตร์โดยอัตโนมัติเสียทีเดียว การเขียนประวัติศาสตร์มิใช่การเขียนประวัติชีวิตของบุคคลหรือของกลุ่มสังคมใดสังคมหนึ่ง แต่เป็นเหตุการณ์ทาง

การเมืองซึ่งกระทบกระเทือนต่อการกระทำ และโชคชะตาของประชาชนนั้น ๆ และเพราะ
เกี่ยวกับเหตุการณ์ทางการเมือง ประวัติศาสตร์จึงพัวพันเป็นประการสำคัญอยู่กับสภาวะ
แวดล้อมของการปกครอง ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามวิถี สงครามโลกทั้งสองครั้งแสดง
ให้เห็นอย่างชัดแจ้งว่าประวัติศาสตร์นั้นมีใช้ประวัติแห่งวัฒนธรรม หรือประวัติผลงาน
ทางสติปัญญาความนึกคิด มิใช่ประวัติแห่งความคิดเห็น หรือประวัติปัญหาทั้งหลายแหล่
แต่เป็นประวัติศาสตร์โลกตามความหมายทางการเมือง แม้แต่สงครามซึ่งอ้างการขัดแย้งทาง
ศาสนาเป็นต้นเหตุ ก็เป็นต้นเหตุผิวเผินที่ปรากฏอยู่เบื้องบน แต่สาเหตุลึกซึ้งที่แท้จริงนั้น
มีอาจลึกถึงการเมืองไปได้

ที่ว่า “เหตุผล” หรือ “ปัญญา” และ “สัตว์สังคม (การเมือง)” เป็นคุณลักษณะที่
สำคัญของมนุษย์นั้น เป็นที่ประจักษ์แก่กษัตริย์ของกรีกโบราณแล้ว อริสโตเติลได้ให้
คำจำกัดความคุณลักษณะของมนุษย์ไว้สองประการ ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกัน กล่าวคือ
มนุษย์นั้นเป็น *zoon logon echon* สิ่งมีชีวิตที่สามารถพูดเป็นเหตุผลได้ และ *zoon politikon*
สิ่งมีชีวิตที่อยู่รวมกันเป็นประชาคม *logos* จึงมีความหมายสองอย่าง คือ “เหตุผล” และ
“พูด” เป็นความหมายซ้อนซึ่งอาจจะรวมอยู่ในคำว่า “ความสามารถพูดด้วยเหตุผลและ
เข้าใจด้วยเหตุผล” ส่วน “ความเป็นสัตว์สังคม” นั้น มีความหมายดั้งเดิมในภาษากรีก
จากคำ *polis* คือการมีชีวิตอยู่อย่างเปิดเผยในประชาคม และมีส่วนร่วมในกิจการของประ-
ชาคมนั้น ๆ ทั้งสองนั้นนับว่าเป็นปัจจัยธรรมชาติของมนุษย์ แต่อริสโตเติลไม่เคยกล่าวถึง
“เหตุผลทางประวัติศาสตร์” หรือ “ประวัติศาสตร์โลก” แต่อย่างใด การนำเอาประวัติ-
ศาสตร์เข้ามาพัวพันกับปัญหาทางปรัชญา ซึ่งเกี่ยวกับธรรมชาติที่แท้จริงของโลกและของ
มนุษย์นั้นเพิ่งจะเริ่มต้นด้วย เฮเกิล (Hegel) ความคิดที่ว่าปัญหาทั้งหลายทางปรัชญาจะ
ได้รับการพิจารณาได้ด้วยวิถีทางของประวัติศาสตร์เท่านั้น เป็นความคิดที่เริ่มมาเพียงเมื่อ
๑๕๐ ปีที่แล้วมา และแล้วก็หายไปอีก

สำหรับอริสโตเติลดูเหมือนจะเป็นความคิดที่ไร้เหตุผล ที่เอาปัญหาเกี่ยวกับเหตุผล
และภาวะการณ์ทางการเมืองเข้ามาพัวพันกับประวัติศาสตร์ และอธิบายปัญหาเหล่านั้นใน
แง่ของประวัติศาสตร์ สิ่งซึ่งเกิดกับเราจากกรณีหนึ่งถึงอีกกรณีหนึ่ง ในระยะเวลาที่ผ่านมา
ตามความคิดเห็นของปราชญ์กรีกโบราณนั้น มิใช่เป็นคุณสมบัติจำเป็นตามธรรมชาติของ
มนุษย์ แต่ที่จำเป็นและเป็นธรรมชาติวิสัย ก็คือ มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีความโน้มเอียงที่จะมี
ชีวิตอยู่รวมกันกับผู้ที่มีความคล้ายคลึงกัน (ผิว เชื้อชาติ ความเชื่อถือ) ใน *polis* หนึ่ง
ใด แต่ในระดับที่สูงมากกว่าระดับของฝูงฝูง และฝูงสัตว์เลี้ยง นอกจากความโน้มเอียง
ของมนุษย์ที่จะอยู่รวมกันเป็นประชาคมนั้น มนุษย์ยังมีความสามารถในการเสริมสร้าง และ
ผูกพันประชาคมไว้ด้วยกัน โดยความเข้าใจในภาษาและคำพูด

มนุษย์เป็นมนุษย์ก็ต่อเมื่อเป็นเพื่อนมนุษย์ และจะเป็นเพื่อนมนุษย์ได้ก็ต่อเมื่อได้
ร่วมใช้ชีวิตของตนเองกับมนุษย์อื่นด้วยการติดต่อเข้าใจกันทางภาษา การเข้าใจซึ่งกันและ
กันในสิ่งซึ่งให้คุณค่าและให้โทษ ในสิ่งซึ่งถูกต้องและผิด ในสิ่งซึ่งยุติธรรมและอยุติธรรม
ในสิ่งซึ่งจริงและไม่จริง เหล่านี้อริสโตเติลพิจารณาเห็นเป็นสิ่งที่ผูกพันการอยู่ร่วมกันของ
ชีวิตมนุษย์ทั้งในด้านการครัวและด้านประชาคม คุณสมบัติหรือคุณลักษณะสำคัญทั้งสอง
ของมนุษย์ คือ logos และ polis นี้มิได้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์แม้แต่น้อย เป็นที่ประจักษ์
ชัดอยู่ว่าเราอาจพูดถึงมนุษย์ในแง่ที่เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล มีความเข้าใจ และเป็นสัตว์สังคม
หรือสัตว์การเมือง โดยไม่มีความจำเป็นต้องโยงเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์
อาจหัวพันกับมนุษย์ แต่มิได้มีส่วนกำหนดกฎเกณฑ์ในความเป็นมนุษย์ ที่ว่ามนุษย์ดำรง
อยู่ในแง่ของประวัติศาสตร์นั้น เป็นความคิดซึ่งเริ่มมาในอดีตซึ่งไม่นานนัก แต่ทว่ามิจุด
เริ่มต้นที่ไกลออกไปอีกในความเข้าใจของโลกตามเทววิทยาของคริสต์ศาสนา เมื่อจักรวาล
กลายเป็นสิ่งที่พระเจ้าเป็นผู้สร้างสรรกขึ้นมา ความนึกคิดเกี่ยวกับ "ประวัติศาสตร์" ก็
อาจสืบเนื่องมาจากประวัติศาสตร์บูรณราณ ซึ่งมีเรื่องการสร้างโลกและการสร้างมนุษย์
ด้วย และในที่สุดก็มาให้ความสนใจในมนุษย์ในฐานะที่เป็น "ชีวิตที่ดำรงอยู่ในแง่ของ
ประวัติศาสตร์"

อริสโตเติล ผู้ที่อื่นแท้จริงได้คิดใคร่ครวญให้ความเห็นไว้เกี่ยวกับทุกเรื่องและทุกสิ่ง
ทุกอย่าง ตั้งแต่เรื่องเกี่ยวกับฟ้า ดิน ต้นไม้ สัตว์ การเมือง ศาสตร์ที่ว่าหลักศีลธรรม
(ethics) ศิลปะแห่งการพูดและเขียนเพื่อชวนใจคนฟัง (rhetoric) ร้อยกรอง และเรื่อง
อื่น ๆ ก็ยังมิได้เขียนอะไรไว้เลยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ถึงแม้ว่าอริสโตเติลจะเป็นพระสหาย
ของอเล็กซานเดอร์มหาราช ซึ่งขยายอาณาจักรเข้าไปถึงตะวันออกไกล และนับว่าเป็นผู้
สร้างราชอาณาจักรที่มีความหมายทางประวัติศาสตร์โลก ถ้ากลอนต่าง ๆ นั้นตามความเห็น
ของอริสโตเติลแล้วเป็นปรัชญามากกว่าประวัติศาสตร์เสียอีก เพราะประวัติศาสตร์มิใช่
อื่นไกลนอกจากรายงานของสิ่งซึ่งเกิดขึ้นครั้งเดียว และเป็นเหตุการณ์บังเอิญ หาใช่สิ่ง
ซึ่งจะเป็นเช่นนั้นและดำรงอยู่เช่นนั้นเสมอไป ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น และถึงแม้
อริสโตเติลจะคิดเปรียบเทียบที่มีความหมายทางประวัติศาสตร์บ้าง เช่น เกี่ยวกับการ
เปรียบเทียบระบบการปกครองของรัฐต่าง ๆ หรือคำสอนเก่า ๆ เกี่ยวกับ "physis"
อริสโตเติลก็มีได้พิจารณาเนื้อหาหลักซึ่งในแง่ของประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์สำหรับ
อริสโตเติลมีหน้าที่เพียงเตรียมปัญหาทางด้านสาระ ความรู้เกี่ยวกับสถาบันทางการเมืองซึ่ง
มีมากมายหลายชนิดตามยุคสมัยในประเทศต่าง ๆ หรือเกี่ยวกับบทเรียนมากมายก่อนนี้
เกี่ยวกับ physis นั้น ในตัวของมันเองแล้วหาใช่การตระหนักหรือจิตสำนึก หรือการคิด
ใคร่ครวญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไม่ แต่เป็นเพียงพื้นฐานสำหรับปัญหาที่ว่าอะไรที่จะ

เป็นระบบทางการเมืองที่ปฏิบัติได้ผลดีหรือจำกัดความอันใดของธรรมชาติที่ตรงตามความเป็นจริงของ polis และ physis แต่การที่จะกำหนดว่าอะไรคือ polis และ physis ในความเป็นจริงนั้นมิใช่เป็นเรื่องของการใคร่ครวญทางประวัติศาสตร์ แต่การพิจารณาอันกว้างและการรู้แจ้งทางปรัชญา

กรีกโบราณมีความประทับใจอย่างลึกซึ้ง ในกฎเกณฑ์ความเป็นระเบียบแบบแผน ที่มนุษย์วางอยู่ชั่วนิรันดร์ ไม่มีผู้ใดสมัยนั้นที่จะคิดให้ระบบจักรวาลที่ได้รับการจัดแจงเป็นระเบียบเรียบร้อยดีแล้วนี้ มีความสัมพันธ์กับความผันแปรไม่แน่นอนของสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์ในประวัติศาสตร์ของโลก (Herodot, Thukydides และ Polybios) ต่างรายงานเกี่ยวกับเหตุการณ์และการกระทำที่ยิ่งใหญ่ในยุคสมัยของตนไว้ แต่สงครามระหว่างกรีกกับเปอร์เซีย ระหว่างอะเธนส์กับสปาร์ตา และความเจริญรุ่งเรืองของโรมันมีอำนาจเป็นศูนย์กลางของโลก เหล่านี้ ไม่เป็นต้นเหตุให้นักปรัชญาสมัยนั้นประดิษฐ์โครงสร้างปรัชญาทางประวัติศาสตร์ขึ้น เหตุผลที่ไม่มีปรัชญาทางประวัติศาสตร์นี้มีไว้เพราะความเพิกเฉยไม่ใส่ใจต่อเหตุการณ์ที่สำคัญ แต่เป็นเพราะได้รู้แจ้งเห็นจริงและตระหนักว่าจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญเพียงครั้งเดียว และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ นั้นอย่างดียิ่งเพียงให้รายงานข่าว เป็นเรื่องราว หรืออีกนัยหนึ่งเป็นประวัติศาสตร์ แต่มีอาจเป็น “ความรู้ที่แท้จริง” ได้

มีข้อคิดอยู่เพียงประการเดียว ถึงกระนั้นก็ค่อนข้างสำคัญ ซึ่งนักประวัติศาสตร์กรีกเน้น และเป็นข้อคิดของ ทิวซิดีดีส (Thukydides) ที่ว่า การต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองอันจรรีกรเป็นเรื่องราวในประวัติศาสตร์นั้นเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เพราะธรรมชาตินี้จะไม่เคยเปลี่ยนแปลงไปเลยโดยหลักการ จึงเป็นที่ประจักษ์สำหรับ ทิวซิดีดีสว่า เหตุการณ์ทำนองนี้ในอดีตและปัจจุบันจะเกิดขึ้นเช่นกันในอนาคต ในวิถีทางเดียวกันและคล้ายคลึงกันอนาคตไม่อาจนำมาซึ่งสิ่งที่ใหม่อย่างสมบูรณ์ ในเมื่อเป็นธรรมชาติของทุกสิ่งทุกอย่างที่จะมีขึ้นแล้วก็สูญหายไป ส่วน โพลีบิอัส (Polybios) คิดถึงกฎทั่วไปของประวัติศาสตร์ทางการเมือง คือวงโคจรของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และการผันแปรอย่างปัจจุบันทันด่วนจากชัยชนะสู่การพ่ายแพ้ แม้แต่ชาวโรมันซึ่งมีความตระหนักในบทบาททางประวัติศาสตร์ของตนเป็นอย่างดี ก็ยังไม่หลงผิดไปตามความคิดเห็นทางประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ที่เห็นว่าทางเดินของประวัติศาสตร์เป็นการก้าวไปข้างหน้าเพื่อให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายอันใดอันหนึ่ง การที่ทุกชาติ ทุกรัฐ ทุกเมือง และทุกบุคคลผู้ทรงอำนาจทั้งหลายจะต้องประสบกับจุดจบที่ไม่มีทางหลีกเลี่ยง และเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้น สำหรับความเข้าใจและความรู้ลึกของชาวกรีกและโรมันโบราณมีความหมายเช่นเดียวกับข้อเท็จจริงที่ว่า มนุษย์ทุกคนต้องตาย ขณะที่ Scipio กำลังได้รับชัยชนะและ

ทำลายเมืองคาร์เธจอยู่นั้น ก็ไม่เกรงที่จะกล่าวว่า โชคชะตาเดียวกันนี้ ซึ่งอำนาจของ
กรุงโรมกำลังก่อกรรมให้แก่ศัตรูอยู่นั้น สักวันหนึ่งข้างหน้าจะต้องได้แก่กรุงโรมเอง เช่น
เดียวกับที่ได้ประสบกรทรอยมาครั้งหนึ่ง และขณะกำลังเป็นโชคชะตาของกรุงคาร์เธจ
โพลีบิอัส ซึ่งเป็นเพื่อนของ สกิปปีโอ (Scipio) ได้บันทึกคำกล่าวนี้และเพิ่มเติมว่า เป็นการ
ยากยิ่งที่จะหาคำพูดใด ๆ ที่แสดงทั้งความเป็นรัฐบุรุษและความสุขุมลึกซึ้งได้มากไปกว่านี้

ในขณะที่ได้รับชัยชนะใหญ่หลวง บุคคลใดยังมีจิตหวนคิดถึงการเปลี่ยนแปลงของ
โชคชะตา บุคคลนั้นย่อมมีคุณค่าการแก่การเคารพนับถือและระลึกถึง และนี่เป็นความ
ฉลาดสุขุมกับมีภาพพจน์สูงสุดของนักการเมืองที่สามารถคิด หรือกระทำโดยปราศจากการ
หลงผิดและหลงกลวงตัวเอง ดูเหมือนจะต้องใช้ความพยายามเป็นอย่างมากเพื่อจะนึกถึง
รัฐบุรุษสมัยใหม่ผู้ใดไม่ว่าจะในตะวันตกหรือตะวันออก ผู้ซึ่งหลังจากชัยชนะของสงคราม
โลกครั้งที่สองจะได้กล่าวไว้ว่า “โชคชะตาเดียวกันนี้ ซึ่งเราได้ทำต่อเบอร์ลิน ในวันหนึ่ง
ข้างหน้าจะกลับมาประสบกับมอสโกหรือวอชิงตันเอง” เพราะความตระหนักในทาง
ประวัติศาสตร์ ซึ่งมาร์ก (Marx) หรือกงต์ (Comte) เริ่มสอน ไม่ได้พยายามเข้าใจอีก
ต่อไปแล้วว่าครั้งหนึ่งในอนาคตจะพบกับครั้งหนึ่งในอดีต เพราะท่านทั้งสองไม่ต้องการ
ยอมรับข้อเท็จจริงที่ว่า ทุกอย่างในโลกนี้ซึ่งอุบัติขึ้นย่อมผันแปรสลายไป

ความผันแปรสลายตัวไปของทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นมนุษย์ ที่เกี่ยวกับมนุษย์ ซึ่งผิด
แปลกอย่างเห็นได้ชัดจากความแน่นอนของการโคจรของดวงดาวในท้องฟ้านี้ เป็นเหตุผล
ที่ง่ายและกระจ่างแจ้ง ซึ่ง เฮโรโดตัส (Herodot) อ้างในการรายงานสงครามเปอร์เซีย เขา
กล่าวว่าและบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น มิใช่เพราะมีความเห็นเช่นนักปรัชญาทางประวัติ-
ศาสตร์สมัยใหม่ กล่าวคือ ประวัติศาสตร์เป็น “Fortschritt in Bewusstsein der Freiheit”
(Hegel) ความก้าวหน้าภายใต้จิตสำนึกของเสรีภาพหรือเพราะประวัติศาสตร์ มีจุดหมาย
ปลายทางที่จะสร้างสรรค์สังคมที่ปราศจากชั้นวรรณะ ภายใน “อาณาจักรแห่งเสรีภาพ”
(Marx) หรือเพราะเห็นว่าจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์เสริมให้เกิด “การวิพากษ์วิจารณ์
ปัจจุบันเพื่อก่อสร้างอนาคต” (Troeltsch) แต่เพราะ เฮโรโดตัส เห็นว่าตัวเขาเองในฐานะ
ที่เป็นกรีก ซึ่งคำที่ใช้เรียก “มนุษย์” มีความหมายเป็นคำเดียวกับ “ผู้ที่ต้องตาย” อัน
เป็นความรู้สึกร่วมที่แท้จริงและลึกซึ้งสำหรับความผันแปรไม่แน่นอน ความอนิจจังของทุกสิ่ง
ทุกอย่างที่เป็นมนุษย์ที่เกี่ยวกับมนุษย์ เขารู้สึกจำเป็นที่จะต้องจารึกการกระทำ หรือเหตุการณ์
ที่ยิ่งใหญ่ไว้เป็นประวัติศาสตร์ เป็นความพยายามเพื่อให้บรรลุถึงความไม่อมตะไม่มากก็น้อย
เพราะถ้าปราศจากประวัติศาสตร์ไม่เข้าใจเหตุการณ์เหล่านี้ก็จะจมลงสู่ห้วงที่ว่างเปล่าแห่งความ
ลืม เพราะมนุษย์ไม่มีส่วนร่วมในความเป็นอมตะของพระเจ้า การกระทำของมนุษย์จึงต้อง

การประวัติศาสตร์ เพื่อที่ว่ากระทำความหรือเหตุการณ์เหล่านี้จะมีชีวิตยืนนานกว่ามนุษย์ซึ่งเป็นผู้กระทำและเป็นผู้ก่อเหตุการณ์เอง

โลก - มนุษย์

โลกนี้เราเห็นแต่โลกนี้ไม่เห็นโลกอื่น

โลกไม่ใช่วัตถุ และทุกสิ่งทุกอย่างที่เราเห็นก็เป็นเพียงทศณะหนึ่งของการปรากฏ มิใช่โลกที่สมบูรณ์ทุกแง่ทุกมุมและทุกทศณะ โลกนั้นเปิดเผย แต่ไม่สามารถแสดงหรืออธิบายได้ด้วยตัวเองว่าโลกคืออะไร อย่างไรก็ตาม วัตถุหนึ่งที่อยู่ในโลกสามารถอธิบายตัวเองได้ด้วยการอ้างอิงถึงอีกวัตถุหนึ่งหรือหลายวัตถุ และต่อเนื่องกันไปเช่นนั้นไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีใครทราบว่าจะขอบเขตของการค้นคว้าในอนาคตนั้นจะไปหยุดยั้งอยู่ ณ ที่ใด เพราะความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ของความรู้ทางวิทยาศาสตร์ทั้งหลายเกี่ยวกับโลก ดูเหมือนจะเป็นว่าด้วยการค้นคว้า มนุษย์พยายามจะไปให้ถึงขอบเขตความสามารถสุดท้าย ถึงจุดที่ความรู้ซึ่งกระจ่างแจ้งที่สุดจะเผยให้เห็นถึงบริเวณแห่งความไม่รู้ เพราะความรู้ที่สมบูรณ์เท่านั้นจึงจะทราบซึ่งถึงความไม่รู้ที่แท้จริง เพราะโลกที่สมบูรณ์แท้จริงนั้นไม่อาจเป็นวัตถุของการสามารถเรียนรู้

คนส่วนมากเห็นว่าหรือทำประหนึ่งว่าโลกหรือวัตถุในโลกเป็นสิ่งที่แน่นอนมั่นคงและดีสูงสุด แต่ประวัติศาสตร์ตลอดเวลาพัน ๆ ปีมานี้ ได้จารึกเรื่องราวของมนุษย์บางกลุ่มที่ไม่อาจยึดโลกว่าเป็นสิ่งสูงสุด และธรรมชาติทำให้มนุษย์ต้องแสวงหาสิ่งสูงสุดนั้นต่อไป ถ้าไม่มีในโลกนี้ ก็นอกโลก ฟ้าสวรรค์ ความเป็นหนึ่ง พระผู้เป็นเจ้า ความสงบที่สมบูรณ์ นิพพาน มนุษย์ที่กายยังอยู่ในโลก แต่ข้ามโลกไป ละทิ้งโลกไป มองไปที่อื่น พยายามปลดเปลื้องตัวเองให้หลุดพ้นจากพันธะของโลก เพื่อจะได้ลิ้มรสความบริสุทธิ์ที่สมบูรณ์ ความคงที่ชั่วนิรันดร์ และปัจจุบันกาลที่ปราศจากอดีตและอนาคตมีนักค้นคว้านักปราชญ์ กวี และผู้อยู่ในสมณเพศทั้งโลกทางตะวันตกและตะวันออก ซึ่งมีหน้าที่ประกอบกิจการหาเลี้ยงชีพตามปกติ แต่ทั้งที่พัวพันอยู่กับโลก ก็เป็นประหนึ่งว่ามาจากโลกภายนอก มองโลกจากข้างนอก บ้านที่แท้จริงนั้นอยู่ห่างไกล แต่มาเจอตัวเองและสิ่งต่าง ๆ ในโลก และตระหนักได้ว่าสิ่งเหล่านี้รวมทั้งตัวเองเป็นเพียงการปรากฏชั่วคราว เป็นเพียงความทรงจำ เป็นเพียงแง่หนึ่ง มุมหนึ่งของสิ่งสูงสุด

เรามีชีวิตอยู่ทุกวันนี้มิใช่ในสิ่งแวดล้อมของโลกธรรมชาติอย่างเดียวนั่น โลกและโลกมนุษย์มิใช่สิ่งเดียวกันและไม่เหมือนกันนัก เรามาสู่โลกและก็จากโลกไป โลกมิได้เป็นของมนุษย์ แต่มนุษย์เป็นของโลก

แต่ “โลก” คืออะไร ถ้าไม่ใช่การรวมของทุกสิ่งทุกอย่างที่เรารู้จักและไม่รู้จัก เมล็ดทราย ต้นไม้ที่มีอายุหลายร้อยปี เครื่องบิน สิ่งเหล่านี้ทั้งหมดเป็นส่วนหนึ่งของโลก

แต่โลกเองไม่เป็น “วัตถุ” เช่นสิ่งอื่นๆ โลกรวมทุกสิ่งทุกอย่างไว้ในตัวโดยที่ตัวเองมีอาจมีใครให้กำนิยามที่กระจำกัด แน่นอน และที่สมบูรณ์ได้ โลกนั้นกว้างขวางที่สุด รวยที่สุด แต่ขณะเดียวกันก็ว่างเปล่าประจกักรอบรูปที่ไม่มีรูป

อริสโตเติลได้เขียนงานชิ้นหนึ่ง ชื่อ “ว่าด้วยโลก” เพื่ออธิบายความหมายของโลกธรรมชาติ งานชิ้นนี้อริสโตเติลอุทิศให้พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ซึ่งอริสโตเติลเองเป็นครูและผู้อบรม การอุทิศนี้ดูเหมือนจะเป็นของธรรมดา เพราะเหมาะสมกับความยิ่งใหญ่ของพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ที่มีส่วนร่วมในการค้นคว้าเกี่ยวกับความยิ่งใหญ่ไพศาลของโลก และอันที่จริงจะมีอะไรที่ยิ่งใหญ่ไปกว่า “โลก”

บทความที่ว่าด้วยโลก (ซึ่งอริสโตเติลใช้คำ cosmos) นี้เริ่มว่า “บ่อยครั้งที่เดิยวที่ข้าพเจ้ารู้สึกว่ปรัชญาเป็นเรื่องที่อยู่เหนือโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่พิจารณาองคูลโลกทั้งหมดตลอดจนความจริงที่ซ่อนเร้นอยู่ในนั้น ความรู้ที่เกี่ยวกับสิ่งที่ไพศาลที่สุดและสูงที่สุดนั้นเข้ามาว่พันกับปรัชญามากที่สุด” ในฐานะที่เป็นความรู้ที่กว้างขวางที่สุดและสูงที่สุดของสิ่งทั้งหลายแล่วที่ดำรงอยู่ทั้งหมด ปรัชญาจึงอยู่นอกและเหนือโลก นอกและเหนือสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัยของมนุษย์ และมุ่งมองไปยังท้องฟ้าที่เต็มไปด้วยดวงดาวท้องฟ้าซึ่งพิจารณาในแง่ของความไพศาลแล้วย่อมนับว่กว้างขวางที่สุดและสูงที่สุด และด้วยเหตุนี้จึงเป็นเรื่องของปรัชญา ซึ่งมีหน้าที่ที่จะค้นคว้ถึงความจริงที่ซ่อนอยู่ใน “โลก” ซึ่งเรามองเห็นด้วยตา อริสโตเติลกล่าวต่อไปว่ “ในเมื่อไม่อาจเป็นไปได้ ที่จะละพื้นดินและเหินขึ้นไปในท้องฟ้าด้วยตัวของเราเอง เพื่อจะได้ตรวจสอบโดยใกล้ชิดบริเวณที่ศักดิ์สิทธิ์นี้ จิตและปัญญาของมนุษย์จึงสวมปีกแทนและกล้ที่จะเหินไปสู่ความรู้ที่สูงสุดและนำสิ่งใดที่อยู่ไกลแสนไกลในแง่ของระยะทางให้ใกล้เข้ามาในทางจิตและปัญญา” x

ใครก็ตามที่บรรยายเชิงสถานที่แห่งหนึ่งหรือแม่น้ำแห่งหนึ่ง ถือว่ผู้นั้นเห็นการณ้ใกล้ เพราะเปิดโอกาสสำหรับตัวเองที่จะมองคูลโลก-จักรวาล ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่สุดและแปลกที่สุด บทความนี้ได้บรรยายต่อไปถึงฟิสิกส์และความเคลื่อนไหวต่าง ๆ โดยละเอียด เช่น เกี่ยวกับองค์ประกอบและการโคจรของดวงดาว ของโลก ของทะเล ลม ไฟ แผ่นดินไหว ชีวิตพืชและสัตว์ “โลก” ในที่นี้หมายถึงทั้งท้องฟ้า (ouranos) และโลก (cosmos) โดยใช้ทั้งสองคำปะปนกันโดยไม่สังเกตความแตกต่าง อย่างไรก็ตาม ส่วนมากใช้ ouranos เมื่อหมายถึงสิ่งที่ครอบคลุมท้องฟ้าที่ไพศาลที่สุด และ cosmos เมื่อหมายถึงรายละเอียดและระบบขององค์ประกอบ “โลก” จึงเป็น systema หรือความเป็นระเบียบ ทั้งนี้ มิได้หมายความว่าความถึงเหมาะเจาะสอดคล้องซึ่งกันและกันโดยง่าย แต่เป็นการประสานกันของสิ่งที่ตรงข้าม หนักและเบา อุ่นและเย็น แห้งและชุ่มชื้น บทความนี้อธิบายถึงกฎเกณฑ์ที่ความเป็นระเบียบของสิ่งที่ไม่เป็นระเบียบ โดยการเปรียบเทียบ cosmos กับ polis กล่าว

คือ ใน polis ที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ย่อมสามารถดำรงไว้ซึ่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมที่ประกอบด้วยมนุษย์ที่แตกต่างกัน หนุ่มและชรา หญิงและชาย งามและราว อ่อนแอและเข้มแข็ง อบรมมาดีและไม่ดี จันใด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของจักรวาลก็เป็นการประสานคล้องจองกันของสิ่งที่มุ่งออกจากกันโดยธรรมชาติ จันนั้น

แต่ตอนท้ายของบทความ อริสโตเติลได้กลายน้ำหนักรการเปรียบเทียบระหว่างความเป็นระเบียบเรียบร้อยของจักรวาล กับความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางสังคมและการเมืองของมนุษย์ “ระเบียบที่โหนดจะเท่ากับระเบียบของท้องฟ้า” เช่น วงโคจรของดวงดาวของดวงอาทิตย์ ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกลางวันและกลางคืน ฤดูร้อนและฤดูหนาว กระแสน้ำในทะเล ตลอดจนการเจริญเติบโตและเปลี่ยนแปลงสลายผุพัง ระบบและระเบียบที่ประจักษ์อยู่ในท้องฟ้า อริสโตเติลเรียกว่า *ananke* และ *moira* (โชคชะตาที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงเป็นอันได้) *ananke* หรือ *destiny* นี้เป็นปัจจัยที่ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอย่างที่เป็นอยู่ คือ สิ่งที่เป็นอยู่ขณะนี้ เป็นมาแล้ว และที่จะเป็นต่อไป ปรชญาตั้งแต่อริสโตเติลมาจนถึงเฮเกล มิได้เกี่ยวข้องกับเรื่องอื่นใดนอกจากสิ่งที่จำเป็นและสิ่งที่เป็นอย่างเสมอ มิใช่เกี่ยวกับสิ่งที่ครั้งหนึ่งเป็นอย่างนี้ และอีกครั้งหนึ่งเป็นอย่างอื่นอันเนื่องมาจากการบังเอิญ

“โลก” เช่นนี้เป็นทัศนภาพของปรัชญากรีกโบราณ ซึ่งอาจจะไม่เหมือนกับทัศนภาพของคนปัจจุบัน ถึงกระนั้นก็ตาม เราก็จำแนกเห็นข้อแตกต่างอยู่ทุกวันระหว่างฟ้ากับดิน สิ่งซึ่งเป็นระเบียบกับไม่เป็นระเบียบ สิ่งซึ่งจำเป็นกับสิ่งที่เกิดโดยบังเอิญ และพิจารณาว่าเป็นสิ่งปรกติในการโคจรที่มีกฎเกณฑ์ของดวงดาว และในระบบธรรมชาติของการเกิดขึ้นและสลายต่อไปของทุกอย่างในโลก แม้แต่นักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันก็ไม่อาจเลี่ยงที่จะต้องคำนึงถึงกฎและเกณฑ์และระเบียบในการค้นคว้า การคิดคำนวณมีฐานอยู่บนความเอาแต่ใจหรืออารมณ์ของสติปัญญา แต่บนสิ่งซึ่งมีระเบียบกฎเกณฑ์หรือบนสิ่งที่พอสามารถยึดถือได้ สิ่งซึ่งดำรงอยู่อย่างปะปนยุ่งเหยิง ไม่มีกฎเกณฑ์นั้นมิอาจค้นคว้าตรวจสอบหาความรู้ได้

เบคอน (Bacon) แยกความแตกต่างระหว่าง “natural philosophy” และ “human philosophy”^(๑) โดยเน้นความสำคัญของปรัชญาประการหลัง ทั้งนี้ โดยมีพื้นฐานมาจากการแยกความแตกต่างทางคริสต์ศาสนาระหว่างมนุษย์กับโลก ซึ่งถือว่ามนุษย์ในฐานะที่เป็นภาพสะท้อน (image) ของพระผู้เป็นเจ้า จึงมีความสำคัญต่อพระองค์ โดยหลักการมากกว่าสิ่งอื่นทั้งหลายแหล่ที่พระองค์สร้างขึ้น แต่สำหรับความคิดของปราชญ์กรีกโบราณนั้นมนุษย์ซึ่งตายได้ มิได้เป็นงานที่ยิ่งใหญ่ที่สุดหรือสูงที่สุดของธรรมชาติ สิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือ

^(๑) The Philosophical Works of F. Bacon, London 1905 หน้า ๙๑ (of the Advancement of Learning II)

ดวงดาวที่เคลื่อนไหวเองอยู่เสมอชั่ววันจันทร์^(๑) ปาสกาล (Pascal) ก็เห็นเป็นทำนองเดียวกับเบคอนว่า^(๒) ทั้งจักรวาลก็มีอาจมีน้ำหนักให้ความสมดุลย์ต่อความคิดแม้แต่ประการเดียวของมนุษย์ เพราะมนุษย์รู้เกี่ยวกับตัวเองและโลก แต่โลกไม่รู้อะไรเลยเกี่ยวกับตัวเองและมนุษย์ ความคิดเช่นนั้นก็มีพื้นฐานจาก “ชีวิต” ตามแนวความคิดของคริสต์ศาสนา ความคิดเช่นนั้นย่อมเป็นของแปลกสำหรับประสบการณ์จากโลกและจากตัวเองของกรีกโบราณ

ในแง่ของประวัติศาสตร์ ปรัชญาในสมัยกรีกโบราณเริ่มด้วยประสบการณ์จากโลก ในฐานะที่เป็น physical cosmos ซึ่งมาเสื่อมคลายลงด้วยคำสอนทางคริสต์ศาสนาที่เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าและการสร้างของพระองค์ และที่สุด ในสมัยใหม่ซึ่งสร้างโลกจากจิตสำนึกในตัวของมนุษย์เอง ใครที่เริ่มต้นด้วยการอ้างอิงพระผู้เป็นเจ้าและการสร้างของพระองค์ว่าเป็นหลัก เป็นต้นเหตุสำคัญและต้นเหตุเดียวเท่านั้นของสิ่งอื่น ๆ ซึ่งดำรงอยู่ทั้งหลาย และคิดว่ามนุษย์เป็นภาพเทียมหรือภาพสะท้อนของพระผู้เป็นเจ้าแล้ว ก็มีโอกาสมีความคิดเดียวกันในเรื่องมนุษย์และโลกเช่นกับนักปราชญ์ในระยะก่อนโสกราเทส ซึ่งเริ่มต้นด้วย cosmos และเห็น cosmos เท่าเทียมพระเจ้า และเรียกมนุษย์ด้วยคำว่า “mortal” เจ้าผู้ต้องตาย และความคิดเช่นนั้นของกรีกโบราณและของผู้นับถือศาสนาคริสต์ที่เกี่ยวกับโลก และมนุษย์ก็แตกต่างไปจากความคิดของคอนสตันซ์ใหม่ซึ่งได้รับ “การปลดปล่อย” ให้มี “เสรีภาพ” ผู้ถือจุดเริ่มต้นจากตัวเอง มิใช่จาก cosmos และจากพระผู้เป็นเจ้า

เมื่อมนุษย์มิได้เป็นเพียงสัตว์ในโลกที่สามารถพูดและปราดเปรื่องในศิลปะต่างๆ ได้เท่านั้น แต่ได้กลายเป็นผู้เท่าเทียมพระผู้เป็นเจ้า เป็น partner ของพระองค์แล้ว ก้าวต่อไปก็คือการสร้างโลกสมัยใหม่ด้วยพลังสติปัญญาของการคิดค้นของมนุษย์เอง และเมื่อมนุษย์ทุกวันนี้มิได้มีความเกรงกลัวอำนาจของธรรมชาติและจักรวาล มิได้เคารพนับถือให้ความสำคัญต่อการเกิดการตายว่าเป็นเหตุการณ์พื้นฐานของชีวิตทั้งหลายเหล่านี้ในโลก ก็อาจเป็นเพราะคริสต์ศาสนาเองที่ไม่ถือว่า cosmos เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และไม่พิจารณาเห็นโลกในฐานะ cosmos อีกต่อไป ด้วยความสามารถทาง techne มนุษย์กำลังจะทำให้ความคิดของปราชญ์กรีกโบราณที่กล่าวมาแล้วข้างต้นให้เป็นจริงเป็นจังขึ้นมาได้ โดยการสามารถนำตัวเองขึ้นไปในอวกาศ แต่มิใช่เพื่อไปสักการะหรือนิยมนมชั้น “บริเวณที่ศักดิ์สิทธิ์” แต่ทว่าเพื่อขยายขอบเขตของ “การเป็นเจ้าเข้าครอง” ถึงกระนั้นก็ดี โลกที่เราอยู่ก็ไม่เคยเป็นโลก “ของเรา” และไม่อาจพิจารณาเป็นสิ่งเดียวกับโลกมนุษย์ โลกยังคงเป็นตัวของตัวเองอยู่ เหนือมนุษย์ และดำรงอยู่ได้โดยลำพังโดยไม่ต้องอาศัยมนุษย์ สมมุติว่าวันหนึ่งมนุษย์

(๑) Aristoteles, Nic. Ethik 1141 a 19 ff.

(๒) Pensées § 793 และ § 347

สามารถ “เป็นเจ้าของ” เข้าบังคับบัญชาโลกธรรมชาติได้โดยสมบูรณ์ และทำให้การเปรียบ
เทียบของเบคอนที่ว่า ความรู้เป็นอำนาจ เป็นจริงจางขึ้นมาได้อย่างสมบูรณ์ วันนั้นมนุษย์ก็
คงไม่เป็นมนุษย์ และโลกก็คงไม่เป็นโลกอีกต่อไป

ความเป็นอิสระของคนที่คิดอย่างปราชญ์

การคิดเช่นปราชญ์ หมายถึงการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นอิสระทางใจภายใต้
เงื่อนไข ภาวการณ์ต่าง ๆ แต่อะไรเล่าคือความเป็นอิสระทางใจ

ได้มีการวาดภาพนักปราชญ์มาตั้งแต่สมัยโบราณว่าเป็นมนุษย์ซึ่งมีความอิสระ

ประการแรก เพราะนักปราชญ์ไม่ต้องการสิ่งไร หลุดพ้นจากโลกแห่งวัตถุและจาก
การบังคับบัญชาของอารมณ์และความอยาก มีชีวิตอยู่เช่นนักพรต

ประการที่สอง เพราะนักปราชญ์ไม่มีความกลัว เพราะได้มองเห็นภาพไม่จริงที่น่า
เกลียดน่ากลัว ซึ่งศาสนาต่าง ๆ วาดไว้ได้ทะลุปรุโปร่ง

ประการที่สาม เพราะนักปราชญ์มิได้มีส่วนร่วมในกิจการของรัฐ และไม่ได้เล่น
การเมือง ดำรงชีวิตซ่อนเร้นอยู่ในความเงียบ ไม่มีกฎมีเกณฑ์ ถือตนว่าเป็นพลเมืองคน
หนึ่งของโลก มิใช่ของรัฐใดรัฐหนึ่งโดยเฉพาะ

อย่างไรก็ตาม ปราชญ์เหล่านั้นมีความเชื่อมั่น และคิดว่าตนได้มาแล้วซึ่งความเป็น
อิสระที่สมบูรณ์ที่สุด ที่เต็มที่สุด และเป็นจุดที่อยู่นอกและเหนือสิ่งทั้งหลายที่ยังเกี่ยวข้องกับ
อยู่กับโลก เป็นจุดที่ปราศจากการกระทบกระเทือนและความไหวหวั่น

นักปราชญ์ดังที่วาดภาพมาเช่นนี้ ในด้านหนึ่งนั้นก่อให้เกิดความเคารพนับถือ แต่
อีกด้านหนึ่งก่อให้เกิดความสงสัยแคลงใจจนถึงไม่ไว้ใจ ในด้านหนึ่งนั้นแสดงให้เห็นถึง
ความอิสระอย่างผิดปรกติในความไม่มีสมบัติพัสถาน ไม่มีครอบครัว ไม่มีอาชีพ แสดงออก
ถึงความสุข ซึ่งไม่ขึ้นอยู่กับหรือไม่ได้รับการกระทบกระเทือนจากสิ่งหรือเหตุการณ์ภายนอก
ความสุขที่เกิดขึ้นในจิตสำนึกของผู้ที่ท่องเที่ยวไป และมีความเพิกเฉยไม่ขึ้นและลงด้วยการ
ผันแปรของโชคชะตา อีกด้านหนึ่งอาจเป็นภาพของผู้ที่มีความคิดรู้สึกมุ่งแต่ตัวเองอย่าง
รุนแรง มีพลังใจที่มีประสิทธิภาพ จึงอาจก่อให้เกิดความทะนง โอ้อวดหยิ่ง ความเย็นเขี้ยว
ในด้านความเป็นคน และความน่าเกลียดที่ไม่ค่อยจะเป็นมิตรต่อปราชญ์ด้วยกันเอง

ความเป็นอิสระจึงมีความหมายไปได้สองแง่อยู่เสมอ เราพยายามเพื่อให้ได้มาซึ่ง
ความเป็นอิสระ เพื่อให้ได้มาซึ่งจุดอาร์คิเมดิสนอกโลก แต่ปัญหามีอยู่ว่า จุดอาร์คิเมดิส
นอกโลกเป็นจุดที่ทำให้มนุษย์อิสระเสรีเต็มที่เปรียบประหนึ่งเป็นพระเจ้าเอง หรือว่าเป็น
จุดภายนอกที่มนุษย์เสรีพอที่จะเผชิญหน้ากับพระเจ้า และตระหนักในขณะนั้นถึงความไม่
อิสระเสรีอย่างสมบูรณ์ของตน ว่าอย่างน้อยก็ยังต้องยึดมั่นในพระเจ้า

ความเป็นอิสระที่ไม่มีข้อผูกพันและที่ไม่มีความรับผิดชอบอาจจะปรากฏในรูปของ
ความไม่แยแส ความไม่ใส่ใจของตนต่อโลกและเพื่อนมนุษย์

เพิกเฉยต่อความตาย วันหนึ่งความตายจะต้องมาถึง ทำไมจะต้องตื่นตื่น ? ความ
รักนั้นเป็นไปไม่ได้ แต่ก็ขึ้นอยู่กับเวลา ขึ้นอยู่กับความไม่แน่นอน และจะต้องผ่านพ้นเปลี่ยนแปลงไป
ชีวิตดำรงอยู่อย่างไม่มีอารมณ์ ไม่ประสงค์ที่จะเป็นหรือทำอะไรเป็นพิเศษ ทำไป
เท่าที่ได้รับการเรียกร้องหรือเท่าที่ควรจะทำ ชีวิตไม่มีขอบฟ้า ไม่มีความปลอดภัย ไม่มีอดีต
ไม่มีอนาคต ไม่หวังอะไรอีกต่อไป ดำรงอยู่เพียงที่นั่นและขณะนั้น

ความเป็นอิสระที่ทำให้หลงผิดและปรากฏในลักษณะต่าง ๆ ทำให้ความเป็นอิสระ
เองเป็นสิ่งที่น่าสงสัยแคลงใจ เหตุฉะนั้น เพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งความเป็นอิสระที่แท้จริงจึงไม่
เพียงแต่จำต้องมองเห็นและเข้าใจถึงความหมายสองด้านของมันเท่านั้น แต่ยังต้องตระ-
หนักในขอบเขตของความอิสระด้วย เพราะอิสระที่สมบูรณ์ที่สุดนั้นหาไม่แม้แต่ความคิด
ก็มิได้เกิดขึ้นในสูญญากาศ ต้องมีต้นเหตุหรือความคิดต่อเนื่อง ชีวิตเราตัวเราซึ่งเป็นผู้คิด
ก็ต้องพึ่งพาถือกำเนิดมาจากชีวิตอื่น ไม่มีอิสรภาพหรือเสรีภาพที่อยู่โดดเดี่ยว ที่ไหนมี
เสรีภาพที่นั่นย่อมมีการต่อสู้กับความไม่มีเสรีภาพ

ด้วยเหตุฉะนั้น เราจะมีอิสรภาพที่แท้จริงได้ก็ต่อเมื่อเราพัวพันอยู่ในโลก ในขณะที่
เดียวกัน อิสรภาพมีอาจเกิดขึ้นได้เมื่อจันละทั้งโลกนี้ไป เป็นอิสระอยู่ในโลกหมายถึงการมี
ที่ทำที่เหมาะสมต่อโลก อยู่กับโลก และขณะเดียวกันก็ไม่อยู่กับโลก อยู่ในโลก และ
ขณะเดียวกันก็อยู่นอกโลก ปราชญ์อินเดีย เคยกล่าวไว้ใน ภควัทคีตา ว่า “จงทำงาน
แต่อย่าไขว่คว้าหาผลของงาน” เล่าสือ ปราชญ์จีนก็กล่าวทำนองเดียวกันว่า “จงทำด้วย
การไม่ทำ”

ประโยชน์ที่กินความหมายลึกซึ้งกว้างขวางทางปรัชญาดังกล่าวจะมีความหมายอย่าง
ไร แก่ไหน และเพียงไรนั้น แดงกันไม่มีที่สิ้นสุด เป็นการเพียงพอสำหรับเราที่ทราบว่
มีปราชญ์บางคนที่แสดงออกถึงความอิสระภายใน อิสระทางจิตใจ ความอิสระจากโลก
มีอาจแยกตัวหรือหลุดพ้นจากการพัวพันอยู่ในโลกหรืออยู่กับโลก

ขอบเขตจำกัดประการที่สองของอิสรภาพก็คือ โดยลำพังตัวมันเองแล้วอิสรภาพ
คือความว่างเปล่า เพราะอิสรภาพนั้นหมายถึงการหลุดพ้นจากความกลัว ถึงการเพิกเฉย
ไม่ใส่ใจต่อทุกข์และสุข ถึงความไม่หวั่นไหวไม่ถูกระทบกระเทือนด้วยความรู้สึกละและความ
ใคร่ความอยาก แต่อะไรเล่าที่มีอิสระ สิ่งที่จะมีอิสระในที่นี้ก็คือจุดของความเป็นตัวฉัน คือ
มนุษย์ นิตเชย์ (Nietzsche) เคยมีความคิดรุนแรง มนุษย์จะมีอิสรภาพต่อเมื่อไม่มีพระผู้
เป็นเจ้า หรือถ้าจะใช้ภาษาของ นิตเชย์ เมื่อพระผู้เป็นเจ้าถึงแก่นิจกรรม เพราะตราบใด
ที่ยังมีพระผู้เป็นเจ้า มนุษย์จะไม่เติบโตเพราะต้องคอยอ้างอิงพึ่งพาพระผู้เป็นเจ้าอยู่เนื่องนิ

ขอบเขตจำกัดประการที่สามของอิสรภาพ คือ ลักษณะธรรมชาติพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ในฐานะเป็นคน เราจำเป็นต้องมีความผิดพลาด เมื่อเราตัดสินใจครั้งแรกเราก็ตระหนักเสียแล้วว่าเราได้หลงผิด เมื่อเรามีความหลง ความลืม ความคลุมเครือ ความไม่กระจ่างชัดในจิตใจ ความผิดพลาด เช่นนี้ เป็นไปได้หรือไม่ที่เราจะสามารถตะเกียกตะกายให้ได้มาซึ่งอิสรภาพอันสมบูรณ์ เมื่อเราทำโดยไม่ “รู้” การกระทำของเราก็ไม่อาจ “ดี” ไปได้อย่างแท้จริง แต่เราคิดและเข้าใจว่าการกระทำนั้น “ดี” “ถูกต้อง” และมีความรู้สึกภาคภูมิใจ มีความมั่นคง แต่คานต์ (Kant) ได้แสดงให้เห็นว่า ในการกระทำที่ “ดี”ทั้งหลายเหล่านั้น ก็ยังมีเหตุผลลึกลับอยู่เบื้องหลังที่แอบแฝงซ่อนเร้นและอาจไม่อยู่ในจิตสำนึก ซึ่งคำนึงถึง “ตัวเอง” (self-interest, l'amour propre) อยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การกระทำนั้นไม่บริสุทธิ์ ไม่เสรี และไม่อิสระโดยสิ้นเชิง ธรรมชาติเช่นนี้เรามนุษย์ไม่อาจขัดเสียได้

เราไม่มีความเชื่อมั่นในปราชญ์ที่ไม่ยอมให้มีการโต้แย้ง เราไม่ต้องการความเพิกเฉย ไม่ใช่ดี ความไม่ไหวหวั่น ความไม่ขึ้นและไม่ลง เพราะลักษณะของความเป็นมนุษย์จะต้องประสบ เรียนรู้ และตระหนักด้วยตัวเองว่าอะไรเป็นอะไร ในกิเลสและความกลัวด้วยน้ำตาแห่งความเศร้าและทุกข์ และด้วยน้ำตาแห่งความยินดีปรีดา ฉะนั้น ด้วยการกระตุ้นของความผูกพันอยู่กับความเคลื่อนไหวของอารมณ์ และมีใช้ด้วยการจัดอารมณ์ เราจึงจะเข้าถึงตัวเราเอง และรู้จักตัวเราเอง เราจึงจะรับทุกข์โดยไม่ตีโพยตีพาย ถึงแม้จะหมดศรัทธาก็ไม่ยอมให้มาบั่นทอนตัวเอง ถึงแม้จะไหวหวั่นกระทบกระเทือน ก็ไม่ยอมให้มาทำลายชีวิตโดยสิ้นเชิง ในขณะที่เดียวกันอิสรภาพทางใจจะเพิ่มพูนแข็งแกร่งขึ้นในตัวเรา

การคิดอย่างปราชญ์ หมายถึงการฝึกฝนต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอิสรภาพทางใจหรืออิสรภาพภายใน แต่ไม่ใช่การเป็นเจ้าของอิสรภาพนั้น เพราะเมื่อใดที่ได้อิสรภาพทางใจมาเป็นเจ้าของโดยสมบูรณ์ เมื่อนั้นก็หยุดความเป็นปราชญ์ และกลายเป็นผู้สำเร็จ

และนี่เป็นความแตกต่างระหว่าง ปรัชญากับศาสนา ระหว่างปราชญ์กับผู้สำเร็จ

โกศล สีนชวนนท์

จริยศาสตร์

๑. จริยศาสตร์คืออะไร

วิชาจริยศาสตร์เป็นความรู้แขนงหนึ่งของมนุษย์ โดยปกติวิชาความรู้แขนงใดแขนงหนึ่งย่อมแสวงหาความจริงเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งในขอบเขตของตน อะไรคือความจริงที่จริยศาสตร์ต้องการแสวงหา

อาจกล่าวได้ว่า จริยศาสตร์เป็นวิชาที่เกี่ยวกับความประพฤติหรือพฤติกรรมของมนุษย์ แต่ก็มีวิชาหลายวิชาที่ศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น จิตวิทยา มานุษยวิทยา สังคมวิทยา แต่วิชาเหล่านี้ศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ในลักษณะที่ต่างจากจริยศาสตร์ คือวิชาดังกล่าวสนใจเกี่ยวกับข้อเท็จจริง จิตวิทยาศึกษาและพยายามอธิบายว่ามนุษย์ปฏิบัติตนอย่างไร อะไรเป็นสาเหตุเช่นนั้น มานุษยวิทยาและสังคมวิทยา ศึกษาวัฒนธรรมและสถาบันทางสังคม หาข้อเท็จจริงเพื่อนำมาตั้งทฤษฎีอธิบายการกระทำของมนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยสรุปวิชาทั้งสามนี้ต้องการทราบว่า อะไรเกิดขึ้น เกิดอย่างไร และต่อไปจะเป็นอย่างไร

แต่วิชาดังกล่าวไม่ต้องการที่จะกำหนดค่า ไม่มีคำว่า ดี ชั่ว ผิด ถูก ควร ไม่ควร เข้ามาแทรก เพราะต้องการเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์เหมือนอย่างที่นักวิทยาศาสตร์ต้องการเข้าใจปรากฏการณ์ในธรรมชาติ แต่จริยศาสตร์มองพฤติกรรมมนุษย์จากแง่ของค่า กล่าวคือต้องการวัดหรือตัดสินการกระทำของมนุษย์ว่าทำอย่างนี้ดีหรือชั่ว ผิดหรือถูก และการตัดสินดังกล่าวบางครั้งอาจต้องอาศัยข้อเท็จจริงจากศาสตร์อื่น ๆ ก็ได้

แม้จริยศาสตร์จะพูดถึง ดี ชั่ว ผิด ถูก แต่จริยศาสตร์ไม่ใช่วิชาศีลธรรม จริยศาสตร์เป็นปรัชญา วิชาศีลธรรมเป็นวิชาชักจูง เมื่อเราเรียนศีลธรรมในสมัยที่เป็นเด็กนั้น ครูสอนเราว่าอย่าโกหก จงซื่อสัตย์ อย่ารังแกผู้อื่น จงอ่อนน้อม อย่าและจงเป็นคำชักจูง (หรือคำสั่ง) คือชักชวนให้กระทำการอันที่ครูได้กำหนดให้ว่า เป็นสิ่งดี แต่ครูมักจะไม่ได้แก้ปัญหากับเราว่า ทำไมสิ่งนี้จึงดี ทำไมสิ่งนั้นจึงชั่ว ดีและชั่ววัดได้อย่างไร

จริยศาสตร์มิได้ชักจูงให้ใครทำอะไร แต่พยายามให้เหตุผลชักจูง เพื่อจะได้รู้ว่าดีชั่วเป็นอย่างไร เอาอะไรตัดสิน ที่คนทั่วไปถือกันว่า สิ่งนี้สิ่งนั้นดี เขาคิดถูกแน่หรือ ที่ว่าอย่างนั้นชั่วเพราะอะไร เมื่อเราวิเคราะห์ดูให้ถึถ้วนแล้วเราจะเห็นว่า บางครั้งสามัญสำนึกไม่ค่อยมีเหตุผลเท่าใดนักที่ทำให้เราเชื่อว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งดีหรือชั่ว ผู้อ่านจะเข้าใจเรื่องนี้เมื่อได้อ่านต่อไป

ค่าในตัวและค่านอกตัว

ค่า (Value) ต่างกับข้อเท็จจริง (fact) โต๊ะตัวนี้ทำด้วยไม้เต็ง กฎหมายฉบับนี้ใช้เวลาร่าง ๕ ปี ภาพยนตร์โกแก็งเซียน แดงสูง ๖ ฟุต เหล่านี้เป็นข้อความที่เกี่ยวกับข้อเท็จจริงของ “สิ่ง” ๔ สิ่ง แต่ถ้าเรากล่าวว่า โต๊ะตัวนี้ราคาถูก กฎหมายฉบับนี้ยุติธรรม ภาพยนตร์สวย แดงเป็นคนดี เรามิได้พูดถึงข้อเท็จจริงของสิ่งเหล่านี้แต่พูดถึงค่า ราคาเป็นค่าทางเศรษฐกิจ ยุติธรรมเป็นค่าทางสังคม สวยเป็นค่าทางสุนทรียะ ดีเป็นค่าทางจริยะ แต่คำว่า ค่า เมื่อใช้ในชีวิตประจำวัน เรามักหมายถึงค่าทางเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่

สิ่งบางสิ่งมีค่า แต่ค่าของมันเป็นค่านอกตัว (extrinsic value) เช่นเงิน เงินเป็นสิ่งมีค่า (ค่าทางเศรษฐกิจ) แต่ค่าของมันมิได้อยู่ที่ตัวมันเอง เราได้ต้องการเงินเพียงเพราะต้องการมีเงิน แต่ต้องการเงินเพราะเป็นทางให้ได้มาซึ่งสิ่งอื่น ดังนั้นค่าของเงินจึงอยู่ที่การเป็นสะพานให้ได้มาซึ่งอีกสิ่งหนึ่งที่เงินซื้อได้ เงินจึงเป็นเพียงวิถี (means) ที่จะนำไปสู่สิ่งอื่น สิ่งอื่นเท่านั้นจึงเป็นตัวสำคัญที่ทำให้เงินมีค่า จึงกล่าวได้ว่า ค่าของเงินอยู่นอกตัวมัน

เราใช้เงินซื้ออาหารและเสื้อผ้า เราต้องการอาหารและเสื้อผ้าเพราะตัวมันเองหรือเปล่าเลย อาหารแก้ความหิว เสื้อผ้าแก้ความหนาว เราต้องการสองสิ่งนี้เพราะเราต้องการอีกบางสิ่งต่างหาก ถ้าถามต่อไปเรื่อย ๆ จะไปถึงสิ่ง ๆ หนึ่งที่เรตอบไม่ได้ว่า ที่ต้องการสิ่งนี้เพราะต้องการอะไรอื่นอีก สิ่ง ๆ นี้คือสิ่งที่มีค่าในตัวเอง (intrinsic value) คือต้องการมันเพราะตัวมันเองมันมิได้เป็นเพียงวิถีที่จะพาเราไปสู่สิ่งอื่นใด มันเป็นที่สุด (end) แห่งความต้องการ

สิ่งที่มีค่าในตัว หรือ สิ่งอันเป็นที่สุดแห่งความต้องการนี้มีหรือไม่ ถ้ามีคืออะไร สิ่งนี้กันทั่วไปก็จะตอบว่าคือความสุข เพราะถ้ามีกันถามเราว่า ต้องการความสุขไปทำไม เราตอบไม่ได้เพราะเราทำอะไร ๆ ในที่สุดก็เพื่อความสุข สุขเป็นที่สุดของทุกอย่าง แต่ถ้าถามต่อไปว่าความสุขคืออะไร ก็ตอบได้ไม่ยากนัก แต่ละคนอาจมีทัศนะแตกต่างกันออกไป นี่เป็นปัญหาหนึ่งในจริยศาสตร์ คือปัญหาที่ว่าอะไรคือจุดยอดแห่งความปรารถนาของมนุษย์ สิ่งทีประเสริฐของชีวิตคืออะไร เราจะได้พูดถึงเรื่องนี้ต่อไปภายหลัง

ความหมายของคำในจริยศาสตร์

จริยศาสตร์พูดถึงค่าทางจริยะ ค่าทางจริยะนั้น เราใช้คำหลายคำเรียก เช่น ดี ถูก กว เราต้องแยกความหมายของคำเหล่านี้ที่ใช้ในเรื่องจริยธรรมกับในเรื่องอื่น พิจารณาคำกล่าวต่อไปนี้

๑. หนังสือเล่มนี้ดี
๒. มีดเล่มนี้ดี
๓. ครูคนนี้ดี
๔. หมอคนนี้ดี
๕. แดงเป็นคนดี

ใน (๑) ดี อาจหมายถึง “สนุก” หรือ “ให้ความรู้” ซึ่งไม่เกี่ยวกับจริยธรรม

ใน (๒) ดี หมายถึง “คม” ดีในข้อนี้ใช้เมื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งสามารถทำหน้าที่ได้อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นหน้าที่เฉพาะของมันได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือได้ผลมากที่สุด ความหมายนี้ก็ไม่เกี่ยวกับจริยธรรม ส่วนใหญ่จะเป็นความหมายในทางเศรษฐกิจ

ใน (๓) ดี มีความหมายได้สองแง่ ถ้าหมายความว่า ครูคนนี้สอนเก่งทำให้เด็กมีความรู้ตามที่หลักสูตรวางไว้ ดี ในที่นี้ก็จะมีความหมายอย่าง (๒) ไม่เกี่ยวกับเรื่องจริยธรรม แต่ถ้า ดี หมายความว่าครูคนนี้มีใจเมตตา ไม่เห็นแก่ตัว ซื่อสัตย์สุจริต ดี ในความหมายคล้าย (๕) ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

ใน (๔) ความหมายของดีก็มีได้สองนัยเหมือนข้อ (๓) คือ ถ้าหมายความว่า “เก่ง” ก็ไม่เกี่ยวกับจริยธรรม ถ้าหมายความว่าใจอารี มีเมตตา ก็เหมือนกับความหมายใน (๕)

ใน (๕) ดี มีความหมายว่าอะไร คนดีคือคนอย่างไร ตามทัศนะของคนโดยทั่วไป คนดีคือ คนที่ไม่เห็นแก่ตัว ไม่ถือเอาประโยชน์ของตนเหนือผู้อื่น เห็นแก่ส่วนรวม จะเห็นว่าดีในแง่ต่างกับความหมายใน (๑), (๒) และความหมายนัยแรกใน (๓) และ (๔) ตามความหมายเหล่านี้ ดี มีค่าเท่ากับ “มีประสิทธิภาพ” หรือ “ทำได้ผลตามที่มุ่งหมาย” ส่วน ดี ตามความหมาย (๕) หมายถึงลักษณะบางอย่างของคน คนดีไม่จำเป็นต้องเป็นคนที่ทำอะไรสำเร็จผลตามที่ตนหรือผู้อื่นตั้งใจไว้ กล่าวง่าย ๆ ก็คือ “คนดี” กับ “คนเก่ง” ต่างกัน แต่คนบางคนอาจเป็นทั้งคนดีและคนเก่งก็ได้ ที่ครูคนหนึ่งเก่ง และหมอคนหนึ่งเก่ง เพราะทั้งสองทำหน้าที่เฉพาะของตนได้ผล และหน้าที่เฉพาะของครูและหมอต่างกัน ส่วนที่ครูคนดี หมอคนดี วิศวกรคนดี ข่างไม้คนดี ก็เพราะทั้งหมดคนนี้มีลักษณะบางอย่างรวมกันอยู่ ก็คือลักษณะของ “คนดี” คือ ดี ในฐานะเป็นคน มิใช่ในฐานะเป็นครู หรือหมอ ก. เป็นครู ข. เป็นหมอ ค. เป็นวิศวกร ง. เป็นช่างไม้ แต่ก่อนที่เขาจะเป็นดังเหล่านี้ เขาต้องเป็น “คน” ก่อน

ก็คนดีนั้นเป็นอย่างไร ก็คงตอบได้ว่าดี ชั่ว อยู่ที่การกระทำ ฉะนั้น คนดีก็คือคนที่กระทำแต่การดี คนบางคนแม้บางครั้งจะทำชั่วบ้างแต่ถ้ากรรมดีมากกว่ากรรมชั่วก็น่าจะ

ถือว่าเป็นคนดีได้ คนดีจึงมีหลายระดับโดยวัดการกระทำที่เขาได้ทำไปว่ามากน้อยเพียงใด ปัญหาต่อไปก็คือว่า การกระทำอย่างไรจึงถือได้ว่าเป็นการกระทำที่ดี มีหลักอะไรตัดสินเรื่องนี้เป็นปัญหาใหญ่ปัญหาหนึ่งในจริยศาสตร์

ปรนัยและอัตนัยในจริยศาสตร์

ความเป็นจริงแบบอัตนัยคือความเป็นจริงที่ขึ้นอยู่กับอัตตะ ^{ตัวผู้} ^{ผู้เห็น} หรือ ^{ผู้} ^{พูด} ในทางจริยศาสตร์ฝ่ายอัตนัยมีความเห็นว่า ค่าทางจริยะ เช่น ผิด ถูก ชั่ว ดี นั้น มิได้มีอยู่โดยตัวเอง แต่อยู่ที่ผู้พูดหรือผู้ลงความเห็น ตัวอย่างเช่น การกระทำอย่างหนึ่ง ถ้า ก. พูดว่า X เป็นการกระทำที่ดี แต่ ข. เห็นว่า X เป็นการกระทำที่ไม่ดี ฝ่ายอัตนัยจะอธิบายว่า ทั้ง ก. และ ข. ไม่มีใครผิดใครถูก หรือถูกทั้งสองคน เพราะค่าทางจริยะ “ดี” มิได้เป็นสิ่งที่แท้จริง “ดี” มิได้เป็นลักษณะหรือคุณสมบัติของ X แต่ประการใด ดี เป็นค่าที่ ก. ได้ให้แก่ X แต่ ข. ไม่ให้ เมื่อ “ดี” มิได้อยู่ที่ X จะว่า X ไม่ดีหรือดีก็ถูกทั้งนั้น ความดีของ X มิได้มีจริง เป็นเรื่องของความเห็นของแต่ละคน ส่วนที่ว่าทำไม ก. จึงว่าสิ่งนี้ดี ข. ว่าไม่ดี เป็นอีกประเด็นหนึ่ง

ตามทัศนะอัตนัย ดี ชั่ว เป็นเรื่องจิตใจของแต่ละคน ทั้งนี้ก็เพราะ ดี ชั่ว เป็นสิ่งสมมุติ ใครเป็นผู้สมมุติ คนแต่ละคนเป็นผู้สมมุติ ฉะนั้น ใครจะสมมุติอย่างใดก็ถูกสำหรับคนนั้น กระดาษแผ่นนี้เป็นสีขาว เราเชื่อว่าสีขาวเป็นลักษณะของกระดาษแผ่นนี้ กล่าวคือ “ขาว” อยู่ที่กระดาษแผ่นนี้ ความขาวของกระดาษแผ่นนี้มีอยู่ที่ใจของแต่ละคน แต่เป็นลักษณะอันแท้จริงอยู่ที่กระดาษ ฉะนั้น ถ้ากล่าวที่ว่ากระดาษแผ่นนี้ขาวต้องถูก กระดาษแผ่นนี้ไม่ขาวต้องผิด ที่กล่าวแรกถูก เพราะได้กล่าวตรงกับข้อเท็จจริงว่าสิ่งหนึ่งมีลักษณะอย่างหนึ่ง ถ้ากล่าวหลังผิดเพราะไม่ตรงกับข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ บางคนอาจแย้งว่าคำว่า “ขาว” ก็สมมุติกันขึ้น ถูกแล้วคำ ๆ นี้ เป็นคำสมมุติเรียกลักษณะอย่างนี้ แต่เราเชื่อว่าลักษณะนี้เป็นจริงแม้จะใช้คำอื่นมาสมมุติเรียก มันก็ยังเป็นตัวมันอยู่

การเปรียบเทียบนี้เพื่อแสดงว่า สำหรับฝ่ายอัตนัย “ดี” มิใช่เป็นลักษณะที่แท้จริง มีอยู่ที่ X เหมือนกับ ขาวเป็นลักษณะที่มีอยู่ในกระดาษแผ่นนี้ คำว่า “ดี” เป็นคำสมมุติ และสิ่งที่คำนี้ใช้เรียกกันก็เป็นสิ่งสมมุติด้วย เพราะมิได้มีจริงอยู่ในโลกภายนอก แต่ขึ้นอยู่กับการจิตใจของแต่ละคน กล่าวคือ ขึ้นอยู่กับอัตตะซึ่งเป็นผู้ลงความเห็น แต่สีขาวอยู่ที่กระดาษ ใครจะว่าอย่างไรมันก็ยังคงอยู่ที่นั่น แม้คนตาบอดสีมาเห็นมันเป็นสีเขียวมันก็มิได้หายไปไหนก็ยังคงมีสีขาวอยู่

ก. ว่า X ดี ข. ว่าไม่ดี ต่างก็ถูกทั้งคู่ (ถ้าไม่โกหกตัวเอง) เพราะต่างก็พูดตาม
ความรู้สึก ที่ ก. และ ข. มีความเห็นในเรื่องนี้ต่างกันอาจมีสาเหตุหลายอย่าง เช่น ก. มี
ชีวิตอยู่ในศตวรรษที่แล้ว ข. อยู่ในยุคปัจจุบัน หรือ ก. เป็นชาวไทย ข. เป็นชาวจีน หรือ
ก. ถือพุทธ ข. ถืออิสลาม หรือ ก. เป็นหญิง ข. เป็นชาย หรือ ก. เป็นคนมี ข. เป็น
คนจน สาเหตุเหล่านี้ทำให้อัตะทั้งสองคือ ก. และ ข. ให้ค่าแก่ X ต่างกันได้ ฉะนั้น จึง
กล่าวได้ว่า สถานที่ก็ดี เวลาก็ดี ประเพณีก็ดี เหล่านี้ล้วนมีส่วนทำให้ค่าของ X เปลี่ยนได้
ทั้งสิ้น กล่าวคือ ค่าของ X ขึ้นอยู่กับสิ่งเหล่านี้ สิ่งเหล่านี้กำหนดค่าของ X ตัว X เองหา
ได้มีค่าดีหรือชั่วแต่อย่างใดไม่ ทักษะอันนี้จึงเห็นว่ค่าทางจริยะเป็นสิ่งสัมพัทธ์ (Relative)
บางทีเรียกทักษะแบบนี้ว่าสัมพัทธภาพ (Relativism)

ฝ่ายปรนัยทางจริยศาสตร์มีความเห็นตรงกันข้าม ถือคิดว่ค่าทางจริยะ มิได้ขึ้นอยู่กับ
กับอัตตะและไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใด ถ้า X เป็นสิ่งที่ดี ก็เป็นลักษณะที่แท้จริงของ X ก็จะมี
จริงอยู่ที่ X เหมือนกับที่ ชาว อยู่ที่กระดาดแผ่นนั้น ดี เป็นคำสมมุติก็จริง แต่สิ่งที่คำว่า
“ดี” ใช้เรียกมิใช่สิ่งสมมุติ แม้จะใช้คำอื่นเรียก ถ้ามันเป็นลักษณะของสิ่งใดมันก็ยังคง
เป็นลักษณะของสิ่งนั้นไม่เปลี่ยนแปลง

ฉะนั้น ตามทักษะของฝ่ายปรนัย ข้อความ ๒ ข้อความที่แย้งกันคือ X เป็นสิ่งดีกับ
X เป็นสิ่งไม่ดี จะผิดทั้งคู่ก็ได้ ถูกทั้งคู่ก็ได้ ต้องมีข้อความหนึ่งผิดและอีกข้อความ
หนึ่งถูก เพราะ “ดี” เป็นลักษณะที่เป็นจริง จะต้องสัมพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่งกับ X คือ
อยู่หรือไม่อยู่ที่ X ถ้าอยู่ ใครว่า X เป็นสิ่งดีก็ถูก เพราะตรงกับข้อเท็จจริง ใครว่าไม่อยู่
ก็ผิดกับข้อเท็จจริง ถ้าไม่อยู่ก็อธิบายได้ในทำนองเดียวกัน

ตามทักษะของปรนัยนั้น ค่าทางจริยะเป็นค่าตายตัวไม่ขึ้นกับสิ่งใด กระดาดขาว
แผ่นนี้ แม้มันจะอยู่ในห้องมืดมองไม่เห็นสี หรือแม้จะอยู่ในห้องที่มีแสงสีเขียวมองเห็น
เป็นสีอื่น หรือแม้คนตาบอดสัมผัสมองเห็นเป็นสีอื่น กระดาดก็ยังคงขาวอยู่นั่นเอง เพราะ
ความขาวของกระดาดแผ่นนี้อยู่ที่ตัวกระดาดเอง ถ้าสิ่ง ๆ หนึ่งหรือการกระทำอย่างหนึ่งดี
แม้คนทั้งโลกจะเห็นว่ามันชั่ว ความดีก็มีได้สูญไปจากมันแต่ประการใด แม้เวลาจะเปลี่ยน
ไป สถานที่จะเปลี่ยนไป สิ่งนี้ก็ยังคงต้องอยู่ เพราะความดีเป็นลักษณะที่ติดตัวมัน
ทักษะปรนัยจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สมบูรณ์ภาพ (Absolutism) ถือว่ค่าทางจริยะเป็นสิ่งที่
เด็ดขาดตายตัว ไม่ขึ้นกับอะไรทั้งสิ้น ความดีมิใช่เป็นเรื่องจิตใจของแต่ละคน ความดี
เป็นตัวขึ้น เป็นอมตะคงอยู่เป็นนิรันดร์

ผู้อ่านบางท่านอาจถามว่า ถ้า ก. และ ข. มีความเห็นไม่ตรงกันเรื่องค่าทางจริยะ
จะทราบได้อย่างไรว่าใครผิดใครถูก จะใช้หลักอะไรตัดสิน เกี่ยวกับหลักตัดสินนั้นนักปรัชญา

ก็ได้ให้ทัศนะแตกต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตามหลักตัดสินจะต้องตายตัวเป็นมาตรฐานเดียว เพราะถ้ามีมากก็ต้องมีหลักมาตัดสินอีกว่าเมื่อใดจะใช้หลักใดไม่เป็นอันสิ้นสุด

ปัญหาสำคัญในจริยศาสตร์

รวมความแล้วปัญหาต่างๆ ในจริยศาสตร์พอจะแยกได้เป็น ๓ หัวข้อใหญ่ๆ ได้ดังนี้

๑. ปัญหาเรื่องสิ่งประเสริฐในชีวิตมนุษย์ คนเราควรจะดำรงชีวิตอย่างไรจึงจะเรียกว่าดีว่าคุ้มค่าอันที่เป็นคน อะไรคือจุดหมายปลายทางของชีวิต สิ่งมีค่าสูงสุดในชีวิตได้แก่อะไร

๒. ปัญหาเรื่องมาตรฐานในการตัดสินความดี การกระทำที่ดีคือการกระทำอย่างไร มีมาตรฐานตายตัวอย่างไรหรือไม่ที่จะใช้เป็นหลักตัดสินการกระทำของมนุษย์ได้

๓. ปัญหาเรื่องค่าทางจริยะ ค่าทางจริยะมีจริงหรือไม่เพียงใด คำจำกัดความคำว่า "ดี" เป็นไปได้หรือไม่

ในบทความนี้จะขอพูดเฉพาะปัญหาที่ ๑ และปัญหาที่ ๒ ส่วนปัญหาที่ ๓ นั้น ขยับซ้อนเกินไปที่จะกล่าวอย่างสั้นๆ ณ ที่นี้ได้

๒. มนุษย์ควรดำรงชีวิตอย่างไร

จริยศาสตร์และเมตาฟิสิกส์

ตอนนี้จะพูดถึงปัญหาเรื่องสิ่งประเสริฐสูงสุดในชีวิตมนุษย์ อะไรเป็นค่าสูงสุดของชีวิต มนุษย์ควรดำรงชีวิตอย่างไร ปัญหานี้เกี่ยวข้องกับปัญหาเมตาฟิสิกส์อย่างแยกกันไม่ออก

ในเมตาฟิสิกส์ ปัญหาที่สำคัญที่สุดปัญหาหนึ่งคือ อะไรคือความเป็นจริงอันที่สุด มีปรัชญาเมธีให้คำตอบแตกต่างกันมากมาย แต่ก็พอสรุปได้เป็นสองพวกใหญ่ๆ คือจิตวาท และสสารวาท

จิตวาทเห็นว่าโลกที่เราอยู่ทุกวันนี้คือโลกที่เรารู้จักโดยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ นี้ แม้จะเป็นจริง แต่ก็ เป็นโลกแห่งความเปลี่ยนแปลงจะนับว่าจริงแท้มิได้ สิ่งทั้งหลายในโลก ประกอบไปด้วยสสาร สสารเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอจะนับว่าเป็นจริงมิได้ จิตวาทเชื่อว่า มีโลกแห่งความเป็นจริงอีกระบบหนึ่งซึ่งรู้จักไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัส โลกนี้เป็นโลกที่เที่ยงแท้แน่นอน จิตเท่านั้นที่รู้จักโลกนี้ได้ อาจจะได้ด้วยปัญญาหรือด้วยวิธีการอื่นก็แล้วแต่ โลกแห่งความจริงที่ว่าเป็นหลักของโลกแห่งสสาร เป็นตัวขึ้นโรงซึ่งทำให้ความเปลี่ยนแปลงในโลกของสสารมีความหมาย จิตเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิตและจิตเท่านั้นที่รู้จักโลกนี้ได้ สสารอันเป็นอาหารของกายนั้นเปลี่ยนอยู่เสมอจะนับว่ามีค่ามิได้ โลกแห่งความจริงอันเป็น

อาหารของจิตเป็นโลกอมตะย่อมมีค่ามากกว่า ดังนั้นจิตวาทีจึงเห็นว่าอาหารของจิตเป็นรสอันพึงปรารถนาเพราะละเอียดและสุขุมกว่า ส่วนอาหารของกาย อันได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส นั้น เป็นสิ่งอันน่าพึงรังเกียจ เป็นของหยาบและไม่จีรังยั่งยืน จิตวาทีจึงมีความเห็นว่า ช่างมนุษย์ล้มลงและเกลือกกลั้วกับสิ่งเหล่านี้มากเท่าใด โอกาสที่จิตจะได้ลิ้มรสดีก็จะยิ่งน้อยลงเท่านั้น

ทัศนะดังกล่าวซึ่งถือว่าโลกแห่งวัตถุเป็นโลกที่ไร้ค่าเรียกกันว่า ทุกขวาที (Asceticism) จะเห็นได้ทันทีว่า ศาสนาโดยทั่วไปย่อมอยู่ในสำนักนี้โดยปริยาย เพราะต่างก็ถือว่าโลกียสุขที่เราได้รับอยู่ในโลกนี้เป็นสิ่งที่มีค่าน้อย และเป็นอุปสรรคขัดขวางมิให้จิตได้กรายเข้าไปสู่โลกอีกโลกหนึ่งอันเป็นนิรันดร์ โลกแห่งแบบของเปลโดก็ดี พระเจ้าในศาสนาคริสต์ก็ดี นิพพานในศาสนาพุทธก็ดีล้วนแต่เป็นจุดหมายปลายทางของมนุษย์ผู้รู้จักค่าอันแท้จริงแห่งชีวิต ส่วนพาหะที่จะนำจิตไปสู่โลกอันแท้จริงนี้ บางลัทธิก็เน้นหนักไปในทางปัญญาและเหตุผล บางลัทธิก็เน้นหนักไปในทางศรัทธา แต่จุดหมายปลายทางก็อันเดียวกันคืออาหารของจิต

ส่วนสำนักสสารวาทีนั้นถือว่า สสารหรือวัตถุเท่านั้นที่เป็นจริง จักรวาลก็คือที่ประชุมของสสารวัตถุ มนุษย์ก็คือ จักรกลอันมีสสารเท่านั้นเป็นองค์ประกอบ นอกจากนี้หาอะไรอีกไม่ ค่าของชีวิตจึงอยู่ที่นั่น กายคือความเป็นจริง วัตถุคือความเป็นจริง ปรากฏการณ์ที่เกิดจากการกระทบระหว่างสิ่งสองสิ่งนี้เป็นจริง สสารวาทีเห็นว่า การแยกความแตกต่างระหว่าง “ความสุขทางกาย” กับ “ความสุขทางใจ” เป็นเรื่องเข้าใจผิด เพราะความสุขทางใจนั้น ถ้าสืบสาวหาต้นตออันแท้จริงว่าอะไรเป็นสาเหตุ ในที่สุดจะพบว่าหนีวัตถุไปไม่พ้น ความสุขทางใจเป็นแต่เพียงความสุขทางกายอันซับซ้อนหลายชั้นหลายเชิงเท่านั้น เราจึงเข้าใจว่ามันไม่มีสาเหตุมาจากวัตถุ

ค่าแห่งชีวิตมนุษย์ก็มีได้อยู่ที่ปรโลกใด ๆ นอกเหนือไปจากโลกที่เรารู้โดยทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่อยู่ที่การได้สนองความปรารถนาและคำเรียกร้องของอายตนะเหล่านี้ ทัศนะอย่างนี้เรียกว่า รติวาที (Hedonism) รติวาที บางสำนักก็มีได้อ้างเมตาฟิสิกส์เป็นพื้นฐานแห่งจริยปรัชญาของตน แต่ถ้าจะพูดกันให้ถึงที่สุดแล้ว รติวาทีน่าจะต้องถือเมตาฟิสิกส์แบบสสารวาที มิฉะนั้นความคิดจะไม่คงเส้นคงวา เป็นทำนองหวัมกุกฏท้ายมังกร ที่รติวาทีกล่าวว่า ความสุขคือสิ่งที่ประเสริฐสุดของชีวิตนั้น ความสุขในที่นี้หมายถึงความสุขทางกาย

กล่าวโดยสรุป * ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าค่าของชีวิตอยู่ที่รสแห่งจิต * สิ่งประเทืองใจของมนุษย์นั้นมิได้มีพื้นฐานอยู่ที่วัตถุ อีกฝ่ายเห็นว่าความบันเทิงของชีวิต ในที่สุดจะต้องมาลงเอยที่วัตถุ นักปรัชญาบางคนมีความเห็นไต่มาข้างหนึ่ง บางคนไต่มาอีกข้างหนึ่ง ที่อยู่

กลาง ๆ ก็มี และก็ยังมีอีกบางคนที่มิได้ถือเอาเรื่องจิตและกายเป็นประเด็นสำคัญ แต่ไปเน้นหนักเรื่องอื่น จะขอนำเอาทัศนะที่สำคัญมากกล่าวโดยย่อต่อไป

โซเฟิสต์

ปรัชญาตะวันตกเริ่มที่กรีก และเมธีชาวกรีกเริ่มคิดค้นหาความจริงในศตวรรษที่ ๖ ก่อนคริสต์ศักราช ในสมัยเริ่มต้นปรัชญากรีกสนใจโลกนอกตัวมนุษย์ ต่างฝ่ายต่างก็เสนอทฤษฎีของตนที่เกี่ยวกับจักรวาล แก่นของโลกล้วนนั้นบ้างก็ว่าได้แก่น้ำ บ้างก็ไฟ บ้างก็ลม แต่ละคนก็มีเหตุผลของตน พอล่วงมาถึงศตวรรษที่ ๕ ความสนใจของกรีกก็เบนมาสู่เรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ เช่น รัฐศาสตร์ ศิลปะ ศาสนา และจริยธรรม นักคิดที่มีชื่อในยุคนั้นแยกได้ ๒ กลุ่ม คือ โสกราตีสฝ่ายหนึ่ง และพวกโซเฟิสต์อีกฝ่ายหนึ่ง จะกล่าวถึงโซเฟิสต์ก่อน

โซเฟิสต์ถือว่า ความจริงที่แน่นอนตายตัวไม่มีในโลกนี้ เจ้าทฤษฎีทั้งหลายต่างก็มีเหตุผลในการเสนอข้อคิดของตน แม้ทฤษฎีจะแย้งกันเอง แต่ก็น่าเชื่อทั้งนั้น โซเฟิสต์จึงคิดว่า ความจริงที่ตายตัวคงไม่มี หรือมีก็จริงก็ไม่ได้ ความจริงเป็นเรื่องส่วนบุคคล ใครเห็นอะไรเป็นอย่างไรก็จริงสำหรับคนนั้นในเวลานั้น ไม่มีความแตกต่างระหว่างสภาพที่ปรากฏและสภาพที่เป็นจริง ความจริงก็คือสิ่งที่เราได้รับจาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ปรากฏอย่างไรก็จริงอย่างนั้น โซเฟิสต์ที่มีชื่อคนหนึ่งคือ โปรทาโกรัส (Protagoras) กล่าวว่า คนเป็นผู้วัดทุกสิ่ง คนในทีนั้นหมายถึงคนแต่ละคน กล่าวคือคนไหนเห็นอะไรก็จริง สำหรับคนนั้น ความจริงมีลักษณะสัมพัทธ์ (relative) หรืออัตนัย

ในเรื่องที่เกี่ยวกับคุณธรรมก็เช่นเดียวกัน ชาวอะเชนส์ส่วนใหญ่ในสมัยนั้นเป็นพวกหัวเก่า ยังยึดมั่นในจารีต ธรรมเนียม ศาสนาและคุณธรรมของบรรพบุรุษ คิดว่าสิ่งเหล่านี้ของอะเชนส์ดีที่สุดแล้ว แต่ในสมัยดังกล่าวอะเชนส์กำลังรุ่งเรือง มีการติดต่อค้าขายกับชาวโหนดทะเล ได้เห็นความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และค่าแห่งชีวิตที่ชาวต่างชาติยึดถือ ทั้ง ๆ ที่สิ่งเหล่านี้แตกต่างกับของอะเชนส์อย่างหน้ามือเป็นหลังมือ แต่ชาวต่างถิ่นเหล่านั้นก็ยังถือว่าของเขาเหมาะสมและดีแล้ว ถ้าเช่นนั้นอะไรเล่าคือความดีอันแท้จริง นี่ก็ปัญหาที่พวกโซเฟิสต์สงสัย ดี ชั่ว มีตายตัวแน่หรือ ค่านิยม (value) ของชาวอะเชนส์เท่านั้นหรือที่ถูกต้องที่สุด ถ้าถูกต้องที่สุดทำไมคนอื่นไม่เห็นด้วย

ก็เช่นเดียวกับเรื่องความจริง โซเฟิสต์เห็นว่า คุณธรรมเป็นอัตนัย และมีลักษณะสัมพัทธ์ ดี ชั่ว ผิดถูก เป็นเรื่องต่างจิตต่างใจ ทัศนะของโซเฟิสต์ที่มีเถ่าเป็นเอกัตวาท (individualism) นี้ก็เป็นของธรรมดา ลักษณะอัตนัย ลักษณะสัมพัทธ์ และเอกัตวาท ต้องไปด้วยกันเสมอ ตัวบุคคล บุคคลแต่ละคน เป็นศูนย์กลางของทุกสิ่ง ไม่มีความเป็นจริงอันเป็นปรนัยที่จะให้มนุษย์แสวงหา ไม่มีคุณธรรมอันเป็นกลางที่จะให้คนส่วนรวมยึดถือ

การยึดมั่นในคุณธรรมกลางได้กลายเป็นการยึดมั่นในคุณธรรมส่วนตัว ชรรมะคือสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อเรา ความสำเร็จคือการประสบความสำเร็จในการแข่งขัน ทราซึมาอุส กล่าวว่า ผู้ทรงธรรมยอมแพ้ผู้ไร้ธรรมเสมอ นครอะเรนส์ขณะนั้นกำลังรุ่งเรืองทั้งทางศิลปวิทยาการและทางเศรษฐกิจ ซึ่งเมื่อผนวกเข้ากับระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยทำให้เกิดการแข่งขันซึ่งดีเพื่อความผาสุกของชีวิต ชีวิตที่ประเสริฐมิใช่ชีวิตที่ตั้งอยู่ในสตัย และรักษารธรรมอย่างที่คุณร่นก่อนยึดถือ แต่เป็นชีวิตที่ “ประสบความสำเร็จ” คือชีวิตที่อุดมไปด้วย อำนาจ เกียรติ และความมั่งคั่ง

ผู้ที่กล่าวสิ่งเหล่านี้ได้มากกว่าเพื่อนก็คือผู้ที่พูดเก่ง รู้กฎหมายและรู้จักพูดชักย่ายถ่าย เทให้คนเชื่อตาม โขฟีส์ที่จึงตั้งต้นสอนเยาวชนโดยเรียกค่าจ้าง นี่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนดูหมิ่น วิชาที่โขฟีส์สอนก็ได้แก่ ศิลปวาทที่ ไวยากรณ์ กฎหมาย ในสมัยหลัง ๆ โขฟีส์บางคนถึงกับสอนวิธีทำให้คนหลงเชื่อ แม้จะเป็นการอ้างเหตุผลที่ผิด ๆ โขฟีส์ที่มีได้สอนความจริง เพราะจริงเท็จไม่มี โขฟีส์ที่มีได้สอนว่าอะไรผิดอะไรถูก เพราะถูกคือสิ่งที่พาเราไปสู่ความสำเร็จ ผิดคือสิ่งที่ป็นอุปสรรค ความยุติธรรมคือสิ่งที่ทำให้เราพอใจ สุขและทุกข์เท่านั้นที่เป็นจริง ดี ชั่ว งามมีอะไรจริงไม่

สำหรับโขฟีส์ คนที่นำสรรเสริญมิใช่คนที่มึธรรมยึดมั่นในหลักการที่ประเสริฐ แต่เป็นคนทีรู้จักหลบหลีก แปรไปตามประโยชน์ที่จะได้รับ เป็นคนที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า practical ไม่อยู่กับร่องกับรอย เป็นนักฉวยโอกาส กระทำการใด ๆ ที่จะให้ได้มาซึ่งค่าแห่งชีวิต คือ เกียรติ อำนาจ และความมั่งคั่ง

โสกราตีส (๔๖๘-๓๙๙ ก่อนคริสต์ศักราช)

คำสอนของโขฟีส์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นความนิยมของคนทั่วไปในสมัยนั้น ทศนะของโขฟีส์ที่เป็นเพียงภาพสะท้อนความเป็นไปในสังคมอะเรนส์สมัยที่หัวเลี้ยวหัวต่อ ฉะนั้นสำหรับโขฟีส์ในเรื่องจริยธรรม สิ่งที่เป็นอยู่ก็คือสิ่งที่ควรเป็นฉันทใด ในเรื่องเมตาฟิสิกส์ สิ่งทีปรากฏก็คือสิ่งที่ป็นจริงฉันทนั้น

นี่คือความสับสนอลหม่านทั้งทางปัญญาและทางจริยธรรมที่เกิดขึ้น โสกราตีสเห็นว่าจะปล่อยให้การดำเนินอย่างนี้ต่อไปไม่ได้ เพราะจะเป็นภัยต่อรากฐานของรัฐและของวัฒนธรรม มูลเหตุที่ก่อให้เกิดความปั่นป่วนก็คือความสงสัย ชาวอะเรนส์ไม่รู้ว่าจะเชื่อถืออะไร ที่ถูกก็กลายเป็นผิด ที่ผิดก็กลายเป็นถูก ความเห็นในเรื่องต่าง ๆ ก็ขัดแย้งกันไปไม่เป็นที่ยุติได้ จึงก่อให้เกิดเอกัตวาท คือตนนั้นแหละถูก

โสกราตีสพยายามเรียกร้องให้มนุษย์หันเข้าสู่ความจริง เพราะเชื่ออย่างแน่นแฟ้น

ว่า ปัญญา คืออำนาจยอมหนอยเข้าสู่ตัวจะได้ แม้ขณะนี้เรายังไม่ทราบว่าจะอะไรแน่ที่เป็นจริง ก็มีได้หมายความว่า ความจริงมีได้มีอยู่ เพียงแต่ยังไม่ถึงเท่านั้น โสกราตีสเองก็ได้ตั้งใจที่จะสร้างระบบปรัชญาอะไรขึ้นมา เพียงแต่ปรารถนาที่จะปลูกให้มนุษย์ตื่นจากอวิชชา เพื่อศึกษากันว่าหาความหมายแห่งชีวิต และสืบสาวหาสิ่งอันเป็นปัจจัยธรรมและคุณธรรม เพื่อที่จะได้ยึดถือเป็นหลักในการดำรงชีวิตต่อไป

ไม่มีอะไรมีค่าสำหรับมนุษย์มากไปกว่าวิชา เพราะวิชาพาไปสู่โลกแห่งความจริง ความกิดของโสกราตีส มีลักษณะเป็นสมบูรณาญาคุณธรรมยอมเป็นจริงตายตัวไม่ขึ้นกับสิ่งใด ในบทสนทนาเรื่องยูโทโฟร โสกราตีสชี้ให้เห็นว่า ที่สิ่งหนึ่งหนึ่งบริสุทธิมิใช่เพราะเทพรัก แต่ที่เทพรักก็เพราะสิ่งนั้นบริสุทธิ หมายความว่า ความบริสุทธิ์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งยอมเป็นคุณลักษณะที่อยู่ในตัวสิ่งนั้นเอง ส่วนที่เทพจะรักหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง เพราะแม้เทพจะเกลียดสิ่งนั้นก็ยังมีบริสุทธิอยู่ดี

คนมิใช่เครื่องวัดทุกสิ่ง สิ่งที่ทำให้ความสุขแก่เราไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งที่ดี และสิ่งที่ทำให้ความทุกข์ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งที่ไม่ดีเสมอไป ร่างกาย และความพอใจของร่างกาย มิใช่เครื่องวัดความจริงและความดี ความเป็นสิ่งแตกดับ มันจะวัดความจริงอันเป็นนิรันดร์ได้อย่างไร จิตอันเป็นอมตะพร้อมกับอำนาจแห่งเหตุผลเท่านั้นที่จะวัดความจริงได้ กิจกรรมที่มนุษย์ควรจะสนใจมิใช่กิจกรรมทางกาย แต่เป็นกิจกรรมแห่งจิต คือการใช้ปัญญาไตร่ตรอง เพราะว่าเมื่อตายไปแล้วจิตจะได้เข้าสู่โลกแห่งความจริง

หลักจริยธรรมที่โสกราตีสย้ำมากก็คือ “วิชาคือธรรม” (virtue is knowledge) ไม่มีใครเป็นคนดีได้โดยปราศจากความรู้ ความรู้ในที่นี้มีได้หมายถึงความรู้ทางวิทยาศาสตร์หรือวิชาอื่น ๆ ที่เราเข้าใจกัน แต่หมายถึงความรู้ที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต เกี่ยวกับความดีและความชั่ว ไม่มีใครทำชั่วโดยตั้งใจ ก็ทำชั่วโดยที่รู้ว่าชั่ว ข้อนี้นี้ผู้แย้งกันมาก เพราะคนส่วนใหญ่คิดว่า บางครั้งทั้ง ๆ ที่เรารู้ว่าชั่ว แต่ก็ยังทำเพราะห้ามใจไม่ได้ โสกราตีสคิดว่านี่เป็นความเข้าใจผิด ในขณะที่มนุษย์ลงมือกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น เขาต้องนึกว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในตัวเขา แต่ความลุ่มหลงและอารมณ์อำนาจทำให้เขาเข้าใจผิดได้ ถ้าในขณะที่กระทำเขาตั้งอยู่ในปัญญา เขาจะไม่ทำสิ่งที่เขาคิดว่าชั่ว ความชั่วเป็นเรื่องของอวิชาและอารมณ์ โสกราตีส สอนให้มนุษย์พิจารณาตัวเองเสมอ ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า “ชีวิตที่ไม่ได้รับการสำรวจไม่คุ้มที่จะอยู่” (An unexamined life is not worth living)

กล่าวโดยสรุป ชีวิตที่ประเสริฐตามทัศนะของโสกราตีส คือชีวิตที่ใช้ปัญญาแสวงหาจริยธรรมและคุณธรรม และเมื่อเหตุผลพาไปสู่สิ่งนั้นแล้ว จะต้องดำเนินชีวิตเป็นไปตาม

หลักการอันนั้น โดยไม่มีข้อแม้หรือเงื่อนไขใด ๆ ทั้งสิ้น และมนุษย์จะทำอย่างนี้ได้ก็ต่อเมื่อไม่หวั่นใจเป็นกังวลในเรื่องของร่างกาย

ชีวิตของโสกราตีส

ชีวิตส่วนตัวของโสกราตีสกับหลักจริยธรรมของเขาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน วิธีชีวิตของเขาดำเนินไปตามแบบที่เขาสอนทุกประการ โสกราตีสรูปร่างอ้วนเตี้ย เป็นคนน่าเกลียด มีภรรยาและบุตร ฐานะยากจน อยู่อย่างกินง่าย ไม่เคยดิ้นรนหาความสุขทางกาย ไม่แยแสเรื่องเครื่องนุ่งห่มและอาหาร ชอบเดินไปตามตลาดและสถานที่ต่าง ๆ เพื่อสนทนาธรรมหาความจริง

โสกราตีส ได้ก่อศัตรูไว้มาก เพราะผู้ที่โสกราตีสไปสนทนากับมักจะรู้สึกว่าเขาถูก “หักหน้า” คำที่เขาวัดตนว่าฉลาดรู้แจ้งทุกสิ่ง แต่ครั้ง โสกราตีส ชักไซริ์ไล่เลียงเข้าตาก็จนมุม โสกราตีส มักกล่าวเสมอว่าตนไม่รู้อะไร จึงพยายามเที่ยวแสวงหาผู้รู้เสมอ แต่ในที่สุดก็พบว่า ผู้รู้นั้นมิได้รู้อะไร เด็กหนุ่มจึงมักตามโสกราตีสไปตามที่ต่าง ๆ ด้วยเกิดความสนุกที่ได้ฟังโสกราตีสได้ผู้ที่ถือตนว่าเป็นปราชญ์ทั้งหลาย

ในที่สุด โสกราตีสถูกฟ้องด้วยข้อกล่าวหาฐานเสื่อมสอนให้คนหนุ่มเสื่อมเสียและไม่นับถือศาสนาและเทพเจ้าของรัฐ ก่อนผู้คดี โสกราตีส มีสิทธิที่จะขอเนรเทศตัวเองไปอยู่ที่อื่นโดยที่จะไม่มีการตัดสินความ และลงโทษแต่ประการใด แต่ทั้ง ๆ ที่ทราบว่าจะสู้คดีตนจะต้องแพ้ โสกราตีสก็ไม่ยอมจากอะเร็นต์ไป ผลที่สุดก็แพ้คดี ได้รับโทษประหาร ขณะที่รอวันประหารอยู่นั้น มีเพื่อนที่เป็นเศรษฐีหลายคนมาชักชวนให้โสกราตีสหนี โดยจะติดสินบนเจ้าหน้าที่ซึ่งทำได้ง่ายในขณะนั้น ทั้ง ๆ ที่โสกราตีส ก็ยอมรับกับเพื่อนว่า การตัดสินความครั้งนี้ไม่ยุติธรรม แต่ก็ไม่ยอมหนี ทั้งนี้มิใช่เพราะเกรงใจเพื่อนเรื่องเงินทองหรืออะไรทั้งสิ้นแต่เป็นเรื่องหลักการ

โสกราตีสให้เหตุผลว่า นครอะเร็นต์นั้นเปรียบเสมือนผู้ให้กำเนิด และที่ตนได้เติบโตใหญ่มา ได้รับการศึกษา ได้รับความคุ้มครองก็เพราะได้อาศัยอยู่ในรัฐนี้ และรัฐทรงตัวเป็นรัฐอยู่ได้ก็เพราะกฎหมาย และมีผู้บริหารงานให้เป็นไปตามกฎหมาย ถ้าตนไม่เห็นด้วยกับกฎหมายและวิธีการต่าง ๆ ของรัฐ ก็ชอบที่จะหนีไปอยู่เสียที่อื่นซึ่งมีสิทธิจะทำได้ ฉะนั้นการที่อยู่ในรัฐเรื่อย ๆ มากี่เท่ากับเป็นการยอมรับและสัญญาที่จะทำตามกฎหมายของรัฐ ถ้าหนีไปเสียก็เป็นการทำผิดถึงสองสถาน คือเนรคุณต่อรัฐและผิดสัญญา โสกราตีสได้กล่าวว่า ตนเองเคยพราวดสอนคนอื่น ๆ ให้ปฏิบัติต้องตามทำนองคลองธรรม แล้วจะมาละเมิดเสียเองเป็นสิ่งที่ไม่สามารถกระทำได้ นี่คือเหตุผลที่จำต้องยอมตายแทนที่จะหนี

“ข้าพเจ้าไม่ยอมจำนนต่อเพื่อน แต่ยอมจำนนต่อเหตุผล” นี่คือการท้าทายของเมธีผู้ซึ่งถือหลักการสำคัญว่าสิ่งอื่นใดแม้แต่ชีวิต นี่เป็นคำตอบของโสกราตีส เมื่อถูกเพื่อนชักชวนให้หนี ในที่สุดทุกคนยอมจำนนต่อเหตุผลของโสกราตีส ปล่อยให้โสกราตีสรับโทษประหาร ตามแบบของนครนั้นคือดื่มยาพิษที่เรียก เฮมล็อก (hemlock) ประวัติสั้นๆ นี้แสดงให้เห็นว่าตลอดชีวิต โสกราตีสมีเพียงแสวงหาโลเกียส แต่พยายามใช้เหตุผลไต่หาคุณธรรม และเมื่อเชื่อว่านั่นเป็นธรรม ก็ต้องอยู่เพื่อสิ่งนั้น แม้ชีวิตก็ต้องยกให้

สำนักที่สืบจากโสกราตีส

โสกราตีส มิได้สร้างระบบปรัชญา แต่มีความเห็นเป็นหลักการกว้างๆ เกี่ยวกับจริยธรรมของมนุษย์ มันก็คิดเป็นจำนวนไม่น้อยที่มีความเห็นคล้ายตามโสกราตีส และต่างคนต่างก็เห็นทศนะของโสกราตีสจากแง่ของตน แล้วก็นั่นแหละไปโน่นนั่น มีสำนักที่มีชื่อเสียง คือ พวกชินนิค (Cynic) จะขอล่าวโดยสังเขปดังนี้

ชินนิค นิยมชมชอบโสกราตีส ๒ ประการคือ หนึ่ง โสกราตีสไม่แยแสต่อคำว่าร่ำรวย และทศนะของผู้อื่นซึ่งตนเห็นว่าผิด เป็นผู้ที่เป็นตัวของตัวเองโดยแท้จริง สอง ชีวิตของโสกราตีสเป็นชีวิตซึ่งปราศจากกิเลส ตัณหา ทั้งสองประการนี้ชินนิคสรรเสริญอย่างแท้จริง และพยายามที่จะเอาอย่าง แต่ชินนิคมิได้เข้าใจความหมายอันแท้จริงที่โสกราตีสได้ปฏิบัติตนอย่างนั้น ชินนิคเห็นค่าอันแท้จริงของชีวิตอยู่ที่การดำรงชีวิตอย่างง่าย ๆ มีสิ่งจำเป็นในชีวิตให้น้อยที่สุดเท่าที่จะน้อยได้ สำหรับชินนิค ชีวิตง่าย ๆ นี้เป็นจุดหมายในตัวเอง กล่าวคือ เป็นสิ่งที่มีความในตัว

แต่สำหรับโสกราตีส ชีวิตง่าย ๆ มิได้เป็นสิ่งที่มีค่าในตัว แต่เป็นวิถี (means) ที่จะนำไปสู่อีกสิ่งหนึ่ง ความอยากและความปรารถนาในสิ่งอันเป็นวัตถุ เป็นพันธะที่จะเหนี่ยวรั้งมิให้จิตไปลุ่มรสโลกแห่งปัญญา ฉะนั้น ก่อนอื่นต้องขจัดความต้องการทางกายเสียก่อน โสกราตีสเชื่อว่า เมื่อจิตครองกายอยู่ จิตจะลุ่มปัญญาอันเป็นอำนาจพิเศษของตน แต่จะไปลุ่มหลงอยู่กับกาย ฉะนั้น ชีวิตที่ปราศจากกิเลสเป็นเพียงบันไดขั้นแรกที่จะจิตจะได้รู้จักโลกอมตะอันเป็นจริงแท้ และที่โสกราตีสถือตัวไม่ยอมลงกับใคร ก็เพราะว่า ไม่มีใครที่มีเหตุผลดีกว่าให้เขาจำนนได้ ที่ไม่ยอมคนเพราะต้องการหาความจริง

ชินนิค ได้นำเอาคุณธรรมทั้ง ๒ ข้อนี้นั้นให้เป็นสิ่งที่มีค่าในตัว จนบางทีเลยเถิด เช่น สอนว่าคนควรอยู่อย่างสุนัข หิวก็มากิน อาก่นอนที่ไหนก็นอน อดอาหาร เป็นต้น มีเรื่องเล่าว่า ไดโอจีนีส (Diogenes) ชินนิคคนหนึ่งได้เปลือยกายอาบน้ำในที่สาธารณะ อเล็กซานเดอร์มหาราชทรงม้าผ่านมาพบเข้า รู้ดีกษัตริย์และสวเษ จึงเข้าไปใกล้

แล้วตรัสว่า ไคโวจินิสกจะยากจนมาก ให้เอ่ยขออะไรก็ได้ จะให้ทุกอย่างเท่าที่จะเป็นไปได้ ไคโวจินิสตอบว่า ขออย่างเดียวก็คือขอให้พระองค์ทรงม้าออกไปจากที่นี่เร็วหน่อย เพราะม้าที่พระองค์ทรงอยู่นั้นบังแดดที่ก้ำกึ่งให้ความอบอุ่นแก่เขาอยู่ เรื่องนี้ได้เล่าว่า อเล็กซานเดอร์มหาราชตรัสตอบว่าอย่างไร

ทัศนคติของชินนิคเป็นลักษณะหนี (negative) มากกว่าลักษณะเข้า (positive) ถือเป็นการปฏิเสธความเจริญรุ่งเรืองของสมัยนั้น เป็นทำนองประชดหรือเหยียดหยามความสมบูรณ์พูนสุขและกรอบประเพณีของสังคม เป็นการหนีจากสิ่งที่ตนไม่เห็นด้วย แต่ก็มิได้หนีมาเพื่อจะเข้าไปสู่อะไร ชินนิคมิได้มีอุดมการณ์ที่แน่นอนเป็นเป้าหมายที่จะปฏิบัติตนเพื่อบ่มงูเข้าหาแต่ประการใด เพียงแต่หน่ายสิ่งต่างๆ ที่ได้พบเห็น และกระทำตนโดยไม่แยแสต่อคำครหาของผู้ใดเท่านั้น ชินนิคแทบจะไม่แตกต่างอะไรเลยกับอปีปัสในสมัยปัจจุบัน

เอพิคิวรัส (๓๔๑-๒๗๐ ก่อนคริสต์ศักราช)

เอพิคิวรัส มีทัศนะเป็นสสารवाद หลักจริยธรรมจึงมีความโน้มเอียงไปสู่รวีวาทสสารเท่านั้นที่เป็นจริง จิตหรือวิญญาณของมนุษย์คือสสารมีแต่กดทับ เป็นแต่จะละเอียดยุขุมกว่าวัตถุอื่นเท่านั้น มนุษย์ตายแล้วก็สูญ ไม่มีอะไรเหลือ ฉะนั้น ขณะที่มีชีวิตอยู่มนุษย์ควรแสวงหาความสุขให้แก่ตนมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ นักปรัชญาเข้าใจผิดที่ไปถกเถียงกันเรื่องความดี ความชั่ว เพราะเหล่านี้เป็นเรื่องสมมุติ เรื่องจริงก็คือความรู้สึกทุกข์สุข ที่มนุษย์ได้รับจากประสบการณ์ จริยศาสตร์ไม่ใช่วิชาแสวงหากฎเกณฑ์ทางศีลธรรม แต่ควรหาวิธีที่จะยังความสุขให้แก่ชีวิตมากที่สุด โดยที่ให้เกิดความเดือดร้อนน้อยที่สุด

ถ้ามองจากแง่นี้ เอพิคิวรัสมีทัศนะเป็นรวีวาท ถือถือความสำราญ (pleasure) เป็นหลัก แต่รวีวาทของเอพิคิวรัสดำเนินสายกลางคือมิให้ลุ่มหลงในความสุขมากเกินไป เพราะจะกลายเป็นทาสของความสุขนั้น จะเป็นทางให้เกิดความทุกข์ได้ และอีกประการหนึ่ง การหาความสุขนั้นต้องมองในระยะยาว ถ้าสำราญมากเกินไปในวันนี้ วันหลังๆ อาจหมดโอกาสที่จะสำราญอย่างนั้นอีกก็ได้ ถ้ารู้จักผ่อนและยับยั้งชีวิตอาจยืนยาวมีเวลาที่จะเสพย์ความสุขได้มาก

ความสุขเกิดได้ ๒ ทางคือ การได้สนองความอยาก และการขจัดความทุกข์ที่เกิดขึ้น ความอยากของมนุษย์แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ความอยากที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและเป็นสิ่งจำเป็น เช่น อาหาร เครื่อง

นุ่งห่ม ข้าราชการ เหล่านี้มนุษย์จะหลีกเลี่ยงมิได้ จำเป็นต้องแสวงหาความสุขไม่สามารถเกิดขึ้นได้ถ้าปราศจากสิ่งเหล่านี้ แต่อาหารดี ๆ เครื่องนุ่งห่มสวย ๆ ไม่เป็นสิ่งจำเป็น

๒. แรงปรารถนาที่เป็นไปตามธรรมชาติ แต่ไม่จำเป็นสำหรับชีวิต เช่นความต้องการทางเพศ ความอยากประเภทนี้ควรจะดำเนินสายกลาง

๓. ความต้องการที่มีได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติและไม่จำเป็นสำหรับมนุษย์ เช่นสิ่งฟุ่มเฟือยต่าง ๆ เกียรติยศชื่อเสียง ความหรูหรา สิ่งเหล่านี้ควรละเว้นโดยเด็ดขาด

เอพิคิวรัสคิดว่า ชีวิตที่ประเสริฐคือ ชีวิตที่อยู่อย่างง่าย ๆ สงบ ไม่ใช่ชีวิตที่ทะเยอทะยานใฝ่ฝัน และมีเกียรติในสังคม สิ่งเหล่านี้มีแต่จะบั่นทอนความสุขของมนุษย์ เพราะจะเป็นนาขบบังคับให้มนุษย์ต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ คนเราไม่ควรตกเป็นทาสของอะไร ฉะนั้น คนควรปลีกตัวออกจากสังคม ไม่ควรไปรับผิดชอบอะไรในสังคม เพราะจะเป็นภาระทำให้ขาดความเป็นอิสระ มีแต่ความกังวลใจ

ชีวิตครอบครัวก็ทำให้คนเป็นทาส ในฐานะที่เป็นสามี หรือภรรยา หรือ พ่อแม่ คนอาจจำเป็นต้องทำบางสิ่งบางอย่างที่ไม่ปรารถนาจะทำ ความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัวแน่นแฟ้นเกินไปทำให้คนต้องตกเป็นทาสของความสัมพันธ์นั้น แต่ถ้าอยู่อย่างโดดเดี่ยว ปราศจากความสัมพันธ์กับใคร ๆ ทั้งสิ้น คนเราก็จะว้าเหว่เกินไป ฉะนั้นควรดำเนินสายกลาง ทางสายกลางก็คือมีมิตรภาพ ความสัมพันธ์ฐานเพื่อนเป็นสิ่งประเสริฐ เราไม่จำเป็นต้องทำอะไรให้เพื่อน แต่ถ้าเราทำ เราทำเพราะเราอยากทำ เราทำอย่างอิสระและเราก็มิได้คาดหวังว่าเพื่อนจะต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ให้แก่เรา

ทัศนะของเอพิคิวรัสเป็นรวีดาทในแง่ที่ว่า ความสุขและความสำราญเท่านั้นที่เป็นยอดปรารถนาและเป็นสิ่งประเสริฐสุดในชีวิต แต่มีลักษณะกระเดียดไปทางทุกขवाद (Asceticism) ในแง่ที่ว่าให้ดำเนินสายกลาง ละเว้นสิ่งอื่นไม่จำเป็น ให้เป็นคนมักน้อย อยู่ง่ายกินง่าย แต่ก็ไม่ง่ายจนเกินไปเหมือนพวกชินนิค และก็มีได้้อย่างง่าย ๆ เพื่อแสวงหาสัจธรรมอย่างโสกราตีสผู้ยึดอุดมการบางอย่าง โสกราตีสใช้เหตุผลเพื่อค้นหาคุณธรรมเพื่อจะยึดเป็นหลัก เอพิคิวรัสใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความสุขอันยืนนานให้แก่ชีวิต ชีวิตที่ประเสริฐคือชีวิตที่เป็นสุข ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น และก็ไม่จำเป็นต้องช่วยเหลือผู้อื่น ไม่ทะเยอทะยาน อยู่ง่าย ๆ หากความสุขไปวัน ๆ โดยไม่ต้องรับผิดชอบและมีอุดมคติอะไร

เดิมทีเดียว เอพิคิวรัสสอนอย่างนี้ แต่ศิษย์ของเอพิคิวรัสได้นำเอาทัศนะของเขา มาเน้นหนักในทางความสำราญโดยละเลยคำสอนเรื่องการดำเนินสายกลาง ดังนั้นในระยะหลัง ๆ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ลัทธิเอพิคิวเรียนนิสซึม (Epicureanism) มีความหมาย

เขียนจากทัศนะเดิมของเจ้าของ คือเน้นไปในทางหาความสุข ความสำราญแบบเสเพล และฟุ่มเฟือย ปราศจากการยับยั้งใด ๆ ทั้งสิ้น

สำนักสโตอิก (Stoic)

สำนักสโตอิก มีทัศนะคล้ายโสกราตีส สโตอิกคนสำคัญคือเซโน (๓๕๖-๒๖๔ ก่อนคริสตศักราช) สโตอิกเชื่อมั่นในเหตุผลจักรวาลดำรงอยู่และดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ที่ตายตัว กฎเกณฑ์ของธรรมชาตินี้เหตุผลเข้าใจได้ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ การกระทำของมนุษย์จึงควรมีเหตุผลคล้ายตามธรรมชาติ ในธรรมชาติทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามทางของมัน เป็นสาเหตุและเป็นผลแก่กันและกัน ดำเนินไปเป็นระเบียบตายตัว ทุกอย่างที่เกิดขึ้นก็เพราะจำเป็นต้องเกิด เป็นอย่างอื่นไม่ได้

ถ้าเราใช้เหตุผล เราจะเข้าใจธรรมชาติ และเมื่อเราเข้าใจเราจะไม่เกิดอารมณ์ ไม่มีรัก ไม่มีโกรธ เพราะทุกสิ่งเป็นไปตามที่จะต้องเป็นไป ในเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ก็เช่นกัน คุณธรรมเกิดจากปัญญา เหตุผลจะประหารอารมณ์ ถ้ามนุษย์ตั้งอยู่ในเหตุผล เขาจะเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ ว่าอะไรเป็นสาเหตุให้คนทำอย่างนั้น เหมือนกับที่เราเข้าใจสาเหตุของปรากฏการณ์ธรรมชาติ และเมื่อเราเข้าใจเราก็จะวางเฉยได้ ความโกรธและความรักเกิดจากความไม่เข้าใจ และขณะที่เราไม่เข้าใจนั้น อารมณ์อยู่เหนือเหตุผล ความรักและความเมตตาไม่ใช่สิ่งเดียวกัน ความรักมีจุดมุ่งมาที่ตัวเอง แต่ความเมตตาพุ่งไปยังคนอื่น

อิสรภาพเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ อิสรภาพคือความสงบแห่งจิตใจ และความสงบมิได้เกิดจากการสมอยาก แต่เกิดจากการระงับความอยาก และความอยากจะระงับได้เมื่อเรายึดเหตุผลอยู่เสมอ คนที่อยู่ในอารมณ์เหมือนคนติดคุก ต้องกระวนกระวายหาความสงบมิได้ ความสุขของเขามีได้อยู่ที่ตัวเอง แต่ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่อยู่นอกตัว จึงเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน

มนุษย์ควรจะฝึกฝนคุณธรรมสามประการคือ ความอดทน ความอดกลั้น และความยุติธรรม ความอดทนจะช่วยเมื่อเราพบความเจ็บปวดหรือความขัดแย้ง ความอดกลั้นเมื่อพบสิ่งแย่งใจ ความยุติธรรมเมื่อสมาคมกับผู้อื่น คนดีคือคนที่มีความคุณธรรมสามประการนี้ เพราะทำให้คนเป็นตัวของตัวเอง มีเมตตาต่อผู้อื่น สโตอิกสอนให้คนรักสงบ แต่ก็มีได้แนะนำให้มนุษย์ออกไปอยู่ป่า และก็มีได้สอนให้คนหนีสังคม แต่สอนให้คนรับภาระช่วยเหลือผู้อื่นตามความสามารถของตน

ที่กล่าวมานี้เป็นทัศนะของนักปรัชญาบางคนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่องค่าสูงสุดของชีวิตมนุษย์ ลำดับต่อไปจะได้กล่าวถึงปัญหาเรื่องมาตรฐานที่จะตัดสินการกระทำของมนุษย์

๓. อะไรคือเกณฑ์ตัดสินความดี

หลักเกณฑ์ที่จะตัดสินการกระทำใดการกระทำหนึ่งว่าดีหรือชั่ว ถูกหรือผิดนั้น ได้มีนักปรัชญาแสดงความเห็นไว้มากมายด้วยกัน ในที่นี้จะขอยกทัศนะที่แย้งกันสองทัศนะมากล่าว

ทัศนะแรกเป็นของนักปรัชญาชาวเยอรมันชื่อ อิมมานูเอล คานท์ ผู้มีความเห็นว่าเจตนาและหน้าที่ เป็นเครื่องตัดสินชี้ชัด

อีกทัศนะหนึ่งเป็นของ จอห์น สจ๊วตมิลล์ ผู้เห็นว่าผลของการกระทำเป็นตัวตัดสินว่าการกระทำนั้นถูกหรือผิด

หลักจริยศาสตร์ของคานท์ (๑๗๒๔-๑๘๐๔)

สถานะของค่าทางศีลธรรม

คานท์ มีความเห็นว่า ดี ชั่ว ผิด ถูก ซึ่งเป็นค่าทางศีลธรรมนั้นจะต้องตายตัว กล่าวคือถ้าสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือการกระทำอันใดอันหนึ่งดี มันต้องดีเสมอ โดยไม่เลือกเวลา สถานที่ สิ่งแวดล้อมหรือตัวบุคคลแต่อย่างใด ตัวอย่างเช่น การพูดความจริง ถ้าเราถือว่าการพูดจริงบางเวลาก็ดีบางเวลาก็ไม่ดี เช่นนี้ก็เท่ากับเรายอมรับว่าโดยตัวของมันเองแล้ว การพูดความจริงไม่มีค่าเลย ค่าของมันขึ้นอยู่ที่เวลา ความดีของมันเปลี่ยนไปเปลี่ยนมาตามกาละ แต่คานท์ก็ถือว่า การพูดจริงเป็นของดีและเมื่อมันดีก็จะต้องดีไม่ว่าจะพูดเมื่อใด ที่ไหน กับใคร และในสภาวะการณ์อย่างไร

เรื่องนี้พอจะเปรียบได้กับเรื่องความจริง เราเชื่อกันว่า $๑+๑ = ๒$ ความจริงอันนี้เป็นความจริงตายตัว มันเป็นจริงทุกแห่ง ทุกเวลา และไม่ว่าจะอยู่สถานการณ์อย่างไร มันตายตัวเพราะมันไม่เข้าใครออกใคร ไม่จำเป็นต้องเลือกเวลานั้นจึงจะจริง เวลานี้จึงจะจริง กล่าวคือมันเป็นจริงโดยไม่มีข้อแม้ และอันที่จริง ความจริงที่มีข้อแม้มันไม่น่าจะนับว่าเป็นจริง

ในเรื่องจริยธรรม คานท์ ก็คิดเช่นเดียวกัน $๑+๑$ ต้องเท่ากับ ๒ โดยปราศจากเงื่อนไขอันใด การพูดความจริงก็ต้องดีโดยปราศจากเงื่อนไขนั้นๆ ที่ใดที่มี $๑+๑$ ที่นั่นต้องมี ๒ เหมือนกับที่เมื่อใดมีการพูดความจริง เมื่อนั้นก็มีความดีเกิดขึ้น นอกจากนั้นความจริงและความดียังไม่ขึ้นกับบุคคลอีกด้วย ความจริงของ " $๑+๑ = ๒$ " ไม่อยู่ที่ว่าใครเป็นผู้พูด พูดกับใคร ความดีของ "การพูดความจริง" ก็เช่นกัน มันเกิดขึ้นเสมอไม่ว่าใครพูดกับใคร

ผลของการกระทำ

คนส่วนใหญ่มักจะถือว่ามาตรฐานที่จะตัดสินการกระทำอันหนึ่งว่าดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับผลของการกระทำ ตามปกติเราถือว่า การพูดเท็จนั้นไม่ดี แต่ในบางโอกาส เช่น แพทย์พูดเท็จเพื่อให้คนไข้หายป่วย เราถือว่าการพูดเท็จครั้งนี้ถูกต้องไม่ผิด นี่หมายความว่าคนโดยทั่วไปไม่ถือว่าการพูดเท็จนั้นไม่ดีไม่ชั่วโดยตัวมันเอง อยู่ที่ว่าพูดในโอกาสไหน อันที่จริงถ้าถือเช่นนั้นก็เท่ากับยอมรับว่าโดยตัวของมันเองแล้ว การพูดเท็จกับการพูดจริงมีค่าทางจริยธรรมเท่ากัน กล่าวคือต่างก็ไม่มีค่าเลย ค่าของมันไปอยู่ที่ “โอกาส” มิใช่ที่ตัวมันเอง

แต่เนื่องจากก้านที่ถือว่า ค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งที่มีความจริงและเมื่อมีความจริงมันต้องตายตัว และถ้าตายตัวจะถือเอาผลของการกระทำมาตัดสินไม่ได้ สมมุติเราถือว่าการกระทำที่ดีคือการกระทำที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์ แต่ประโยชน์มิใช่สิ่งตายตัว เปลี่ยนไปตามเวลาและสิ่งแวดล้อม ฉะนั้น ถ้าถือประโยชน์เป็นเครื่องตัดสิน ความดีก็เป็นสิ่งที่เปลี่ยนไปเปลี่ยนมาเหมือนกัน ในห้องที่มีเครื่องทำความเย็นถ้าเราปรับอากาศให้อยู่ในระดับ 65°F ไม่ว่าใครจะสุขจะทุกข์จากความเย็นระดับนี้ ไม่ว่าใครจะคิดว่าห้องนี้เย็นมากเย็นน้อย ความเย็นของห้องก็เท่ากับ 65°F อยู่แน่นอน หาได้แปรไปตามความรู้สึกของคน คนบางคนอาจเบื่อบาน บางคนอาจเดือดร้อนจากแสงแดดตอนเที่ยง แต่ดวงอาทิตย์ก็ยังเปล่งแสงตามปกติโดยมิได้คำนึงว่าแสงของมันก่อให้เกิดผลอะไร ผลที่เกิดจากแสงอาทิตย์ไม่กระทบกระเทือนต่อความร้อนของดวงอาทิตย์ฉันใด ผลที่เกิดจากการพูดความจริงย่อมไม่กระทบกระเทือนต่อความดีของการพูดจริงฉันนั้น

เจตนา

อย่าลืมว่าที่ก้านที่ไม่ยอมรับเอาผลของการกระทำเป็นสิ่งตัดสินความดีของการกระทำนั้นก็เพราะว่าถ้ายอมรับอย่างนั้นก็เท่ากับยอมรับว่าความดีเป็นสิ่งที่มีความตายตัว และถ้ามันไม่ตายตัวก็เท่ากับว่ามันไม่เป็นจริง ถ้าหนึ่งกับหนึ่งบางครั้งเป็นสอง บางครั้งก็ไม่เป็นสอง ก็หมายความว่าไม่มีความจริงเลย ถ้าสิ่ง ๆ หนึ่งเมื่อวานนี้กลม วันนี้ไม่กลม รุ่งขึ้นกลมใหม่ มะรืนไม่กลม ก็เท่ากับพูดว่าความกลมมิใช่ลักษณะจริงของสิ่งนั้น

ตามความเห็นของก้านที่ เมื่อเชื่อว่าค่าทางจริยธรรมเป็นจริง ก็ต้องเชื่อว่ามิอะไรสักอย่างที่ใช้สำหรับวัดหรือตัดสินและสิ่งที่ใช้วัดหรือตัดสินก็ต้องตายตัวด้วย เราเห็นแล้วว่าผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นนั้นตัดสินไม่ได้ เพราะผลประโยชน์นั้นแปรไปตามวัตถุประสงค์เป็นเรื่อง ๆ ถ้าเรามีวัตถุประสงค์ A อยู่ในใจ การกระทำอันหนึ่งเช่น X อาจนับได้ว่าเป็นประโยชน์ แต่ถ้าท่านมีวัตถุประสงค์ B อยู่ในใจ การกระทำ X อันเดียวกันนี้อาจไม่เป็น

ประโยชน์ ทั้งนี้เพราะว่าความมีประโยชน์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือการกระทำอันใดอันหนึ่งนั้น ขึ้นอยู่ที่ว่าสิ่งหรือการกระทำนั้นสามารถทำให้บรรลุถึงจุดหมายอันหนึ่งได้เพียงใด

ถ้าอย่างนั้นอะไรเล่าที่ตายตัวพอจะใช้เป็นสิ่งที่ตัดสินค่าทางศีลธรรมได้ คำหนึ่งที่คิดว่า สิ่งนี้คือเจตนา การกระทำที่ดีที่เกิดจากเจตนาที่ดี ปัญหาจึงมีอยู่ว่าเจตนาที่ดีนั้นคืออะไร ต่างกับเจตนาร้ายอย่างไร

ผู้ที่เห็นว่าการกระทำดีคือการกระทำที่ก่อให้เกิดผลดี เมื่อถูกถามว่าผลดีหมายถึงอะไร ต่างกับผลร้ายอย่างไร ก็คงตอบได้ง่ายว่า ผลดีคือประโยชน์หรือความสุขของคนส่วนใหญ่ ผลร้ายคือโทษหรือความทุกข์ของคนส่วนใหญ่ แต่เจตนาดีกับเจตนาร้ายอธิบายได้ไม่ง่ายๆนัก

สมมุติว่า ก.เป็นอริกับ ข. แล้วลอบยิง ข. ถึงแก่ความตาย การกระทำครั้งนี้ (คือการยิง) เกิดจากเจตนาร้ายหรือไม่ คนทั่วไปคงตอบเหมือนกันว่าใช่ เพราะ ก. เจตนาจะทำร้าย ข. ก็ทำให้ ข. ถึงแก่ความตาย ถ้าเช่นนั้นเจตนาร้ายคือการตั้งใจที่จะทำร้ายหรือนำความลำบากให้ผู้อื่นหรือ ข้อนี้อาจโต้แย้งได้ยาก เพราะเจตนาที่ขึงเป็นนักโทษประหารก็ตั้งใจที่จะนำความตายมาสู่คนโทษ แต่เราจะเรียกว่าเขามีเจตนาร้ายต่อคนโทษหรือ ในแง่จริยธรรม การกระทำของเขา (คือการยิง) เป็นการกระทำที่ชั่วหรือ เราคงไม่เห็นด้วยเป็นแน่

เจตนาดีคืออะไร สมมุติว่า ก. มีบ้านอยู่ ณ ชายป่า เห็น ข. เดินทางมาแต่ไกลแล้วให้ ข. พักอยู่ด้วยกินหนึ่ง เนื่องจากบริเวณนั้นหาที่พักไม่ได้ การกระทำของ ก. เกิดจากเจตนาดีหรือไม่ แน่ละทุกคนต้องเห็นว่าเป็นเช่นนั้น เราคงกล่าวได้ใหม่ว่า เจตนาดี คือการตั้งใจที่จะเปลื้องทุกข์ของผู้อื่น โดยทั่วไปก็จะเป็นเช่นนั้น แต่ก็ไม่เสมอไป สมมุติว่า ก. รู้อยู่แก่ใจว่า ง. เป็นผู้ร้ายหนีตำรวจมา ง. กำลังได้รับความเดือดร้อน ถ้า ก. ช่วยให้ ง. ช้อนตัวอยู่ในบ้านเพื่อหลบตำรวจ การกระทำของ ก. ก็เป็นการเปลื้องทุกข์ของ ง. เป็นเจตนาดีหรือไม่ เรื่องนี้ก็ตอบไม่ได้ง่ายๆ เพราะการช่วยผู้ร้ายผิดกฎหมายจะถือว่าทำโดยเจตนาดีได้หรือไม่

เราจะเห็นได้ว่าเป็นการยากที่จะกล่าวว่า เจตนาดีมีเจตนาร้ายและผู้ให้ที่หลบซ่อนแก่ผู้ร้ายมีเจตนาดี คนทั่วไปจะไม่ยอมรับว่าที่เจตนาดีขึงนักโทษประหารนั้นเป็นการกระทำผิด และที่ ก. ช่วยผู้ร้ายซ่อนตัวนั้นเป็นการกระทำที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพราะอะไร

ที่เจตนาดีขึงนักโทษนั้นมิได้ขึงเพราะเป็นอริส่วนตัวกับนักโทษ แต่เขาทำตามหน้าที่ เป็นการกระทำที่ปราศจากเรื่องส่วนบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้อง เราจึงรับว่าการกระทำของเจตนาดีถูกต้องแล้ว และที่ ก. ช่วยผู้ร้ายนั้น ก. มิได้ทำหน้าที่ของพลเมืองดี จึงนับไม่ได้ว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง

ตามความเห็นของก้านที่ หน้าที่เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในเรื่องจริยธรรม การกระทำที่ดีคือการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี และการกระทำที่เกิดจากเจตนาดีคือการกระทำตามหน้าที่โดยไม่คำนึงถึงตัวบุคคล แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นว่า หน้าที่ของแต่ละคนอาจไม่เหมือนกัน คน ๆ หนึ่งอาจเป็นทั้งพ่อและตำรวจ ถ้าหน้าที่ของพ่อขัดกับหน้าที่ของตำรวจจะอย่างไร

แรงจูงใจ

เรื่องก้านที่ 1 มีความเห็นว่า คนแต่ละคนนั้นไม่ว่าเขาจะเป็นอะไร เช่นเป็นทั้ง พ่อ ลูก สามี ครู หมอ แต่ทุกคนเป็นคนก่อนที่จะเป็นสิ่งเหล่านี้ ฉะนั้นหน้าที่ของคนย่อมสำคัญกว่าหน้าที่ของพ่อ ถ้าคน ๆ หนึ่งอยู่ในสภาพมีหน้าที่ในฐานะที่เป็นลูกกับหน้าที่ในฐานะที่เป็นตำรวจขัดกัน เขาควรจะต้องถือเอาหน้าที่ของคนเป็นเครื่องตัดสิน

แต่หน้าที่ของคนคืออะไร หน้าที่ของครู แพทย์ ตำรวจ ฯลฯ เราอาจจะรู้อย่างง่าย ถ้า ก. เป็นครู หน้าที่ของเขาคือให้การศึกษาและอบรมนักเรียน ถ้าเขาทำได้ผลก็เห็นว่าเขาเป็นครูดี แต่นอกจากเป็นครูแล้ว ก. ยังเป็นคน อะไรคือหน้าที่ของ ก. ในฐานะที่เป็นคน เขาต้องทำอะไรจึงจะถือได้ว่าเป็นคนดี

ตามทัศนะของก้านที่ 1 คนดี (ในแง่จริยธรรม) คือคนที่ทำตามหน้าที่ของคน และการที่จะตัดสินว่าอย่างไรเป็นการทำตามหน้าที่ของคนนั้นใช้แรงจูงใจ (Motive) ตัดสิน ถ้าคน ๆ หนึ่งทำสิ่งใดโดยเกิดจากแรงจูงใจที่ถูกต้อ ง ก็นับได้ว่าทำตามหน้าที่ แรงจูงใจคืออะไร แรงจูงใจคือสาเหตุที่ผลักดันหรือโน้มน้าวให้คนกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง - แรงผลักดันหรือโน้มน้าวนี้พอแยกได้เป็น ๒ อย่าง คืออารมณ์ และเหตุผลหรือหลักการ

สมมุติว่ามีคนหนึ่งมาหา ก. เพื่อขอความช่วยเหลือด้วยตกอยู่ในสภาพแร้นแค้น คนนี้เป็นเพื่อนของ ก. และเป็นคนหนึ่งที่ ก. ชอบพอมาก เมื่อทราบว่าเพื่อนต้องตกอยู่ในสภาพสิ้นเนื้อประดาตัวเนื่องจากไฟไหม้บ้าน ก. เกิดความเวทนาสงสารเป็นอันมากจึงได้ให้ความช่วยเหลือไปเท่าที่ตนทำได้ อะไรเป็นแรงจูงใจหรือแรงผลักดันให้ ก. ช่วยเหลือครั้งนั้นก็ตอบได้ทันทีว่า ความสงสาร และความสงสารนั้นเป็นความรู้สึกหรืออารมณ์ชนิดหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่าอารมณ์เป็นแรงจูงใจในกรณีนี้

การกระทำของ ก. ครั้งนี้ (คือการช่วยเพื่อน) เป็นการกระทำที่ดีหรือไม่ คนทั่วไปต้องตอบว่าดีแน่นอน ส่วนก้านที่นั้นคิดว่าก่อนจะตอบปัญหานี้ได้ต้องวิเคราะห์ก่อนว่าการกระทำครั้งนี้มีอะไรเป็นแรงจูงใจ ในกรณีนี้อารมณ์เป็นแรงจูงใจ ก้านที่ถือว่า แรงจูงใจซึ่งเป็นอารมณ์นั้นไม่ใช่แรงจูงใจที่ถูกต้อ ง อารมณ์ในที่นี้ได้แก่ความรู้สึกที่เกิดขึ้นโดยปราศจากการไตร่ตรองด้วยเหตุผล ไม่ว่าจะเป็นด้านลบหรือบวก เช่น ความโกรธ ความเกลียด ความรัก ความสงสาร ในตัวอย่างนี้การกระทำของ ก. เกิดจากอารมณ์บวกคือความ

สงสาร แต่ความสงสารจะเป็นตัวตัดสิน ความดี ความชั่ว ของการกระทำไม่ได้ เพราะ
ตำรวจที่เกิดความสงสารแล้วปล่อยผู้ร้ายไปไม่ควรจะเรียกว่าได้กระทำความดี ก้านท์ อาจ
ยอมรับว่าการกระทำของ ก. ในตัวอย่างนี้เป็นการกระทำที่ถูกต้อง แต่ความถูกต้องของการกระทำ
นี้มีได้อยู่ที่ทำไมเพราะสงสาร สำหรับก้านท์ คนซึ่งสงสารไม่จำเป็นต้องเป็นคนดีเสมอไป
เพราะบางครั้งความสงสารทำให้คนเหวี่ยงจากหน้าที่ ความสงสาร (หรืออารมณ์ใด ๆ ก็
ตาม) จะเป็นต้นตอของความดีไม่ได้ เพราะบางครั้งความสงสารเป็นบ่อเกิดของการทำผิด
เช่นตำรวจปล่อยผู้ร้าย ถ้าความสงสารเป็นหลักตัดสินความดีแล้ว การกระทำทุกครั้งที่เกิด
จากความสงสารน่าจะเป็นการกระทำดีทุกครั้ง แต่ก็หาเป็นเช่นนั้นไม่

กราวินสมมุติว่า ข. เป็นผู้จัดการมูลนิธิแห่งหนึ่งซึ่งตั้งขึ้นเพื่อสงเคราะห์ผู้ที่ประสบ
อัคคีภัย เมื่อมีผู้มาที่มูลนิธิเพื่อขอความช่วยเหลือ ข. ก็ให้ความช่วยเหลือไปโดยยึดหลัก
เกณฑ์ที่มูลนิธิได้ตั้งขึ้นไว้ โดยมีได้กำหนดว่าผู้ที่มาขอความช่วยเหลือเป็นเพื่อนหรือไม่ รู้สึก
สงสารหรือไม่ แต่ให้ความช่วยเหลือตามหลัก เช่นนี้ก็กล่าวได้ว่า การกระทำของ ข. มิได้
เกิดจากอารมณ์ เพราะถึงแม้ไม่รู้สึกสงสาร แต่เมื่อเข้าข่ายก็ต้องช่วย การกระทำของ ข.
เกิดจากกฎเกณฑ์ กฎเกณฑ์นั้นเป็นแรงผลักดันให้ ข. กระทำครั้งนี้ นับได้ว่าแรงจูงใจแห่งการ
กระทำครั้งนี้คือเหตุผลมิใช่อารมณ์ คือใช้เหตุผลพิจารณาว่าผู้มาขอความช่วยเหลือเข้าข่าย
ของหลักที่ตั้งไว้หรือไม่ ก้านท์ถือว่าเหตุผลเป็นแรงจูงใจที่ถูกต้อง เพราะการกระทำตาม
เหตุผลก็คือการกระทำตามหน้าที่

สรุปตอนนี้ได้ว่า การกระทำที่ดีคือการกระทำที่เกิดจากแรงจูงใจที่ถูกต้อง แรงจูงใจ
มีสอง คือ อารมณ์ และเหตุผล เหตุผลเป็นแรงจูงใจที่ถูกต้องเพราะเป็นการทำตามหน้าที่
หรือจะกล่าวให้แน่ชัดลงไป การทำตามเหตุผล คือการทำตามหลักการ

หลักการสองประเภท

เมื่อเราทำอะไรตามหลักการนั้น ก็ถือได้ว่าเราทำตามคำสั่งของหลักการ ก้านท์แยก
คำสั่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. คำสั่งมีเงื่อนไข (Hypothetical Imperative) สมมุติว่า ก. ทำงานด้วยความซื่อ
สัตย์สุจริต สมมุติต่อไปว่า ก. ยึดเอาความซื่อเป็นหลักนั้น เพราะคิดว่า ถ้า ตนซื่อสัตย์
แล้ว ก็จะได้ผลตอบแทนตามที่ปรารถนาตอบแทน เช่นได้เกียรติหรือลาภยศ เช่นนี้ ก้านท์ ถือว่า ก.
ทำตามคำสั่งมีเงื่อนไข คือที่ประพฤติตนเป็นคนซื่อสัตย์ มิใช่เพราะความซื่อสัตย์เป็นสิ่งดีมี
ค่าในตัวเอง แต่เพราะความซื่อสัตย์เป็นหนทางที่จะนำสิ่งอื่นมาให้ได้ สำหรับก้านท์คนที่
ซื่อสัตย์เพราะคิดว่าความซื่อสัตย์จะนำสิ่งอื่นมาให้ได้จะเรียกว่าเป็นคนดีแท้ไม่ได้

๒. คำสั่งเด็ดขาด (Categorical Imperative) คำสั่งนี้ต่างกับคำสั่งแบบแรก เพราะคำสั่งแบบแรกนั้นอยู่ในรูปที่ว่า จง ทำอย่างนี้ ถ้า ต้องการอย่างนั้น หรือตามตัวอย่างข้างต้น จงซื่อสัตย์ ถ้าต้องการก้าวหน้า เช่นนี้ คำนี้เห็นว่าความซื่อสัตย์ดีก็ตรงที่เป็นวิธีที่ดีมีใช้ดีในตัวเอง ส่วนคำสั่งเด็ดขาดเป็นคำสั่งที่ไม่มีเงื่อนไข อยู่ในรูปว่า จง ทำอย่างนี้ เพราะอย่างนั้น ถูก จงซื่อสัตย์ เพราะความซื่อสัตย์เป็นของดี ถ้าซื่อสัตย์แล้ว แม้จะได้ลาภได้เกียรติหรือไม่ก็ตาม การกระทำดังกล่าวก็ยังเป็นการกระทำที่ดีเสมอ เพราะความดีมีใช้อยู่ที่สิ่งอื่น แต่อยู่ที่ตัวความซื่อสัตย์นั่นเอง

คำถามที่ถือว่าการกระทำที่เกิดจากคำสั่งเด็ดขาดเป็นการกระทำที่ดี คือทำตามคำสั่ง (หรือหลักการ) โดยที่ไม่ต้องคำนึงถึงผลที่จะได้รับ ตรงนี้เกิดปัญหา เราจะเห็นด้วยว่าการทำตามคำสั่งเด็ดขาด เช่น จงพูดความจริง จงซื่อสัตย์ จงรักษาคำสัญญา ฯลฯ เป็นการกระทำที่ดี แต่สมมุติว่ามีผู้ทำตามคำสั่งเด็ดขาดว่า “จงพูดปด” จะถือว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ดีหรือไม่

หลักตัดสินการกระทำ

“จงพูดจริง” กับ “จงพูดปด” ต่างก็เป็นคำสั่งเด็ดขาดด้วยกัน แต่จะตัดสินได้อย่างไรว่า การกระทำตามคำสั่งไหนเป็นการกระทำที่ถูก เรื่องนี้ คำที่ได้วางหลักไว้กว้าง ๆ สำหรับตัดสินในกรณีที่เราไม่แน่ใจว่าเราทำผิดหรือถูก หลักนี้มีความว่า

“จงทำตามหลักซึ่งท่านปรารถนาได้ที่จะให้หลักนั้นเป็นหลักสากล”

สมมุติว่า ก. เตือนร่อนเงินทอง ไปยืมเงิน ข. และสัญญาว่าจะใช้คืนภายใน ๑ เดือน ทั้ง ๆ ที่ตนทราบว่าจะไม่สามารถจะคืนตามกำหนดได้ กล่าวคือ ก. ตั้งใจปด ข. ที่ ก. พูดปดครั้งนี้เพราะยึดหลักว่า “เมื่อใดที่เตือนร่อนจำเป็นก็พูดปดได้” ครั้นฉันทเตือนร่อนจำเป็นดังนั้นฉันทจึงพูดปด

คราวนี้ลองคิดดูว่าเป็นไปได้ไหมที่ ก. ปรารถนาที่จะให้หลักที่ว่า “เมื่อใดที่เตือนร่อนจำเป็นก็พูดปดได้” เป็นหลักสากล ก็อยากให้ทุกคนในจักรวาล รวมทั้ง ข. ยึดหลักเดียวกันนี้อยู่ตลอดเวลา จะเห็นได้ว่าเป็นไปไม่ได้ ที่ ก. จะปรารถนาอย่างนั้น เพราะถ้า ก. ปรารถนาจะให้ทุกคนรวมทั้ง ข. ยึดหลักนี้ด้วย ก. ก็ต้องรู้ตัวว่า ข. จะไม่ให้ยืมเงินแน่ เพราะถ้า ข. ยึดหลักนี้ด้วยแล้ว ข. จะไม่เชื่อคำพูดใครเลย กล่าวง่าย ๆ ก็คือ ถ้า ก. ปรารถนาอย่างนั้นก็เท่ากับ ก. ต้องการพูดปดกับ ข. โดยที่อยากให้ ข. เชื่อว่าตนพูดปด แล้วการพูดปดของ ก. จะไม่เกิดอะไรขึ้น ตามความเห็นของคำถามที่ การกระทำของ ก. ผิด เพราะ ก. ทำตามหลักซึ่งตนไม่ปรารถนาจะให้เป็นหลักสากล

กราว^{นี้}สมมติว่า ก. ได้รับความเดือดร้อนไปขอความช่วยเหลือจาก จ. จ. ไม่รู้จัก ก. และก็ไม่เกิดความรู้สึกสงสาร แต่ก็ให้ความช่วยเหลือไปโดยยึดหลักว่า “จงให้ความช่วยเหลือผู้เดือดร้อนเสมอ” ครั้น^{นี้} ก. เดือดร้อน ฉะนั้นฉันช่วย

ลองพิจารณาว่าเป็นไปได้ไหมที่ จ. จะปรารถนาให้ทุกคนในโลกรวมทั้ง ก. ยึดหลักนี้ตลอดเวลา เป็นไปได้เพราะวันหนึ่งตัว จ. เองอาจต้องการความช่วยเหลือก็ได้ กำนัน^{นี้} ถือว่าการกระทำ^{นี้}ของ จ. ถูก เป็นการกระทำที่ดี เพราะทำตามหลักซึ่งตนปรารถนาได้ที่จะให้เป็นหลักสากล

สมมติว่า จ. ขัดสนเงินทอง จึงทำการขโมย เพราะคิดว่า “เมื่อขัดสนจงขโมยถ้าเจ้าของเผดอ” นี่เป็นหลักที่จะยึด ถ้าถามว่าขณะที่ จ. ย่องไปขโมยทรัพย์สินของ ฉ. นั้น เป็นไปได้หรือไม่ที่ จ. จะปรารถนาให้หลักนี้เป็นหลักสากล เป็นไปไม่ได้แน่นอน เพราะถ้าเป็นอย่างนั้นก็เท่ากับว่า ขณะที่ จ. ขโมยของนั้น จ. ต้องการให้เจ้าทรัพย์สินรู้ตัว (เพราะถ้าเจ้าทรัพย์สิน ฉ. ยึดหลักนี้เขาจะไม่วางใจอะไรทั้งสิ้น) และถ้าทุกคนในโลกยึดหลักนี้ ทรัพย์สินของ จ. ก็จะอยู่ในอันตรายเหมือนกัน สรุปความคือในขณะที่ จ. ทำการขโมย เขาอยากให้คนอื่น ๆ อย่ายึดหลักที่เขายึดเลย เพราะถ้าคนอื่น ๆ ยึดด้วยการขโมยของเขาเองไม่มีความหมายอะไร ฉะนั้นในกรณีนี้ การกระทำของ จ. ผิด เพราะเขาทำตามหลักที่เขาไม่สามารถปรารถนาจะให้มันเป็นหลักสากลได้

สรุปหลักจริยศาสตร์ของกานันท์ย่อ ๆ ได้ดังนี้

๑. กำทางจริยธรรมเป็นสิ่งตายตัว
๒. ผลที่เกิดภายหลังการกระทำมิใช่ตัวตัดสินการกระทำว่าถูกหรือผิด
๓. ความจงใจที่เกิดก่อนการกระทำนั้นเป็นตัวตัดสินการกระทำ ก่อก่อนทำจงใจจะให้หลักที่ยึดในการกระทำเป็นหลักสากลหรือไม่
๔. กณดีคือคนที่ทำตามหน้าที่ (หรือเหตุผลและหลักการ) โดยไม่คำนึงถึงผล

/หลักจริยศาสตร์ของมิลล์ (๑๘๐๖ - ๑๘๗๓)

หลักจริยศาสตร์ของมิลล์เป็นที่รู้จักในนามว่า สุขวาท (Utilitarianism) มิลล์มีทัศนะตรงข้ามกับกานันท์อย่างหน้ามือเป็นหลังมือ สำหรับกานันท์ก่อนการกระทำเกิดขึ้นก็ตัดสินได้แล้วว่าการกระทำนั้นถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว แต่สำหรับมิลล์ตัวชี้ขาดอยู่ที่ผลของการกระทำนั้นก่อให้เกิดขึ้น ก็ต้องพิจารณาเมื่อการกระทำนั้นได้เสร็จลงแล้ว

หลักแห่งความสุข (The Greatest Happiness Principle)

มิลล์เรียกหลักที่จะตัดสินความผิดถูกของการกระทำว่าหลักแห่งความสุข (The Greatest Happiness Principle) ซึ่งเขาถือว่าเป็นหัวใจของสุขวาท (Utilitarianism) หลักนี้ว่าการกระทำใดก็ตามที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์หรือความสุขมากที่สุดต่อคนจำนวนมากที่สุดคือการกระทำดี การกระทำบางอย่างอาจก่อให้เกิดทั้งสุขและทุกข์ ถ้าหักกลบลบกันแล้วฝ่ายข้างสุขมากกว่าก็นับได้ว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง หลักนี้ถือว่าประโยชน์ (Utility) เป็นบรรทัดวัดความดีชั่วของการกระทำ และประโยชน์ในที่นี้ก็คือสามารถให้ความสุขแก่มนุษย์ได้

ความรู้สึกและศีลธรรม

คนโดยทั่วไป เมื่อได้ยินหลักเกณฑ์นี้คงเห็นด้วยเป็นส่วนใหญ่ เพราะการกระทำใดก็ตามที่ทำให้ความสุขแก่คนส่วนใหญ่นับได้ว่าเป็นการกระทำที่ดี แต่ถ้าวิเคราะห์ให้ละเอียดแล้วจะเห็นว่า ถ้าเรายึดหลักการนี้โดยไม่มีข้อแม้แล้ว บางครั้งอาจขัดกับความรู้สึกของเราได้

บางครั้งเมื่อเราเห็นการกระทำอย่างหนึ่งเกิดขึ้น เรา รู้สึกว่าการกระทำนั้นผิด แต่ถูกถามว่าทำไมจึงผิด เราตอบไม่ได้ ได้แต่บอกว่า เรามีความรู้สึกเช่นนั้น คนจำนวนไม่น้อยเชื่อกันว่า ในตัวเราทุกคน มีสิ่งหนึ่งซึ่งเราเรียกกันว่าโนธรรม (Conscience) สิ่งนี้คือตัวที่บอกเราว่าอย่างนั้นผิด อย่างนั้นถูก เป็นธรรมชาติที่มีอยู่ประจำใจของคนทุกคน

ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายเช่นเรื่อง อาชีพโสเภณี คนทั่วไปถือว่าอาชีพนี้ผิดศีลธรรมและคนทั่วไปก็รังเกียจหญิงโสเภณี ถ้าถามว่าทำไมการเป็นโสเภณีจึงผิดศีลธรรม เอาหลักเกณฑ์อะไรมาตัดสิน และหลักเกณฑ์นั้นเอาไปตัดสินเรื่องอื่นได้หรือไม่ คงตอบได้ไม่มากนัก และในที่สุดจะหนีคำตอบที่ว่า เป็นความรู้สึกไปไม่พ้น

มิลล์คิดว่า ความรู้สึกจะถือเป็นเกณฑ์ตัดสินความดีความชั่วของการกระทำไม่ได้ ถ้าจะพิจารณาว่าอาชีพโสเภณีผิดศีลธรรมหรือไม่ ต้องพิจารณาว่าในสภาพปัจจุบัน อาชีพนี้เป็นคุณหรือเป็นโทษ ให้สุขหรือทุกข์แก่คนส่วนใหญ่ แต่การพิจารณาเรื่องนี้มิใช่พิจารณาผลในปัจจุบัน ต้องมองดูผลในระยะยาว และมีใช่จะมองแต่เพียงผลโดยตรงต้องคำนึงถึงผลโดยอ้อมที่อาชีพนี้จะก่อให้เกิดด้วย เมื่อหักกลบลบกันแล้ว ถ้าให้เกิดโทษมากกว่าคุณก็เป็นอาชีพที่ผิดศีลธรรม ถ้าตรงข้ามก็เป็นอาชีพที่ไม่ผิดศีลธรรม จะเห็นได้ว่าตามหลักนี้ข้อเท็จจริงเป็นตัวตัดสินมิใช่ความรู้สึก ดังที่มิลล์กล่าวว่า “ข้าพเจ้าไม่ถือว่าศีลธรรมอยู่ที่ความรู้สึก แต่อยู่ที่ข้อเท็จจริง”

ขนบธรรมเนียมและศีลธรรม

ถ้าเราพิจารณาให้ดีเราจะเห็นว่า ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่เรามีอยู่ในตัวทุกคนนั้นมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอย ๆ แต่เป็นผลของวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่เราได้รับมาจากบรรพบุรุษ คนที่ได้รับการอบรมมาจากสังคมที่ต่างกันจะมีความรู้สึกผิดชอบชั่วดีต่างกัน สิ่ง ๆ เดียวกันบางแห่งบางสมัยถือว่าผิด บางแห่งบางสมัยถือว่าถูก ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

สมมุติว่าการกระทำอย่างหนึ่ง X ในสังคม ก. ถือว่าผิด ในสังคม ข. ถือว่าถูก ที่เป็นเช่นนั้นเพราะว่าสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในสังคมทั้งสองต่างกัน X ก่อให้เกิดโทษแก่คนในสังคม ก. จึงได้รับการประณามจากสังคมนั้น แต่ในสังคม ข. X ก็ให้เกิดความสุขหรือความอยู่รอดของสังคม จึงได้รับการสรรเสริญ คนในสังคมทั้งสองก็สั่งสอนอบรมลูกหลานของตนเป็นลำดับสืบมา คราวนี้สมมุติว่าเวลาได้ล่วงมาหลายร้อย หลายพันปี สภาพต่าง ๆ ก็แปรไป X ไม่เกิดโทษแก่สังคม ก. อีกต่อไปแล้ว นี่หมายความว่าข้อเท็จจริงได้เปลี่ยนไปแต่คนในสังคม ก. ก็อาจถืออยู่ว่า X เป็นสิ่งที่ผิด ทั้งนี้เพราะได้รับการถ่ายทอดจนเป็นขนบธรรมเนียมไปแล้วว่า X เป็นสิ่งที่ผิด ส่วนสาเหตุที่ทำให้คนรุ่นก่อนประณาม X ว่าผิด คนปัจจุบันได้ลืมเสียแล้ว ที่เหลือค้างอยู่ก็คือความรู้สึกว่า X ผิด เพราะได้รับคำบอกเล่ามาหลายๆชั่วคน ความรู้สึกนี้ยากที่จะขจัดเสียได้ นี่เป็นการอธิบายว่า บางครั้งเรารู้สึกว่าอย่างนี้ผิด แต่เราตอบไม่ได้ว่าทำไมนอกจากบอกว่ารู้สึกอย่างนั้น ทั้งนี้ เพราะสภาพการณ์ได้เปลี่ยนไป สิ่งนี้ซึ่งเคยให้โทษแก่สังคมนั้น ขณะนี้มิได้เป็นเช่นนั้นแล้ว

มิลล์จึงถือว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีไม่เป็นหลักตัดสินศีลธรรม แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าทำตามประเพณีต้องผิดเสมอ แต่หมายความว่ากระทำอย่างหนึ่งจะถูกหรือผิด มิได้อยู่ที่ว่าเป็นไปตามหรือไม่เป็นไปตามกรอบของประเพณี แต่อยู่ที่ว่าในปัจจุบันและในอนาคต การกระทำนั้นจะเป็นคุณหรือโทษให้ความสุขหรือความทุกข์แก่คนส่วนใหญ่

เจตนาและแรงจูงใจ

มิลล์ไม่ถือว่าเจตนาและแรงจูงใจเป็นเครื่องตัดสินศีลธรรม เจตนาจะเป็นอย่างไรก็ตามแต่ ถ้าผลที่ได้ก็ให้เกิดสุขแก่คนส่วนใหญ่แล้วก็ใช้ได้ ก. ช่วยเด็กคนหนึ่งให้รอดจากการจมน้ำตาย เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ ข. ช่วยเด็กอีกคนหนึ่งให้รอดจากการจมน้ำตายเพราะหวังจะได้รางวัลตอบแทน มิลล์เห็นว่าทั้ง ก. และ ข. ทำสิ่งที่ถูกเหมือนกัน ไม่มากนักน้อยกว่ากัน เพราะผลที่เกิดจากการกระทำทั้งสองนี้เท่ากัน คือช่วยคนพ้นจากความตาย

การที่มิลล์ไม่ยอมรับความสำคัญของเจตนาและแรงจูงใจนี้ มีผู้คัดค้านกันมาก

สมมุติว่า ก. ยิงปืนไปที่ ข. ผู้เป็นอริหวังจะฆ่าให้ตาย แต่ลูกปืนพลาดไปถูกสุนัขบ้าตัวหนึ่ง ซึ่งกำลังวิ่งไล่กัด ข. ตาย การกระทำครั้งนี้ถูกหรือผิด ถ้าถือเจตนาเป็นเครื่องตัดสิน การกระทำครั้งนี้ผิดแน่ แต่ถ้าดูผลจะเห็นว่าผลที่เกิดขึ้นเป็นการช่วยให้ ข. พ้นความบาดเจ็บ ก็นับได้ว่าเป็นคุณแก่ ข. และไม่เป็นโทษแก่คนใด ถ้าถือตามหลักของมิลล์ก็น่าจะตัดสินว่า เป็นการกระทำที่ถูก แต่คงมีน้อยคนมากที่จะเห็นด้วยว่าการกระทำครั้งนี้ถูก

หรือสมมุติว่า ก. บ่วยในสถานที่ที่หาหมอไม่ได้ ข. เชื่อโดยสุจริตใจว่ายาชนิดหนึ่ง จะรักษาได้ จึงให้ ก. กินยานั้น ปรากฏว่าใช้ยาก็รีบขึ้น ที่ ข. ทำครั้งนี้มองในแง่ศีลธรรม ผิดหรือถูก ข. อาจรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แต่เราคงประณาม ข. ไม่ได้ว่าผิดในทางศีลธรรม แต่ถ้าเอาแต่ผลเป็นเครื่องตัดสินศีลธรรม การกระทำนี้ก็ถือว่าผิด ปัญหาทำนองนี้ มิลล์ เองก็มิได้ให้ความกระจ่างนัก

อดีตและอนาคต

ถ้าพิจารณาหลักการของมิลล์แล้วจะเห็นว่า อนาคตสำคัญกว่าอดีต ขนบธรรมเนียม ที่เคยปฏิบัติกันมาก็ดี ความรู้สึกผิดชอบที่เราได้รับจากบรรพบุรุษก็ดี หาใช่เกณฑ์ที่จะมา ตัดสินการกระทำในปัจจุบันไม่ การกระทำจะดีหรือชั่วอยู่ที่ว่าในอนาคตจะเกิดอะไร จะ ให้ความสุขหรือทุกข์แก่คนส่วนใหญ่

สมมุติว่าเรือโดยสารลำหนึ่งมุ่งหน้าไปที่เกาะแห่งหนึ่ง ไปถึงกลางทางเรือแตก ก. ได้ขอนไม้ขอนหนึ่งพอที่จะพาไปสู่เกาะนั้นได้ ขอนไม้ชิ้นเกาะไปได้คนเดียว ก. จะตัดสินใจ อย่างไร จะให้ขอนไม้ชิ้นแก่บิดา หรือจะให้แก่หมอกคนหนึ่งซึ่งจะไปรักษาโรคระบาดที่เกาะ นั้น ถ้าช่วยชีวิตพ่อก็ช่วยได้ชีวิตเดียว ถ้าช่วยชีวิตหมอก็ช่วยอีกหลายร้อยชีวิต แต่ก็ต้อง เลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง ปัญหาอันถ้า ก. ถือหลักสุขวาทีก็ตัดสินได้ง่าย คือให้ขอนไม้แก่หมอก แต่การทำอย่างนั้นเป็นการรอดตัณหาหรือไม่ คนทั่วไปอาจไม่ทำเพราะถือหลักความกตัญญู อยู่ ความกตัญญูนั้นเป็นเรื่องของอดีต เป็นเรื่องความผูกพันที่มีอยู่แก่กันเมื่อก่อน ฉะนั้น สำหรับคนเหล่านี้ การตัดสินปัจจุบันอาศัยอดีตเป็นหลักพิจารณา ส่วนผู้ยึดหลักสุขวาทีย่อม ถือเอาสิ่งที่จะเกิดในอนาคตเป็นหลักตัดสิน

กฎหมายและศีลธรรม

ตามความรู้สึกของคนโดยทั่วไป การกระทำบางอย่างแม้ไม่ผิดกฎหมายแต่ก็ถือว่า ผิดศีลธรรม ทั้งนี้เพราะคนส่วนใหญ่ถือเอาประเพณีที่ยึดถือกันมาเป็นเกณฑ์ตัดสินศีลธรรม แต่ในเรื่องกฎหมายนั้น แม้บางอย่างจะผิดประเพณีแต่ถ้าไม่เป็นภัยแก่คนทั่วไปก็ไม่เอา

โทษ แต่ถ้าคิดตามหลักสุวาทซึ่งถือว่า สิ่งที่ดีคือสิ่งที่ก่อให้เกิดความสุขแก่คนส่วนใหญ่ กฎหมายและศีลธรรมก็น่าจะเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะกฎหมายนั้นบัญญัติขึ้นไว้ เพื่อให้คนในสังคมอยู่ได้ด้วยความสะดวก กฎหมายให้เสรีภาพแก่คนที่จะหาความสุขให้แก่ตนเอง ถ้าการหาความสุขให้ตนเองนั้นไม่กระทบกระเทือนต่อการหาความสุขของผู้อื่น การกระทำที่ไม่ผิดกฎหมาย ก็แสดงว่าการกระทำนั้นไม่ก่อให้เกิดความทุกข์แก่คนส่วนใหญ่ และเมื่อคิดตามหลักสุวาทก็ไม่ผิดศีลธรรม เรื่องของศีลธรรมกับเรื่องสุขประโยชน์ของคนส่วนใหญ่เป็นเรื่องเดียวกัน

สมมุติว่า ก. เป็นหญิงโสเภณี ก. หลับนอนกับชายที่เธอพึงใจ ก. มิได้เป็นหญิงโสเภณี เพราะมิได้รับค่าจ้าง และก็มีได้แต่งงานเป็นหลักฐาน มีคนเป็นจำนวนไม่น้อยที่เห็นว่าแม่การประพฤตินของ ก. ไม่ผิดกฎหมายแต่ก็ผิดศีลธรรม ทำไมกฎหมายจึงไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่ต้องได้รับโทษ ก็เพราะการกระทำอย่างนี้ไม่เป็นภัยแก่คนส่วนใหญ่ ไม่รบกวนเสรีภาพของผู้อื่น ทำไมบางคนจึงถือว่าผิดศีลธรรม คงเพราะว่าทำในสิ่งที่คนทั่วไปไม่กระทำกันหรือเพราะว่าผิดขนบธรรมเนียมประเพณี สุวาทจะตอบอย่างไร ถ้ายึดหลักการนี้แล้วก็ตอบได้ง่าย การกระทำนี้ก่อให้เกิดโทษหรือความทุกข์แก่ใครหรือไม่ มากน้อยเพียงใด เช่น อาจก่อให้เกิดความทุกข์แก่บุตร ภรรยา ของชายที่ ก. หลับนอนด้วย หรืออาจก่อให้เกิดความระส่ำระสายในครอบครัว ถ้าเป็นเช่นนั้นก็ถือว่า การหลับนอนของ ก. กับชายคนนั้นผิดศีลธรรม แต่ถ้าเป็นชายโสเภณีไม่มีภาระก็อาจไม่ก่อให้เกิดความทุกข์แก่ใคร ตามหลักสุวาทก็ต้องถือว่า การกระทำนี้ไม่ผิดศีลธรรม

สุวาทกับการปฏิรูปสังคม

ลัทธิสุวาทเริ่มขึ้นในสมัยที่ผู้คนตื่นตัวที่จะปฏิรูปสังคมให้อยู่ในระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง นักปฏิรูปมักจะคำนึงถึงผลของการกระทำมากกว่าเจตนา กฎหมาย ระเบียบ หรือสถาบันใดก็ตาม ถ้าเป็นไปเพื่อความอยู่ดีกินดีของคนทั่วไปแล้วก็นับได้ว่าดีทั้งสิ้น ถึงแม้มีลัทธิจะไม่ประกาศโดยเปิดเผยว่าตนยึดหลักสุวาทในทางเมตาฟิสิกส์ แต่หลักการของเขาก็บังคับให้เขาโน้มเอียงไปทางนั้นตามลัทธิสุวาท สิ่งประเสริฐในชีวิตก็คือ สุขภาพที่ดี ความสะดวกสบาย ความสุขและความสำราญใจ ฉะนั้นการกระทำใด ๆ ก็ตามที่มีผลไปทางนี้ก็ต้องถือว่าเป็นการกระทำที่ดี

เรื่องของศีลธรรมมิใช่เรื่องของ ความรู้สึก ศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี แต่เป็นเรื่องของความสุขของคนในสังคม ตามความรู้สึกของคนทั่วไป ถ้าในสังคมหนึ่งผู้คนประพฤติน่าส่อในทางเพศมากขึ้น เรามักจะถือว่าศีลธรรมของคนในสังคมนั้น

เสื่อมลง แต่สุขวาทไม่ถ้อยเช่นนั้น ทั้งนี้แล้วแต่ว่าการกระทำนั้นมันทน สุขภาพ ความสุข
ของคนทั่วไปในสังคมหรือไม่ ถ้าจริยธรรมทวิชั้น การผูกคร่าอนาจารมากขึ้น สุขวาทจะ
ถ้อยว่าอย่างไรศีลธรรมเสื่อมแน่นอน เพราะเป็นการทำลายความสงบสุขของคนทั่วไป

เปรียบเทียบหลักของค่าน้ำกับมิลล์

หลักจริยศาสตร์ของค่าน้ำที่มีลักษณะทั่วไปคล้ายศาสนา คือ ถ้อยเจตนาเป็นสิ่งสำคัญ
และถ้อยว่าคุณค่าทางจริยธรรมนั้นเป็นสิ่งตายตัว มีหลักการแน่นอนที่จะให้มนุษย์ยึดปฏิบัติ
เป็นการพัฒนาที่ตัวคนแต่ละคนก่อน เมื่อคนแต่ละคนดีแล้วสังคมก็จะดีขึ้นเอง ค่าน้ำเน้น
หนักในเรื่องเอกัตภาพ ส่วนหลักของมิลล์เน้นหนักที่สังคมมากกว่าตัวคนแต่ละคน ถ้า
สังคมดีแล้วคนแต่ละคนก็ดีขึ้นเอง เป็นการมองคนละแง่

ตามหลักสุขวาท ค่าทางจริยธรรมไม่ตายตัว เพราะการกระทำหนึ่งจะมีค่าหรือไม่
ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์สุขที่การกระทำนั้นก่อให้เกิดขึ้น การกระทำเดียวกัน ถ้าต่างสมัย ต่าง
ที่หรือต่างสภาพแวดล้อม อาจให้ผลที่ต่างกันได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น การกระทำเดียวกันอาจ
ถ้อยว่าดีในสมัยหนึ่งแต่ไม่ดีในสมัยต่อมา ส่วนหลักของค่าน้ำนั้นถ้อยว่าค่าทางจริยธรรมเป็น
สิ่งตายตัว การกระทำที่เป็นไปตาม “คำสั่งเดียดขาด” ไม่ว่าจะเป็นเวลาใดสมัยใด ก็เป็น
การกระทำที่ถูกเสมอ

ค่าน้ำถ้อยเอาเจตนา มิลล์ถ้อยเอาผลเป็นสิ่งสำคัญในหลักจริยศาสตร์ ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้
ถ้าพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วจะเห็นว่ามิชอบกพร่องทั้งคู่ หลักหนึ่งหลักใดไม่น่าจะถ้อยหลักตายตัว
ที่จะใช้ตัดสินการกระทำทุกกรณีได้ การวิจารณ์เรื่องนี้ขอให้เป็นหน้าที่ของผู้อ่านที่จะ
ไตร่ตรองด้วยตนเอง

วิทย์ วิศทเวทย์

หนังสืออุเทศ

- Sidwick, H., **Outlines of the History of Philosophy**, Beacon Press, 1960
Broad, C.D., **Five Types of Ethical Theory**, Littlefield, Adams & Co., 1959
Warnock, M., **Ethics Since 1900**, Oxford University Press, 1963
Titus, H.H., **Ethics for Today**, Eurasia Publishing House Ltd., 1966
Ewing, A.C., **Ethics**, The English University Press Ltd., 1967
Frankene, W.K., **Ethics**, Prentice-Hall, Inc., 1963
Westermarck, E., **Ethical Relativity**, Littlefield, Adams & Co., 1960

ปัญหาเกี่ยวกับ “ตัวตน” ในปรัชญาของเพลโต

คำถามหรือปัญหาเกิดจากความสงสัย ความไม่เข้าใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ปัญหาปรัชญาเกี่ยวกับมนุษย์มีอยู่ว่า อะไรคือธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ มนุษย์เป็นเพียงสิ่งที่ประกอบด้วยจิตและร่างกายเท่านั้น หรือว่ามนุษย์มีสิ่งหนึ่งที่เรียกกันว่า “วิญญาณ” (soul) หรือ “ตัวตน” (self)

ในบทความนี้ ผู้เขียนมีความมุ่งหมายที่จะตรวจสอบและวิจารณ์คำตอบของเพลโตเกี่ยวกับปัญหาของมนุษย์ บทความแบ่งออกเป็น ๒ ภาค ภาคแรกเป็นการวิจารณ์ความคิดของโสกราตีสที่ปรากฏอยู่ใน Apology ซึ่งถือกันว่าเป็นความคิดที่มีอิทธิพลต่อปรัชญาของเพลโต ภาคที่สอง ในชั้นแรกจะพูดถึงความคิดของเพลโตที่ต่อเนื่องมาจากโสกราตีส และต่อไปจะได้แสดงให้เห็นว่าความคิดของเพลโตเกี่ยวกับ “ตัวตน” ไม่ได้ขัดแย้งกันเองอย่างทีนักวิจารณ์บางคนกล่าวหา

ความคิดของโสกราตีสเกี่ยวกับ “ตัวตน”

ความคิดของโสกราตีสเกี่ยวกับ “ตัวตน” อาจจะสรุปได้จากคำพูดที่เขาอธิบายเกี่ยวกับหน้าที่ของเขา : “ข้าพเจ้าไม่ได้ทำอะไรนอกจากกระตุ้นเตือนให้พวกท่านทั้งหนุ่มและแก่ไม่ให้สนใจในรูปร่างหน้าตาหรือข้าวของเงินทองมากเกินไป ‘ตัวตน’ ของท่านเอง และทำให้ตัวตนนั้นดีที่สุดเท่าที่จะทำได้”*

ในปัจจุบันนี้ คำว่า “ตัวตน” หรือ “วิญญาณ” เป็นคำที่เราคุ้นเคยกันแล้ว และความคิดที่ว่า “ตัวตน” เป็นสิ่งที่มีความมากกว่าร่างกายมาก และเป็นสิ่งที่ควรทะนุถนอมนั้นเป็นความคิดสามัญ แต่ว่าในประวัติของความคิดทางตะวันตกนั้นเป็นความคิดที่ใหม่มากในสมัยโสกราตีส ดังนั้นปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือว่าโสกราตีสใช้คำว่า “ตัวตน” ซึ่งเป็นคำที่ถกเถียงกันมากสมัยนี้ ในความหมายใด? ทำไมเราจึงถือว่า คำว่า “ตัวตน” ที่โสกราตีสใช้เป็นความคิดที่ใหม่มากในสมัยนั้น?

ถ้าจะกล่าวในเชิงประวัติของคำนี้ จะเห็นว่าสมัยก่อนโสกราตีส คำว่า “ตัวตน” มีความหมายมากมาย แต่ไม่เคยหมายความว่ารวมถึง “ตัวของเรา” ตัวอย่างเช่น ในสมัยโฮเมอร์ “ตัวของเรา” หมายถึงร่างกายเท่านั้น และ “ตัวตน” หมายถึงเงาของร่างกาย พวกออร์ฟิกส์** ถือว่า “ตัวตน” เป็นเทพเจ้าซึ่งตกลงมาจากสวรรค์ ขังอยู่ในร่างกายมนุษย์ แม้ว่าพวกออร์ฟิกส์จะให้ความสำคัญแก่ “ตัวตน” มากกว่าโฮเมอร์ แต่ “ตัวตน” ก็ยังไม่ใช่สิ่งที่เรา

* Apology Trans. Benjamin Jowett

** Orphics เป็นพวกที่บูชาเทพเจ้า Orpheus

เรียกว่า “ตัวของเรา” มาถึงสมัยพวกไพทาโกรเรียน* พวกนี้เชื่อมโยงคำว่า “ตัวตน” กับ “ตัวของเรา” เข้าด้วยกัน แต่ว่า “ตัวตน” หรือ “ตัวของเรา” ในทัศนะของพวกนี้เป็นสิ่งลึกลับหรือเป็น “คนแปลกหน้า” ที่มาสร้างกายเพียงชั่วคราว ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับบุคลิกลักษณะของคนเลย

แต่สำหรับโสกราตีส “ตัวตน” หมายถึง สิ่งที่มีองไม่เห็น ได้แก่ ปัญญา หรือ “วิญญาณ” และจิตสำนึกผิดชอบ ซึ่งโสกราตีสถือว่าเป็น “ตัวของเรา” ที่แท้จริง ดังนั้น “ตัวตน” ในปรัชญาของโสกราตีส จึงไม่เป็น “คนแปลกหน้า” หรือเป็น “ฉายา” ของร่างกาย และเพราะเหตุนี้ “ตัวตน” จึงสามารถพัฒนาให้ถึงขั้นสูงสุด มีความรู้ผิดชอบชัดดี จึงเห็นได้ว่า โสกราตีสให้ความหมายใหม่แก่คำว่า “ตัวตน”

เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าความคิดเช่นนั้นของโสกราตีส เกี่ยวกับ “ตัวตน” มีอิทธิพลมากต่อความคิดทางตะวันตก หลังจากสมัยโสกราตีสแล้ว คนทางซีกโลกตะวันตกถือว่า “ตัวตน” หรือ “ตัวที่แท้จริง” ของมนุษย์ คือปัญญาของคน ไม่ใช่ร่างกาย และเชื่อว่ามนุษย์มีหน้าที่สำคัญที่จะต้องพัฒนาปัญญาของตนเอง การที่เราเห็นว่าการคิดดังกล่าวมานี้เป็นความคิดที่ธรรมดาสามัญเสียเหลือเกิน ก็เพราะว่าเราเกิดมาในสิ่งแวดล้อมที่ความคิดของโสกราตีสมีอิทธิพลครอบคลุมนอยู่แล้ว

เราเข้าใจแล้วว่าในทัศนะของโสกราตีส “ตัวตน” หมายถึงอะไร ต่อไปนี้เราจะพิจารณาปรัชญาของโสกราตีสให้ละเอียดยิ่งขึ้น ปัญหาที่น่าจะพิจารณาก็คือทำไมโสกราตีสจึงกระตุ้นชาวอะเธนส์ให้เอาใจใส่กับ “ตัวตน” ของตนเอง? ในหนังสือ Apology โสกราตีสชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ใครก็ตามที่ต้องการจะเอาใจใส่กับตัวเอง จะต้องรู้เสียก่อนว่าตัวเองคืออะไร โดยเหตุที่ในขณะนั้นชาวอะเธนส์ไม่รู้ตัวเองคืออะไร จึงหลงใหลในการแสวงหาเกียรติยศ ชื่อเสียง ทรัพย์สินเงินทอง เพราะคิดว่าสิ่งเหล่านี้คือ “ตัวตน” ของตัว แทนที่จะใช้เวลาที่มีอยู่พัฒนาปัญญาให้สูงยิ่งขึ้น โสกราตีสชี้ให้เห็นว่า เราไม่อาจจะกล่าวได้ว่า เราเอาใจใส่กับ “ตัวตน” ของเราดีแล้ว ถ้าเราเพียงแต่มุ่งหาทรัพย์สินเงินทอง ชื่อเสียง เกียรติยศเท่านั้น เพราะว่าตัวที่แท้จริงของเรา คือ ปัญญา และสิ่งที่ปัญญาต้องการก็คือความรู้ ดังนั้นการเอาใจใส่ตัวเองที่แท้จริงก็คือ การแสวงหาความรู้ และการใช้เหตุผลในการดำเนินชีวิต ชีวิตที่ใช้เหตุผลไม่จำเป็นต้องเป็นชีวิตของศาสตราจารย์มหาวิทยาลัย นักวิทยาศาสตร์ หรือนักปราชญ์แขนงต่างๆ แต่เป็นชีวิตของคนทุกอาชีพที่ใช้เหตุผลเป็นหลักดำเนินชีวิต เช่น มีการตรวจสอบตนเองเสมอ ไม่เป็นทาสของนิสัยหรืออารมณ์ความรู้สึก

โสกราตีสเชื่อว่า “ตัวตน” หรือ “ตัวเราที่แท้จริง” นั่นก็คือ “เหตุผล” ของเรานั่นเอง ดังนั้น การเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่คนหนุ่มสมัยนั้นเรียกร้องกันมาก ก็คือ

* Pythagorean เป็นกลุ่มของนักคิดที่มี Pythagoras เป็นผู้นำ

การเป็นคนทั้ง “เหตุผล” ที่ตนมีอยู่ ไม่ใช่การทำอะไรตามความรู้สึก ด้วยเหตุนี้คนที่ปัญญา
ยังไม่เจริญพอ หรือคนที่เหตุผลต่ำจึงสามารถเป็นตัวของตัวเองได้น้อย โสกราตีสมีความ
เชื่อมั่นในปัญญาหรือเหตุผลของมนุษย์มากจนเชื่อว่า คนที่ปัญญาสูงจะไม่ทำความชั่วเลย
ความคิดเช่นของโสกราตีสจะเป็นความจริงหรือไม่ ไม่เป็นสิ่งสำคัญ สิ่งสำคัญก็คือ
โสกราตีสมีความเชื่อมั่นในตัวมนุษย์มากกว่านักปรัชญาคนอื่นในสมัยเดียวกัน เช่น พวก
โสเฟิสต์* ที่เชื่อว่าความคิดเกี่ยวกับความดีชั่วของมนุษย์ขึ้นอยู่กับอำนาจของสิ่งแวดล้อม
เป็นต้นว่า ขนบธรรมเนียมประเพณี และมติมหาชน โสกราตีสชี้ให้เราเห็นว่า แม้ว่ามนุษย์
จะต้องอาศัยสังคมในการดำเนินชีวิต แต่วามมนุษย์ก็สามารถจะพึ่งตนได้ในเรื่องเกี่ยวกับการ
แยกความดี ความชั่ว เพราะมนุษย์มี “เหตุผล” ของตน มนุษย์แต่ละคนจึงเป็นผู้รับผิดชอบ
เต็มที่ต่อการพัฒนาตัวเอง ไม่ใช่โยนความรับผิดชอบไปให้สังคม ดังนั้น มนุษย์จึงควร
ตรวจสอบคำสอนทั้งหลายเกี่ยวกับความดีที่สังคมมีอยู่อย่างระมัดระวัง และทำในสิ่งที่
“เหตุผล” ของตนเห็นว่าดี ในกรณีที่มีความขัดแย้งระหว่างมาตรฐานความดีของสังคมกับ
สิ่งที่ตัวเองยึดถืออยู่

ทฤษฎีของเพลโตเกี่ยวกับ “ตัวตน”

คำกล่าวที่ว่าเพลโตเป็นผู้นิยมชมชอบโสกราตีสอย่างใหญ่หลวงนั้น ไม่มีผู้ใดสงสัย
ทฤษฎีเกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโต คงจะวิวัฒนาการมาจากความคิดของโสกราตีส เพราะ
ว่า เมื่อเราพิจารณาทฤษฎีของเพลโต เราพบความคิดพื้นฐานของโสกราตีสหลายความคิด
เช่นการเชื่อมโยง “ตัวตน” เข้ากับ ปัญญา และจิตสำนึกดีชั่ว การเอาใจใส่พัฒนาปัญญา
ให้เจริญด้วยการแสวงหาความรู้และการตรวจสอบตัวเองสม่ำเสมอ

ในทัศนะของเพลโต “ตัวตน” ที่เราควรเอาใจใส่ คือ ปัญญา ซึ่งเพลโตถือว่าเป็น
สิ่งที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์ มนุษย์แตกต่างจากสัตว์เพราะมนุษย์เท่านั้นที่มีปัญญาและจิต
สำนึกดีชั่ว เพลโตขยายความคิดของโสกราตีสเกี่ยวกับ “ตัวตน” ด้วยการยึดถือตามแบบ
พวกไพทาโกเรียนว่า “ตัวตน” และร่างกายเป็นคนละสิ่ง ร่างกายเป็นสิ่งที่ไม่คงทนถาวร
อยู่ในโลกของความเปลี่ยนแปลง แต่ “ตัวตน” เป็นสิ่งที่เบญจมาศสามารถหยั่งรู้สภาพที่แท้
จริงของโลก ด้วยเหตุนี้เองเพลโตจึงเน้นให้เราเอาใจใส่ต่อ “ตัวตน” ให้มากกว่าร่างกาย ให้
พยายามทำให้ “ตัวตน” เป็นอิสระจากร่างกายให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ด้วยการอธิษฐานจิต
เพื่อแสวงหาความรู้ ร่างกายประกอบด้วยอายตนะทั้งหลาย และอารมณ์ต่างๆ ซึ่งได้รับการ
กระตุ้นจากสิ่งแวดล้อมโดยง่าย มักจะกีดกันปัญญา ให้แสวงหาความรู้ได้ไม่เต็มเม็ดเต็ม
หน่วย

* Sophists เป็นพวกครูที่อ้างว่าตัวเองเป็นผู้รอบรู้ รับจ้างสอน สรร้าง “ความฉลาด” ให้แก่คน

การที่เพลโตแบ่งมนุษย์ออกเป็น ๒ ส่วนเช่นนี้ ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาสองปัญหาคือ
ทำไม “ตัวตน” จึงมาสิงอยู่ในร่างกายได้ในเมื่อเป็นของสองอย่างที่แตกต่างกัน? ร่างกายซึ่งมี
ลักษณะตรงข้ามกับ “ตัวตน” หรือ “วิญญาณ” สามารถจะเข้ามารบกวนกิจกรรมของวิญญ
ญาณ (การแสวงหาความรู้) ได้อย่างไร?

เป็นการยากที่จะตอบคำถามข้อแรก เพราะว่าเพลโตไม่ได้ให้คำอธิบายว่า ทำไม
“ตัวตน” ซึ่งเป็นสิ่งประเสริฐสุดจึงต้องมาสิงอยู่ในร่างกายด้วย ใน Phaedrus เพลโตเล่า
เกี่ยวกับความเป็นมาของ “ตัวตน” ในทำนองเทพนิยาย เรื่องที่เล่าชี้ให้เห็นแต่เพียงว่ามนุษย์
มีอะไรบางอย่างในตัว คือ “ตัวตน” หรือปัญญา ซึ่งไม่น่าจะเกิดติดตัวมนุษย์มา เพราะว่า
ปัญญาต้องมาสิงอยู่ในร่างกายซึ่งมีค่าน้อยกว่า แต่ Phaedrus ไม่ได้ให้คำอธิบายหรือตอบ
คำถามที่เราต้องการ ใน Timaeus เพลโตดูเหมือนจะเชื่อว่า การที่ “ตัวตน” มาอยู่ในร่างกาย
นั้นเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นเอง การที่เพลโตยึดถือเช่นนี้ก็น่าได้รับความเห็นใจ
จากเรา ปัญหานั้นเป็นปัญหาที่นอกเหนือไปจากความสามารถของ “เหตุผล” ปัญหาที่เกี่ยว
กับต้นกำเนิดของมนุษย์เป็นปัญหาที่เราจึงหาคำตอบที่พอใจไม่ได้ ทฤษฎีวิวัฒนาการของ
ดาร์วินเป็นเพียงสมมติฐานหนึ่งเท่านั้น อาจจะไม่ตรงกับความจริงก็ได้ การที่เราจะยกย่อง
ทฤษฎีของดาร์วินก็เพราะเป็นทฤษฎีที่อธิบายต้นกำเนิดของมนุษย์ด้วยวิธีการทางวิทยา
ศาสตร์ ไม่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา

สำหรับปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง “ตัวตน” กับร่างกายนั้น เพลโตอธิบาย
ไว้อย่างชัดเจนใน Republic เพลโตกล่าวว่า โดยเหตุที่ร่างกายเป็นอุปสรรคกีดขวางกิจกรรม
ของ “ปัญญา ซึ่งเป็นตัวของเราที่แท้จริง ดังนั้นเราจึงควรปลดปล่อย “ปัญญา” ให้พ้น
จากร่างกาย “ปัญญา” จะหลุดพ้นจากร่างกายได้ก็ต่อเมื่อเราตาย แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า
เพลโตแนะนำว่าการฆ่าตัวตายเป็นสิ่งที่ดี เพลโตไม่ได้มีอคติต่อชีวิต เพียงแต่ชี้ว่าชีวิตที่
การดำรงอยู่นั้น คือชีวิตของการใช้ปัญญา ถ้าของชีวิตไม่ได้อยู่ที่ความยาวนานของชีวิต แต่
อยู่ที่คุณภาพของชีวิต ความตายจะมีค่ามากกว่าชีวิตก็ต่อเมื่อการดำรงชีวิตอยู่ต่อไปของ
เรานั้น จะทำให้เรต่ำช้าลงไปเรื่อย ๆ ในด้านคุณธรรม ไม่มีโอกาสพัฒนาปัญญาให้ดีขึ้น
เพลโตดูเหมือนจะเชื่อว่าวิธีหนึ่งที่จะช่วยให้ “ปัญญา” หลุดพ้นจากร่างกายชั่วขณะ คือ
การหักใจความคิดในแนวปรัชญา แต่ผู้ที่ศึกษาปรัชญาตะวันออกตระหนักว่ามีอีกวิธีหนึ่ง
คือวิปัสสนา (meditation) ในการนั่งวิปัสสนา “ตัวตน” หรือ “ปัญญา” แยกตัวเองออกจาก
ร่างกาย และพบความสุขซึ่งเหนือความสุขใดทั้งสิ้น ในขณะนั้นผู้นั่งวิปัสสนาหลุดพ้นจาก
โลกของความเปลี่ยนแปลง พ้นจากการตีค่าคนโดยสังคมซึ่งจัดระดับของคนไว้ราวกับว่า
เป็นสินค้าวางขายตามหน้าร้านตามราคาตลาด

เราอาจกล่าวได้ว่า แม้ว่าวิธีการคิดแบบปรัชญาที่เพลโตเสนอแนะจะแตกต่างกับวิธี
วิสัยทัศน์ของทางตะวันออก แต่ทั้งสองวิธีก็มีเป้าหมายเหมือนกัน คือ ต้องการให้ “ปัญญา”
หลุดพ้นจากโลกของการเปลี่ยนแปลง เพื่อว่า “ปัญญา” จะได้เข้าใจสภาพที่แท้จริง ซึ่งทั้ง
เพลโตและทางปรัชญาตะวันออกถือว่าซ่อนเร้นอยู่ภายใต้สภาพปรากฏ

ที่กล่าวมาข้างบนนี้ เป็นลักษณะสำคัญของทฤษฎีของเพลโตเกี่ยวกับ “ตัวตน”
เพลโตถือว่า “ตัวตน” คือปัญญาซึ่งเป็นสิ่งตรงข้ามกับร่างกาย

ถ้าหากว่านี่คือข้อเสนอข้อเดียวของเพลโต ปัญหาเกี่ยวกับ “ตัวตน” ในปรัชญา
ของเพลโตก็คงจะไม่มีผู้ถกเถียงกัน ปัญหาเกิดขึ้นเพราะใน Republic, Phaedrus และ
Timaeus เพลโตพูดถึงเกี่ยวกับส่วนทั้งสามของ “ตัวตน” นี่เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับข้อเสนอ ซึ่ง
เราเพิ่งพิจารณาแล้วว่า “ตัวตน” เท่ากับปัญญาอย่างเดียว ทำให้เกิดปัญหามาน่าว่า ทฤษฎี
เกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโตมีข้อขัดแย้งกันเองหรือไม่ เราจะกล่าวได้ใหม่ว่า ทฤษฎี
ของเพลโตขัดแย้งกันเอง หรือว่าเราจะยอมรับว่าการขัดแย้งนั้น เป็นเพียงลักษณะภายนอก
อันผิวเผินเท่านั้น

ในการที่จะหาคำตอบของคำถามทั้งสองข้อนี้ แรกทีเดียวเราควรพิจารณาเหตุผลที่
เพลโตเมื่อเขาพูดถึงเกี่ยวกับส่วนทั้งสามของ “ตัวตน” ต่อจากนั้น เราจะพิจารณาว่าทฤษฎี
เกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโตขัดแย้งกันเองหรือไม่

ส่วนทั้งสามที่เพลโตพูดถึง คือ “เหตุผล” (the rational) “ใจ” (the spirited) และ
อารมณ์ความรู้สึก (the appetitive) ทั้งสามส่วนนี้เพลโตถือว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนมีอยู่
ตัวอย่างเช่น เรามักจะพบว่ามีความขัดแย้งในตัวเราบ่อย ๆ เช่น ชายคนหนึ่งใจหนึ่งอยากจะ
ดื่มสุรา แต่อีกใจหนึ่งหักห้ามไว้ ความต้องการที่จะดื่มนี้เพลโตถือว่ามาจาก “ตัวตน”
ส่วนที่สาม ส่วนแรงที่หักห้ามไว้มาจาก “ตัวตน” ส่วนที่หนึ่ง ถ้าหากชายคนนั้นดื่มสุรา
ในที่สุดเขาก็จะรู้สึกเสียใจในการกระทำนั้น ความรู้สึกเสียใจเช่นนี้มาจาก “ตัวตน” ส่วน
ที่สอง ซึ่งเป็นแรงสนับสนุนส่วนแรกในการต่อสู้กับส่วนที่สาม เมื่อเราตรวจสอบตัวเองแล้ว
เราจะเห็นด้วยกับความคิดของเพลโต เราไม่ทราบแน่นอนว่าเพลโตได้ความคิดเช่นนี้มา
จากประสบการณ์ของเขาเอง หรือมาจากนักปรัชญาก่อนเขา เช่น Protagoras Protagoras
แบ่งมนุษย์ออกเป็น ๓ ภาค เหมือนที่เพลโตแบ่ง แต่เรียกชื่อต่างกัน ในบทความนี้
ผู้เขียนไม่มีความตั้งใจที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเพลโตและ Protagoras สิ่งสำคัญที่
ผู้เขียนอยากจะชี้ให้เห็นก็คือว่า การที่เพลโตแบ่ง “ตัวตน” เป็นสามส่วนนั้น เป็นการแสดง
ความคิดที่ไปไกลกว่าความคิดของโสกราตีส ปัญหาที่ผู้เขียนต้องการพิจารณาในขณะนี้คือ
ปัญหาเกี่ยวกับเอกภาพของตัวตน ถ้าหากว่า “ตัวตน” แบ่งออกเป็นสามส่วนดังที่เพลโต

เสนอมานะ เอกภาพของ “ตัวตน” จะมีอยู่ได้อย่างไร? หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ทั้งสามส่วนของมนุษย์รวมเข้าด้วยกันได้อย่างไร?

เราอาจจะตอบได้ว่า เอกภาพของ “ตัวตน” ไม่เป็นปัญหา เพราะแม้ว่าเพลโตจะแบ่ง “ตัวตน” ออกเป็นสามส่วน แต่เขายังยืนยันว่า “ตัวตน” ที่แท้จริงนั้น คือ “ปัญญา” หรือ “เหตุผล” อีกสองส่วนนั้นเป็นเพียงวิถีที่เหตุผลใช้เมื่อไปสัมพันธ์กับร่างกาย หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า “ตัวตน” มีเอกภาพ คือ “ปัญญา” “ใจ” และ “อารมณ์ความรู้สึก” ไม่ได้เป็นส่วนต่างหากจากปัญญา แต่เป็นความสามารถของ “ปัญญา” ในการกระทำ เช่น ความรู้สึก (เช่น เสียใจ ภูมิใจ ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ผู้ที่ขาดปัญญาไม่สามารถจะมีได้) และความสามารถที่จะมีความต้องการ

ถ้าอธิบายดังกล่าวนี้น่าจะดูเหมือนจะแสดงให้เห็นว่าทฤษฎีเกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโตไม่ขัดแย้งกันเอง ปัญหามีอยู่ว่า ถ้าอธิบายนี้เป็นสิ่งที่เพลโตต้องการหรือเปล่า ใน Phaedrus เพลโตแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า “ตัวตน” มีสามส่วน โดยยกอุทาหรณ์ว่า “ตัวตน” เปรียบเหมือนเทพเจ้า (ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีร่างกาย) ซึ่งมีลักษณะเหมือนรถม้าเทียมคู่ ที่แสดงให้เห็นว่าเพลโตแยก “ตัวตน” ออกเป็นสามส่วน โดยไม่คำนึงว่าส่วนที่สองและส่วนที่สามเป็นเพียงวิถีของส่วนแรกที่เกิดขึ้นเมื่อมีความสัมพันธ์กับร่างกาย เพราะในข้อเปรียบเทียบของเพลโตเองบ่งว่า เทพเจ้าเป็นดวงปัญญาหรือเหตุผลซึ่งเป็นอรุณ นอกจากนั้นใน Republic และ Timeus เพลโตยังกล่าวอย่างชัดเจนว่า “ตัวตน” ประกอบด้วยส่วนต่างๆ หลายส่วน

เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะต้องอธิบายทฤษฎีเกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโตในแนวใหม่ ใน Republic “ตัวตน” ไม่ใช่เป็นนามธรรมอย่างที่เพลโตเชื่อถือใน Phaedo งานชิ้นแรก “ตัวตน” ใน Republic มีความปรารถนาและความรู้สึกเป็นส่วนสำคัญ ความคิดเช่นนี้เข้ากันได้กับความคิดของเขาใน Symposium ซึ่งเพลโตถือว่า “ตัวตน” อยู่กึ่งกลางระหว่างโลกของความเปลี่ยนแปลงและโลกของความรู้ ในแนวความคิดนี้ “ตัวตน” จึงประกอบด้วยลักษณะของโลกสองโลก กล่าวคือมีปัญญาและส่วนที่ตรงข้ามกับปัญญา ซึ่งแบ่งออกเป็นสองส่วนย่อย คือ ส่วนที่เรียกว่า “ใจ” (the spirited) และส่วนที่เรียกว่า “อารมณ์ความรู้สึก” (the appetitive) ซึ่งขัดแย้งปัญญา ดังนั้น เราจึงสรุปได้ว่า “ตัวตน” ในทัศนะของเพลโตประกอบด้วยสามส่วนที่ต่างกัน นี่แสดงว่าเพลโตต้องเปลี่ยนความคิดเรื่อง “ตัวตน” ที่เขายึดถือแต่ต้นว่าคือปัญญา โดยการเพิ่มอีกสองส่วนเข้าไป ดังนั้น คนแต่ละคนจึงประกอบด้วย “ตัวตน” สามประเภท และอาจที่จะเลือกให้ “ตัวตน” ประเภทไหนปกครองตนได้ ถ้าหากเขาเลือกปัญญา เขาก็จะมีชีวิตแบบที่โสกราตีสยกย่อง คือ ชีวิตของการตรวจสอบ

ตัวเอง ถ้าเลือก “ใจ” เขาก็จะเป็นคนที่รักเกียรติยศ ชื่อเสียง (ในความหมายสามัญ) และถ้าเลือกปฏิบัติตามอารมณ์ความรู้สึก ชีวิตของเขาก็เพื่อแสวงหาความสำราญเพียงอย่างเดียว การที่เพลโตถือว่าอารมณ์ความรู้สึกเป็น “ตัวตน” ประเภทหนึ่ง แสดงให้เห็นความสามารถของเพลโตในการเข้าใจธรรมชาติมนุษย์ ในขณะที่โสกราตีสให้ความสำคัญแก่ปัญญาอย่างเดียว เพลโตชี้ให้เห็นว่าอารมณ์ความรู้สึกก็เป็นส่วนที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์เหมือนกัน เขากล่าวว่า อารมณ์มีความสามารถมากที่จะกีดกันกิจกรรมของ “ปัญญา” ไม่ให้ทำสิ่งที่ได้ ใน Phaedrus เพลโตวาดภาพอารมณ์เหมือนกับม้าสีดำที่ดื้อดอง ขัดขืนไม่ยอมทำตามคำสั่งของคนขี่ ภาพนี้ทำให้เรานึกถึงความคิดของ Freud เกี่ยวกับ ID* แม้ว่าในคนที่ปัญญาสูง อารมณ์ความรู้สึกก็หาโอกาสแสดงตัวออกมาได้ในเวลาที่เขาหลับหรือดื่มตัว ดังนั้น เราไม่ประหลาดใจที่เห็น “ปัญญาชน” หลายคนโมโหฉุนเฉียวได้ง่ายเมื่อได้รับการกระตุ้นจากสิ่งภายนอก

จากข้างบนนี้จะเห็นได้ว่า ความคิดของเพลโตเกี่ยวกับสามส่วนของ “ตัวตน” ไม่ใช่ความคิดเหลวไหล ปัญหาเมื่ออยู่ว่าทั้งสามนี้จะรวมกันเข้าเป็นเอกภาพได้อย่างไร? ส่วนไหนของ “ตัวตน” ที่เพลโตถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดและเป็นอมตะ?

ไม่มีปัญหาเลยแม้ว่าเพลโตจะยอมรับความสำคัญของอารมณ์ แต่เขายังยึดถือความคิดเดิมของเขาว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดในตัวมนุษย์ก็คือ ปัญญา ซึ่งเพลโตถือว่าเป็น “ตัวตน” ที่แท้จริงของเรา ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่า “ตัวตน” ที่เป็น “ปัญญา” ของเพลโตมีส่วนคล้ายคลึงกับ Ego ของ Freud ซึ่ง Freud ถือว่าเป็น “ตัวตน” ที่แท้จริงของมนุษย์ Freud แตกต่างจากเพลโตในข้อที่ว่า Freud เห็นอันตรายในการที่จะทำลายอารมณ์ (Id) แนะนำให้ตัวเรา (Ego) สนองความต้องการของอารมณ์บ้าง ดังนั้น Ego หรือ “เหตุผล” ของ Freud จึงเป็นเพียงผู้พิจารณาว่า ควรจำกัดหรือสนองความต้องการของอารมณ์ แต่เพลโตมีความเชื่อมั่นในปัญญามากกว่า Freud ด้วยเหตุนี้ปัญญาในทัศนะของเพลโตจึงมีความสามารถมาก คือสามารถที่จะเปลี่ยนลักษณะของอารมณ์จากไม่ดีให้เป็นสิ่งที่ดีภายใต้การควบคุมของปัญญา

เอกภาพของ “ตัวตน” เป็นเอกภาพภายในตัวมนุษย์ เป็นเอกภาพที่เกิดจากการทำตามหน้าที่ของแต่ละส่วน อะไรคือหน้าที่ของ “ตัวตน” ทั้งสามส่วน? ในทัศนะของเพลโต “ปัญญา” มีหน้าที่ควบคุม “ใจ” และ “อารมณ์” ให้ทำตามปัญญา เมื่อคุมได้มนุษย์ก็มีเอกภาพในตัวเอง เพลโตไม่ได้ต้องการให้เราทำลายอารมณ์ให้สิ้นหายไป เพียงแต่ขอร้องให้ควบคุมอารมณ์ไว้ไม่ให้กีดกันการพัฒนาปัญญาของเรา ที่ต้องควบคุมก็เพราะอารมณ์มีลักษณะบอด คือ ไม่มีจุดมุ่งหมาย สักคำว่า “อยาก” อย่างเดียว ไม่รู้ว่า

* Sigmund Freud. The Id and the Ego.

“อยาก” ไปทำไม และอะไรจะเกิดขึ้นหากสนอง “ความอยาก” นั้น นอกจากนั้น อารมณ์ยังมีลักษณะหนึ่ง คือ ไม่มีความสิ้นสุด ไม่มีความอึดตัว และมีจำนวนมากมายต่างก็แย่งกันให้เราสนองความต้องการ ซึ่งเราไม่สามารถจะทำได้ เนื่องจากอารมณ์มีอำนาจมากและเรียกร้องให้เราสนองความต้องการอยู่เสมอ ดังนั้น เอกภาพของ “ตัวตน” ของเราจะมีได้ก็ด้วยการต่อสู้ที่ปัญญาเป็นผู้ชนะ

อาจจะมึปัญหาว่า เอกภาพที่เกิดจากการทำตามหน้าที่ของแต่ละส่วนของ “ตัวตน” เป็นเอกภาพที่แท้จริงของ “ตัวตน” หรือไม่ เอกภาพที่แท้จริงน่าจะเป็นเอกภาพที่ทุกส่วนของ “ตัวตน” รวมเข้าเป็นส่วนเดียวกัน โดยมีสมบัติ (common quality) อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน

เพลโตตระหนักถึงปัญหานี้ใน Symposium เราพบความคิดของเพลโตเกี่ยวกับความรัก (Eros) ซึ่งมีลักษณะไม่อยู่กับที่ (dialectic) สามารถจะเปลี่ยนจากสภาพต่ำไปสู่สภาพสูง หรือในทางกลับกันได้ เพลโตเปรียบเทียบความรักว่า เป็นธารน้ำที่ไหลผ่านส่วนทั้งสามของ “ตัวตน” ในส่วนอารมณ์ ความรักแสดงออกในรูปความพอใจในรูปกาย ในส่วน “ใจ” แสดงออกด้วยความตั้งใจหลงใหลในเกียรติยศชื่อเสียง ในส่วน “ปัญญา” แสดงออกในการกระหายความรู้และการพัฒนาปัญญา ปัญญาในที่นี้ไม่เพียงนามธรรมดังที่เขากล่าวไว้ใน Phaedo แต่มีส่วนที่เป็นอารมณ์ปนอยู่ด้วย ดังนั้น การรวม “ตัวตน” ทั้งสามส่วนเข้าด้วยกันจึงไม่ใช่การรวมภายนอก แต่เป็นการรวมภายใน เพราะว่าความรักเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของทั้งสามส่วน เพลโตชี้ให้เห็นว่าความรักเป็นพลังที่เป็นกลาง อาจจะเป็นของต่ำซ้ำได้ถ้าปล่อยให้อารมณ์เป็นผู้นำ และอาจจะสูงส่งถ้านำด้วยปัญญา เอกภาพของตัวตนจะมีได้เมื่อความรักมุ่งไปสู่ขั้นที่สูงที่สุดของมัน คือ การเปลี่ยนจากความปรารถนาขึ้นหยาบไปสู่ความปรารถนาอันละเอียดอ่อน คือปรารถนาในความรู้

เราจึงสรุปได้ว่า เราอาจจะตีความทฤษฎีเกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโตได้สองอย่างประการแรก เราอาจจะตีความดังที่ชี้ให้เห็นแล้วว่า ทั้งสองส่วนล่างเป็นวิธีการแสดงออกของส่วนที่หนึ่ง หรือเราอาจจะตีความว่าทั้งสามส่วน แตกต่างกันมาก แต่มีสมบัติร่วมกัน ถ้าเราอมรับการตีความประการหลัง เราจะต้องถือว่าความคิดเกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโตในวัยปลาย (ที่แสดงใน Republic และ Timaeus) แตกต่างจากความคิดในระยะแรกที่แสดงใน Phaedo และเราอาจกล่าวได้ว่าปรัชญาของเพลโต มีวิวัฒนาการไปตามประสบการณ์ทางปัญญาของเขาเหมือนกับต้นไม้ที่เติบโตขึ้น

นี้จะหมายความว่าทฤษฎีเกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโตขัดแย้งกันเองหรือไม่? ไม่มีการขัดแย้งในข้อที่ว่า เพลโตไม่เคยเปลี่ยนความคิดเลยว่า “ตัวตน” ที่แท้จริงของเราคือ

“ปัญญา” ใน Phaedo เปเลโตเน้นความคิดนี้จนมากเกินไป แต่ในงานชิ้นหลังๆ พุดเกี่ยวกับส่วนอื่นของ “ตัวตน” ด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า ตามทัศนะของเปเลโต เราไม่สามารถจะหาเอกภาพที่สมบูรณ์ให้แก่ “ตัวตน” ของเราได้ เอกภาพที่มีเราส่วนมากมีอยู่ เป็นเอกภาพชั่วขณะเท่านั้น บางวันเรามีเอกภาพในตัวเอง (ทุกส่วนทำตามหน้าที่ของมัน) บางวันเราก็มีการแบ่งแยกในตัวเรา เอกภาพที่สมบูรณ์ (perfect unity) จะมีได้ก็ต่อเมื่อ “ตัวตน” จะหลุดพ้นจากร่างกายไปแล้ว ปัญหาที่น่าคิด คือ ส่วนใดของ “ตัวตน” ที่เปเลโตถือว่าเป็นอมตะและเป็นเอกภาพสมบูรณ์ ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นแต่ต้นแล้วว่า “ตัวตน” ในทัศนะของเปเลโตเป็นสิ่งประเสริฐสุดของมนุษย์และเป็นสิ่งอมตะ ความคิดเรื่องการเป็นอมตะของ “ตัวตน” นี้ เป็นความคิดที่เชื่อถือกันอยู่ระหว่างพวกออร์ฟิคส์และไพทาโกเรียน ตัวโสกราตีสเองนั้นสงสัยเกี่ยวกับความเป็นอมตะของ “ตัวตน” หลังความตาย ใน Apology โสกราตีสยอมรับว่า เราไม่มีความรู้เกี่ยวกับความตายเลย และไม่มีทางใดที่จะมีความรู้นั้นได้ เรามีทางเลือกอยู่สองทาง คือ เชื่อว่าความตายเป็นความสิ้นสุดของทุกอย่าง หรือเชื่อตามแบบพวกออร์ฟิคส์และไพทาโกเรียนว่า ความตายเป็นการเปลี่ยนสถานที่ของ “ตัวตน” ตัวโสกราตีสนั้นดูเหมือนจะเลือกเชื่อประการหลัง

เปเลโตตระหนักถึงความคิดเรื่องความเป็นอมตะของ “ตัวตน” ซึ่งมีผู้เชื่อถืออยู่มาก จึงถือว่าปรัชญาควรจะทำให้ความกระจ่างกับความคิดเช่นนั้น ดังนั้น เปเลโตจึงพยายามพิสูจน์ด้วยเหตุผลว่า “ตัวตน” เป็นอมตะ ได้พยายามพิสูจน์ไว้ใน Phaedo และ Phaedrus ผู้เขียนจะไม่วิจารณ์ข้อพิสูจน์ของเปเลโต เรื่องความเป็นอมตะนี้แม้จนในสมัยปัจจุบันก็ยังเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันอยู่

ปัญหาที่ว่าส่วนไหนของ “ตัวตน” เป็นอมตะเป็นปัญหาที่น่าคิด ใน Republic เปเลโตชี้ให้เห็นว่าส่วนที่เป็นอมตะของ “ตัวตน” คือส่วนที่หนึ่ง หรือ “ปัญญา” แต่ใน Phaedrus เปเลโตกล่าวในทำนองเทพนิยายว่า หลังการตายแล้ว “ตัวตน” ซึ่งไม่มีรูปร่างประกอบด้วยสามส่วน นั้นแสดงว่าทั้งสามส่วนเป็นอมตะ ถ้าหากเรามองเผินๆ เราก็คจะเห็นว่าความคิดใน Phaedrus ขัดกับใน Republic ที่เชื่อความเป็นอมตะของปัญญาอย่างเดียว

ในบทสุดท้ายของ Republic เปเลโตเล่าตามตำนานของ แอร์ (Er) ในตำนานนี้เราพบความคิดของเปเลโต ซึ่งคล้ายคลึงกับสิ่งที่ชาวตะวันออกเรียกว่า การเวียนว่ายตายเกิด ถ้าหากเราถือตำนานนี้อย่างจริงจัง เราก็อาจกล่าวได้ว่าเปเลโตนำเอาความคิดเรื่องการเวียน

* เปเลโต เป็นทั้งนักปรัชญา นักศาสนา และกวี ดังนั้น ปรัชญาของเปเลโตจึงมีความคิดทางศาสนาปนอยู่มาก และภาษาที่ใช้ก็ไพเราะ เหตุการณ์ใดที่เปเลโตอธิบายด้วยเหตุผลไม่ได้ เปเลโตก็จะเล่าเหตุการณ์นั้นในทำนองเทพนิยายตามจินตนาการของเขา

ว่าตายเกิดมาเพื่อที่จะอธิบายว่า เอกภาพที่สมบูรณ์ที่สุดของ “ตัวตน” จะมีได้ก็ต่อเมื่อ “ตัวตน” ได้ผ่านการเกิดมาหลายครั้งแล้วในรูปร่างต่างๆกัน เมื่อเราสามารถที่จะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอย่างเด็ดขาดแล้ว ด้วยการฝึกฝนตามวิธีปรัชญา เราก็สามารถที่จะมีเอกภาพที่สมบูรณ์ที่แท้จริงได้ คือ มีดวงปัญญาที่บริสุทธิ์ ไม่มีอีกสองส่วนติดมาด้วย เราจะเห็นด้วยกับความคิดเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดหรือไม่ ไม่เป็นเรื่องสำคัญ เพราะว่าอย่างน้อยความคิดเช่นนี้ช่วยให้เราเห็นว่าทฤษฎี “ตัวตน” ของเพลโต ไม่ขัดแย้งกันเองเลย ผู้เขียนคิดว่า ทฤษฎีนี้เป็นมรดกอันยิ่งใหญ่ที่เพลโตให้ไว้แก่ปรัชญาตะวันตก และแก่ผู้ศึกษา ไม่ว่าเราจะมีทัศนะอย่างไรเกี่ยวกับทฤษฎีของเพลโต เราก็ต้องยอมรับว่า ความคิดของเพลโตช่วยให้เราดูตัวเราเองในแง่ใหม่ กระตุ้นเตือนให้เราสนใจในตัวเองมากขึ้น ความสนใจศึกษาเกี่ยวกับสภาพของตัวเองนี้ เป็นสิ่งที่ในปัจจุบันละเลย เรามักจะได้ยินคนหนุ่มสาวเรียกร้องความเป็นตัวของตัวเอง แต่ก็อดฉงนไม่ได้ว่า มีสักกี่คนที่รู้ว่า “ตัวเอง” นั้น คืออะไร การเป็นตัวของตัวเองหมายความว่าอะไร

พินิจ รัตนกุล

ผู้เขียน

พระยามานวราชเสวี (ปลอด วิเชียร ณ สงขลา)

น.บ.ท.

Bartister-at-Law (Inner Temple)

เคยเป็นผู้พิพากษา กรรมการร่างกฎหมาย อธิบดีกรมอัยการ อาจารย์พิเศษสอน
วิชากฎหมายมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงการคลัง ประธานสภาผู้แทนราษฎร ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
อภิรัฐมนตรี ฯลฯ

ปัจจุบัน เป็นองคมนตรี

นายโกศล สินธวานนท์

ปริญญาตรีและโท (ในวิชาภาษาปัจจุบันและประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์
ปริญญาเอกปรัชญา มหาวิทยาลัยไฮเดลเบิร์ก

เคยเป็นเลขานุการเอก สถานเอกอัครราชทูตไทย เยอรมนี

ปัจจุบัน เป็นหัวหน้ากองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรมการเมือง กระทรวงการต่างประเทศ

งานนิพนธ์ *History and Historiography* ใน ชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายพระเกียรติ แด่พลตรี
พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครधिพงศพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๖

นายวิทย์ วิศทเวทย์

อักษรศาสตร์บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปริญญาเอกวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยอินเดียนา

ปัจจุบัน เป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการ วารสารบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และแปล ปรัชญา
ของใจ (โครงการตำราฯ)

นายพินิจ รตนกุล

อักษรศาสตร์บัณฑิต (เกียรตินิยม) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปริญญาเอกปรัชญา มหาวิทยาลัยเยล

เคยสอนวิชาปรัชญา ที่มหาวิทยาลัยเยล เป็นเวลา ๑ ปี

ปัจจุบัน เป็นอาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พิมพ์ที่ บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด ๘๙๑ ถนนพระราม ๑ พระนคร
นางบุญพริ้ง ต. สุวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๑๔

